

Dr.iur. Vladimirs Terehovičs
Dr.iur. Elita Nīmande

Tiesību pamati

Īss kurss nejuridisko specialitāšu
augstskolu studentiem

**Otrais papildinātais
izdevums**

Rīga
2021

UDK 34(07)
Ti 213

Dr. Terehovičs Vladimirs, Dr. Nīmande Elita.

Tiesību pamati: īss kurss nejuridisko specialitāšu augstskolu studentiem. Māc. līdz. 2.papild. izd. – Rīga. 2021. – 190 lpp.

Augstskolās mācību process ir dinamisks process, tā intensitātei un saturam jāatbilst sabiedrības attīstības izaicinājumiem. Šie apstākļi pamudinājuši autorus pilnveidot savu 2020.gadā izdoto mācību līdzekli „Tiesību pamati”, papildinot to ar tiesību teorijas pamatjēdzienu skaidrojumu precīzējumiem.

© Vladimirs Terehovičs

ISBN 978-9934-8011-9-8

SATURS

Ievads.....	4
1. Tiesību jēdziens.....	10
2. Tiesību funkcijas.....	27
3. Tiesību formas (avoti).....	28
4. Tiesību sistēmas.....	35
5. Tiesības sabiedrisko attiecību regulēšanas sistēmā.....	39
6. Personas un cilvēka tiesiskais statuss.....	47
7. Tiesiskā apziņa.....	52
8. Tiesiskās attiecības.....	55
9. Tiesiskā uzvedība.....	66
10. Tiesību pārkāpums.....	68
11. Juridiskā atbildība.....	72
12. Tiesību jaunrade.....	78
13. Tiesību realizācija.....	88
14. Tiesību piemērošana.....	91
15. Tiesībsargājošo institūciju darbība.....	95
1) Tiesa.....	96
2) Satversmes tiesa.....	104
3) Tiesībsargs.....	115
4) Prokuratūra.....	120
5) Policija.....	129
6) Notariāts.....	156
7) Advokatūra.....	170
Nobeigums.....	182
Jautājumi paškontrolei.....	184

IEVADS

Daudzas lietas (**Lieta** ir tas, ko mēs definējam atbildot uz jautājumu – Kas tas ir?) pēc būtības nav pieejamas tiešai izzināšanai. Tādas lietas, kā, piemēram, esība, substance, dzīve, telpa, laiks, īpašība, cēlonis, taisnība, dvēsele u.c., nav iespējams tieši un skaidri definēt. Pie tādām lietām pieder arī tiesības. Tieši tāpēc juristi līdz šim nespēj formulēt tiesību jēdziena optimālu definīciju. Lai novērstu šādu nenoteiktību, tiek izmantotas konvenciālas definīcijas, t.i., jēdzienu definīcijas ar atrunātām pielaidēm un ierobežojumiem. Šīs pielaides un ierobežojumi formulēti dažādās tiesību teorijās. Mūsdienu priekšstats par tiesībām balstīts uz tiesību (juridiskās) zinātnes attīstības līmeni un to tikumību, kuru piekopj konkrētā sabiedrībā noteiktā tās vēsturiskās attīstības posmā.

Lai pareizi novērtētu viena vai otra uzskata par tiesībām vērtību, nepieciešams ņemt vērā vairākus apstākļus. Cilvēku civilizācijas kultūras pamatjautājumi ir jautājumi par pasaules iekārtu, pasaules uzskatu, pasaules izpratni un cilvēka vietas noteikšanu šajās lietās. Cilvēka kulturālu attieksmi pret pasaules iekārtu, pasaules uzskatu un pasaules izpratni raksturo trīs savstarpēji saistīti vektori – saprātīgais, tikumiskais (ētiskais) un jutekliskais (estētiskais). Ar šo apstākli skaidrojama humānāro ideālu triāde – Patiesība, Labais un Skaistais.

Cilvēku civilizācijas pieredzi, kas apkopota saprātīgas lietu uztveres un attieksmes pret lietām jomā, sauc par **Zinātni**. Cilvēku civilizācijas pieredzi, kas apkopota tikumiskas (ētiskas) lietu uztveres un attieksmes pret lietām jomā, sauc par **Reliģiju**. Cilvēku civilizācijas pieredzi jutekliskā (estētiskā) lietu uztverē un attieksmē pret lietām sauc par **Mākslu**. Zinātnes, Reliģijas un Mākslas kopums veido **Kultūru**. Kultūra

ir vienīgais, ar ko cilvēki atšķiras no citiem dzīvnieku pasaules pārstāvjiem. Dzīvniekiem nav Kultūras!

Pasaules iekārtas saprātīga skaidrojuma saturs ar nepieciešamību paredz realitātes (īstenības) jēdziena izmantošanu. Zināšanu par realitāti apjoma un satura analīze nosaka pasaules iekārtu iedomāties kā trīs pasaļu sistēmu: Dabas pasaule, cilvēka radīta pasaule (Otra daba), t.i., pasaule, kuras rašanās un pastāvēšana nav iedomājama bez cilvēka darbības, un cilvēka iekšējā pasaule. Katras no šīm pasaulēm pastāvēšana nosacīta ar katras pasaules telpisko un laicīgo izplatību.

Dabas pasaule ir ierobežota ar visumu un bezgalību. Cilvēka radītā pasaule ir ierobežota ar cilvēku civilizācijas pastāvēšanas laiku un tās garīgās un praktiskās darbības iespējām. Cilvēka iekšējā pasaule ierobežota ar cilvēka ķermeni un dvēseli, kā arī ar cilvēka saprātīgas dzīves termiņu. Ņemot vērā šo priekšstatu, zinātņu, kā sabiedriskās pieredzes cilvēka saprātīgas attieksmes pret pasaules kārtību un pasaules uztveri jomā, pamatklasifikācija var tikt izteikta šādi:

- 1) Dabaszinības (dabaszinātnes) – zinātnes, kuru izziņāšanas objekts ir Dabas pasaule.
- 2) Sabiedrības zinības (sociālās, humanitārās, tehniskās zinātnes) – zinātnes, kuru izziņāšanas objekts ir cilvēku sabiedrības radītā pasaule (Otra daba) un cilvēka vieta šajā pasaulē.
- 3) Psiholoģija – zinātne, kuras izziņāšanas objekts ir cilvēka iekšējā pasaule.

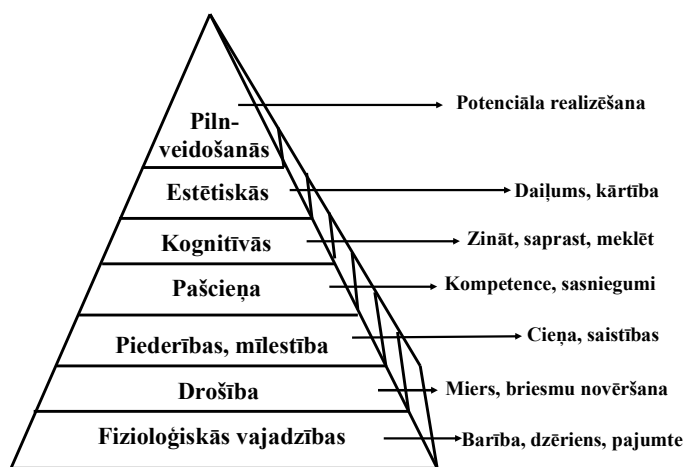
Cilvēka radītā pasaule izpaužas sociālajā, humanitārajā un tehniskajā realitātēs. Tas nozīmē, ka cilvēka radītā pasaule (Otra daba) tiek aprakstīta un skaidrota ar sociālo, humanitāro un tehnisko zinātņu jēdzieniem, likumiem un principiem. Šo zinātņu pamatīpatnība ir tāda, ka tās ir refleksiņas zināšanas, t.i., zināšanas par zināšanām. Tāpēc šādu zināšanu apjoms un objektivitāte vienmēr ir atkarībā no paša pētnieka pieredzes (plašā nozīmē) un viņa vērtību orientācijas. Cilvēka radītās pasaules objekti vienmēr piemīt jēga, t.i., to rašanās un

pastāvēšana vienmēr ir atkarīga no to vērtības (nozīmības) pašam cilvēkam. Cilvēka kā pētnieka vērtību orientācija nosaka pētāmo faktu nozīmības kritēriju sistēmu, kas, savukārt, kalpo kā pamats noskaidroto faktu novērtēšanai no saprāta, tikumiskās un estētiskā pozīcijas.

Filozofi no seniem laikiem kā filozofijas pamatjautājumu pētījuši sistēmas „Cilvēks – Attiecības starp Cilvēku un Pasauli – Pasaule” dažādas problēmas. Filozofa Martina Buberā (*Martin Buber*) dialogikā (grieķu *diálogos* – saruna) šo sistēmu sauc par Es un ne-Es dialogu. Dialogikā ne-Es var izpausties divos veidos: ne-Es – tas ir Tu, proti, gadījums, kad „sarunu biedrs” dialogā esi tu pats („saruna” pašam ar sevi), un ne-Es – tas ir Viņš (krievu valodā „средний род – Оно”, vācu valodā „neutrum – Es”), proti, „sarunas” gadījums ar to, kas pretnostatīts no ārpuses, t.i., vai nu ar Dabas pasauli, vai ar OTRAS dabas pasauli, vai ar citu cilvēku.

Šīs sistēmas filozofu pētījumu rezultāti Cilvēka būtības izziņāšanas jomā apkopoti antropoloģijas filozofijā. Cilvēka iekšējo pasauli pēta psiholoģijā. Pētījumu rezultāti Dabas pasaules un OTRAS dabas būtības izziņāšanas jomā apkopoti dabaszinātņu, sociālo, humanitāro un tehnisko zinātņu filozofijā. Filozofu pētījumu rezultāti Cilvēka un Pasaules (Daba, Otra daba, cits Cilvēks) savstarpējas sakarības sfērā apkopoti tajā zināšanu jomā, kuras kontekstā tiek skatīti konkrētu Cilvēka un Pasaules attiecību problēmjautājumi.

Konkrēta cilvēka dzīves jēgas būtībā ir savu fizisko un garīgo vajadzību piekropšana. Amerikāņu psihologs A. Maslovs (*Abraham H. Maslow*) ir sistematizējis cilvēka vajadzības un sadalījis tās pamatgrupās, kuras veido šo vajadzību hierarhijas „piramīdu”.

Cilvēka vajadzību (vērtību) piramīda

Cilvēka sociālās attīstības līmeņa (plašā vārda nozīmē) novērtēšana notiek atbilstoši tai vajadzību pakāpei, kuras cilvēks uzskata par sev prioritārām. Tiek uzskatīts, ka pirmējo (zemāko) vajadzību pakāpi veido fizioloģiskās vajadzības, bet augstāko pakāpi veido vajadzība pēc pilnības, pašrealizācijas, t.i., vajadzība realizēt savu fizisko un garīgo dabas doto potenciālu.

Nepieciešams nosacījums vajadzību apmierināšanai cilvēkam ir „telpas” kā labuma avota, kā iespēja realizēt savu aktivitāti vajadzību piekropšanā. Iespēju izmantot „telpu” savu vajadzību piekropšanai sauc par **brīvību**. Brīvības pakāpe korelē ar „telpas” apjomu. Jo mazāks „telpas” apjoms, jo mazāk brīvības pakāpes, un otrādi.

Cilvēks ir sociāla būtne, t.i., Cilvēka pastāvēšana un attīstība nav iedomājama ārpus cilvēku sabiedrības (**Cilvēku sabiedrība** ir divu un vairāku cilvēku kopums, kurus apvieno kopēju garīgu un praktisku mērķu sasniegšana). Cilvēks, kura attīstība notikusi ārpus cilvēku sabiedrības, zaudē cilvēciskumu (Maugļa fenomens). Tāpēc no seniem laikiem smagākais sods

cilvēkam bija viņa padzīšana (izdzīšana) no sabiedrības (cilts, kopienas u.c.), vai izolācija no sabiedrības, piemēram, ieslodzījums cietumā vieninieka kamerā. Šie apstākļi piespiež cilvēkus, piekropjot savas vajadzības, dalīties ar „telpu” ar citiem sabiedrības licekļiem. Jo vairāk cilvēku atrodas vienā „telpā”, jo mazāk brīvības savu vajadzību piekropšanai ir katram, kas atrodas šajā „telpā”. Cīņu par savu „telpas” daļu sauc par **konkurenci**. Radikāls veids, kā atkarot „telpu” sev, ir konkurenta kā šķēršļa iznīcināšana (Nav cilvēka – nav problēmu!).

Cilvēku sabiedrība tiek definēta kā pašorganizējoša un pašregulējoša sistēma. Jebkuras pašregulējošas sistēmas pamatmērķis ir atražošana (vārda plašā nozīmē). Cilvēku sabiedrība ir ieinteresēta katra konkrētās sabiedrības locekļa saglabāšanā, jo cilvēku resursi ir jebkuras cilvēku sabiedrības pastāvēšanas un attīstības potenciāls. Tāpēc visos laikos cilvēki meklējuši veidus, kā taisnīgi sadalīt „telpu”, lai katrs sabiedrības loceklis viņam atvēlētajās robežās varētu piekopt savas vajadzības. Viens no šādiem līdzekļiem ir tiesības. Tiesības attiecas uz sociālo realitāti, t.i., uz to lietu pasauli, kuru radījis cilvēks. Dabā tiesības nepastāv! Tiesības ir cilvēka saprātīgas attieksmes pret Pasauli (Daba, Otra daba, cits Cilvēks) produkts uz tikumības pamata. Tiesības radās un pastāv tiktāl, ciktāl cilvēkam, atrodoties cilvēku sabiedrībā, ir vēlmes un intereses, un tieksme ar savu gribu tās īstenot dzīvē. Tiesības ļauj saprātīgi, no konkrētas sabiedrības tikumības pozīciju pamata taisnīgi sadalīt „telpu” starp sabiedrības locekļiem.

Tiesību jēdzienam dažādās sabiedrībās nav viennozīmīga definējuma. Mūsdienīga tiesību izpratne kristiešu sabiedrībā ir Rietmeiropas kultūras attīstības auglis sociālās realitātes divu elementu – indivīda (personības) un sabiedrības (valsts) – savstarpējo attiecību zinātniskas izzināšanas jomā.

Visiem jēdzieniem, kurus izmanto skaidrojot tiesību būtību, ir abstrakts raksturs. Šie jēdzieni, neskatoties uz to

sākotnējo vienkāršumu un elementaritāti, izstrādāti tiesību (juridiskajā) zinātnē uz daudzu un dažādu juridiskās prakses faktisko ziņu pamata. To saprašana un pat vienkārša iegaumēšana sasniedzama tikai loģiskā ceļā un ar attīstītu abstrakto domāšanu.

Mūsdienīgs tiesību skaidrojums ir tieši atkarīgs no tās jēgas, kāda ielikta jēdzienos „indivīds” un „sabiedrība”. Jo sarežģītāka ir mūsu izpratnes struktūra par sociālo realitāti, jo sarežģītāka ir tiesību, kā izpratnes par „indivīda” un „sabiedrības” attiecībām, lietišķā rezultāta struktūra.

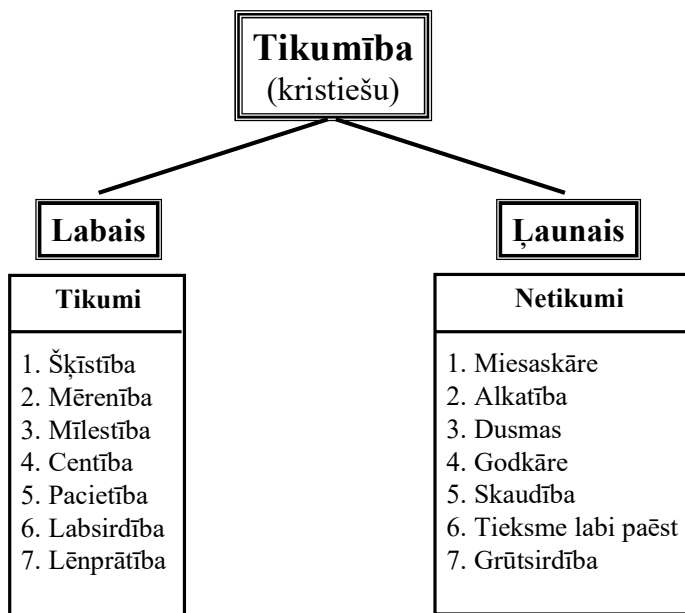
1. TIESĪBU JĒDZIENS

Tiesības kā sociāls fenomens ir filozofijas kategorija. Atkarībā no filozofiskās domas attīstības mainījušies arī priekšstati par tiesībām. Filozofiskās domas mantojums iemiesojies dažādās tiesību teorijās: Vēsturiskā tiesību teorija, Dabisko tiesību doktrīna, Socioloģiskā tiesību teorija, Tiesību normatīvisma teorija, Psiholoģiskā tiesību teorija, Juridiskā pozitīvisma teorija, Tiesību solidaritātes teorija u.c. Tāpēc tiesību būtības skaidrojumi atspoguļojušies dažādos tiesību definējumos, piemēram, –

1. Tiesības attiecas uz cilvēku dzīves subjektīvo pusi un ir cilvēku domu un gribas auglis.
2. Tiesības ir kāds sociāli psiholoģisks spēks, kas regulē cilvēku uzvedību.
3. Tiesības ir kāds sabiedriskās apziņas un sabiedriskās gribas stāvoklis, kas izpaužas indivīda psihiskā piespiedumā uzvesties noteiktā veidā.
4. Tiesības, kas izteiktas tiesību avotos (likums, tiesu precedenti u.c.), izpaužas kā stingrs, katrā dotajā brīdī nemainīgs, neapstrīdams cilvēku uzvedības un valsts darbības, to pieņemto lēmumu pamats.
5. Tiesības ir īpaša sociālā realitāte, sociāls fenomens, kura rašanās un darbība atkarīga no cilvēkiem, no viņu gribas un viedokļiem.
6. Būtībā tiesības ir griba, kas nostiprināta ar likumu. (**Griba** ir spēja izvēlēties darbību un iekšējais spēks, kas nepieciešams šīs darbības īstenošanai).

Tiesību veidi

Tiesības pēc tiesību dabas pieņemts dalīt dabiskajās tiesībās un rakstītajās (pozitīvajās) tiesībās. **Dabiskās tiesības** ir principu, noteikumu un vērtību kopums, kas atspoguļo cilvēka dabu viņa uzvedības attieksmē pret ārpasauli. Šīs tiesības cilvēkam piemīt no dzimšanas, cilvēks nav par tām parādā kādai augstākai varai, kurai pastāvīgi būtu jāpateicas par šo velti. Šīs tiesības pieder cilvēkam jau tapēc, ka viņš ir Cilvēks. Uz šī pamata tās parasti sauc par „dabiskām tiesībām”. Dabisko tiesību pamatā ir tikumība (**Tikumība** ir ētiskā attieksme pret Pasauli), t.i., kāda ir tikumība, tādas ir tiesības.

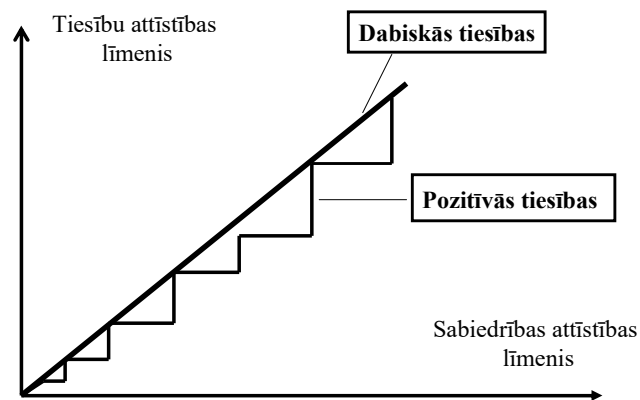

Kristiešu pasaules tikumības pamati

Sabiedrībās, kurām ir atšķirīgas tikumības, ir arī atšķirīgi priekšstati par tiesībām. Dabisko tiesību problēmas pēta tiesību filozofija.

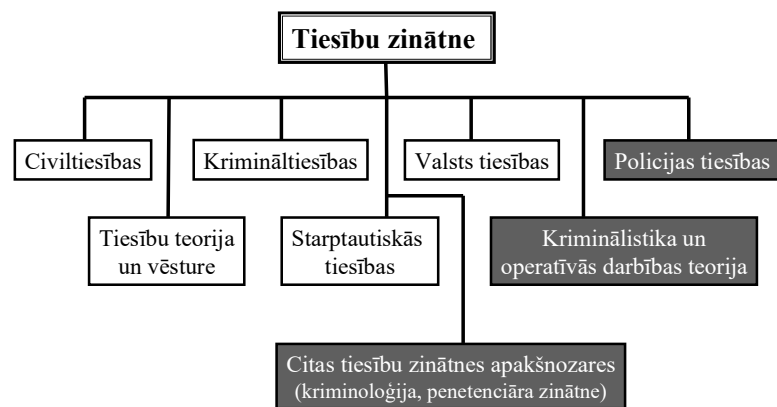
Pozitīvās tiesības ir tiesību normu kopums, kas nosaka vispārātzītas, oficiāli aizsargātas personas gribas brīvības. Pozitīvo tiesību apzīmēšanai izmanto terminu „*de lege lata*” (pēc spēkā esošā likuma). Pozitīvajās tiesībās ielikta virzība uz dzīves situāciju risinājumu nosakot uzvedības normas, kuras sabiedrības locekļiem jāievēro kopīgās garīgās un praktiskās darbības procesā. Pozitīvās tiesības ir tāds sabiedrības organizēšanas un funkcionēšanas veids, kas virzīts uz sociālās spriedzes mazināšanu un konfliktu novēršanu sabiedrības iekšienē. Pēc būtības pozitīvās (rakstītās) tiesības ir tiesību, pienākumu un juridiskās atbildības kopa, kuras saturu veido sabiedrības locekļu vēlamas uzvedības priekšraksti.

Dabiskās un pozitīvās tiesības atrodas noteiktās attiecībās. Dabiskās tiesības nosaka esošo pozitīvo tiesību ideju un to vērtību orientierus.

Dabisko un pozitīvo tiesību attiecības sabiedrības attīstības gaitā

Pozitīvās tiesības ir dotajā brīdī spēkā esošās tiesības, juridiskie pienākumi un juridiskā atbildība, kas virzītas uz maksimālas, galējas noteiktības nodrošināšanu sabiedrisko attiecību regulējumā. Pozitīvo tiesību problēmas pēta tiesību (juridiskā) zinātne. Katra nacionālā zinātniskā sabiedrība atkarībā no sabiedriskajām vajadzībām veido savu tiesību (juridisko) zinātņu sistēmu.

Latvijas Zinātņu akadēmijas zinātnes apakšnozares „Tiesību zinātne” klasifikācija

Augstāknorādītā tiesību zinātņu klasifikācija Latvijā izveidota saskaņā ar Ministru kabineta 2018.gada 23.janvāra noteikumiem Nr.49 „Noteikumi par Latvijas zinātnes nozarēm un apakšnozarēm” (Pielikuma 5.5.pkt.). Šāda tiesību zinātņu klasifikācija, pirmkārt, ir šo Ministru kabineta noteikumu autoru zemas domāšanas kultūras produkts, un liecina par tiesību zinātņu būtības un vērtības nezināšanu. Tā, piemēram, šādā klasifikācijā pielīdzināti, t.i., radīti apstākļi salīdzināt, tādi jēdzieni kā Policijas tiesības un Starptautiskās tiesības, pielīdzināti Civiltiesību jēdziens un Kriminālistikas un operatīvās darbības teorijas jēdziens un tml. Angļu filozofs

Bertrāns Rāssels (*Bertrand Russel*), saskaroties ar šādu domāšanu, ir teicis: „Ja var apgalvot, ka $2+2=5$, tad nebūs kļūda, apgalvot, ka es esmu Romas Pāvests.”

Pozitīvo tiesību attīstības vēsture

Daudzām sociālajām attiecībām raksturīgs tas, ka pilnīgi precīzi nav iespējams norādīt to rašanās laiku, vietu un apstākļus, un tātad arī to normu rašanās laiku, kas regulē šīs attiecības. Pozitīvo tiesību kā tiesību normu kopuma, ar kuru palīdzību tiek regulētas noteiktas sabiedriskās attiecības, attīstību pieņemts dalīt trīs pamatstadijās:

1) **Arhaisko tiesību stadija.** (Cilšu tiesības, paražu tiesības, barbaru tiesības utt.).

Arhaisko tiesību rašanās laiks nav noteikts, bet arhaisko tiesību attīstības beigu posms Eiropā datēts ar 9.-11.gadsimtu. Arhaisko tiesību normu īpatnība ir tā, ka tās tika izstrādātas „no apakšas” un kļuva par paražām, t.i., sabiedrības locekļu uzvedības noteikumiem, kas veidojušies vēsturiski, daudzu paaudžu dzīves laikā, vairākkārtējas atkārtotības rezultātā.

2) **Kārtu tiesību stadija.**

Kārtu tiesību rašanās nosacīta ar sabiedrības diferenciaciju Viduslaikos. Kārtu tiesību attīstības beigu posms datēts ar 15.-17.gadsimtu. Sabiedrības diferenciaciju Viduslaikos pirmām kārtām noteica līdzīgas vajadzības un iespējas cilvēkiem, kas pildīja dažādas profesionālās un sociālās funkcijas sabiedrībā. Atšķirības dažādās cilvēku sociālajās grupās radīja nepieciešamību pēc cilvēku korporatīvas apvienošanās. Pakāpeniski izdalījās atsevišķi sabiedrības slāņi: zemnieki, feodāļi, tirgotāji, amatnieki, garīdznieki un tml., kuri, apzinoties savas kopīgās intereses, cen-

tās noteikt vienveidīgus uzvedības noteikumus, lai aizsargātu savas īpašās intereses.

Izšķir šādas kārtu tiesību sistēmas:

- a) **feodālās (muižnieku) tiesības**; tā ir uzvedības noteikumu sistēma, kas regulē zemes īpašumtiesības un attiecības starp zemes īpašniekiem;
- b) **manoriālās (dzimtbūšanas, zemnieku) tiesības**; tā ir uzvedības noteikumu sistēma, kas regulē zemnieku attiecības pret zemi, t.i., attiecības starp zemniekiem un muižniekiem, feodālās saimniecības dzīvi, attiecības zemnieku kopienas iekšienē, kā arī lauksaimniecības ražošanu;
- c) **kanoniskās (baznīcas) tiesības**; tā ir uzvedības noteikumu sistēma, kas regulē baznīcas varas organizāciju, tās attiecības ar laicīgo varu un tml.;
- d) **ģildes (cehu) tiesības**; tā ir uzvedības noteikumu sistēma, kas nostiprina ģilžu privilēģijas, regulē ražošanas iekšējo organizāciju un tās tehnoloģiju, izejvielu veidu izmantošanu, pārstrādes veidus, gatavo izstrādājumu kvalitāti un tml.;
- e) **tirdzniecības (tirgotāju) tiesības**; tā ir uzvedības noteikumu sistēma, kas nostiprina tirgotāju ģilžu privilēģijas, tirdzniecības paražas, tirgošanās noteikumus, tirdzniecības procesā radušos strīdu izskatīšanas veidus un tml.

3) **Vispārvalstisko (attīstīto) tiesību stadija.**

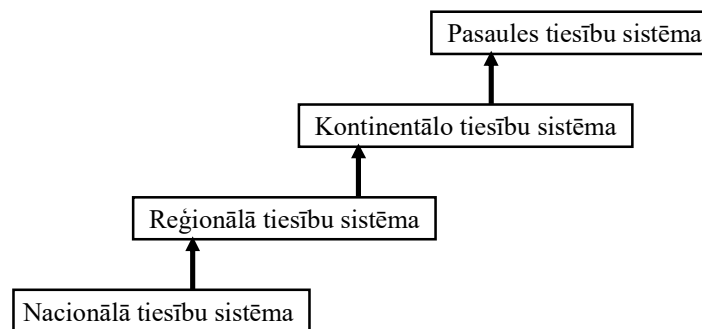
Attīstīto tiesību rašanās ir 17.-18.gadsimtu buržuāzisko revolūciju sagatavošanas un realizēšanas rezultāts, kā arī pāreja uz industriālo sabiedrību. Mūsdienu sabiedrībā attīstītās tiesības pastāv visos kontinentos, izņemot Āfrikas centrālo daļu.

Attīstīto tiesību īpatnības ir:

- 1) Valsts likumdevēj institūciju veikta mērķtiecīga tiesību normu formulēšana;

- 2) Tiesību normu izpildes aizsardzība ar valsts tiesībsargājošo institūciju palīdzību.

Pēc tiesību zinātnieku domām, attīstīto (vispārvalstisko) tiesību organizācija attīstās šādā virzienā:

Vispārvalstisko tiesību attīstības virziens

Pozitīvo tiesību īpatnības

Pozitīvās tiesības faktiski ir objektīvas tiesības, t.i., tiesības, kas rada apstākļus subjektīvo tiesību īstenošanai (tiesības apmierināt savas intereses, vajadzības; tiesības prasīt no citām personām kādu darbību izdarīšanu vai atturēšanos no tām; tiesības izteikt pretenzijas ar mērķi aizsargāt savas tiesības). Pozitīvās tiesības kā objektīvas tiesības ir sabiedrības locekļu vēlamās uzvedības normatīvu noteikumu kopums, ko nosaka un garantē valsts vara.

Pozitīvajām tiesībām ir sešas būtiskas pazīmes, kas tās nošķir no citiem sociālajiem fenomeniem:

1. Sistēmiskums.
2. Normatīvitāte.
3. Izpildes vispārējs obligātums.
4. Formālā noteiktība.

5. Daudzkārtēja piemērojamība.

6. Valsts garantijas.

Sistēmiskums ir tiesību normu kopuma loģisks nepretrunīgums, savstarpēja sakarība un savstarpēja pakļautība.

Normativitāte ir tiesību noformēšana vispārēja rakstura tiesību normu veidā, kas adresētas tādām personiski nenoiektām personu lokam, kuras nokļuvušas situācijā, ko regulē dotās normas. Tiesību normas potenciālā darbība var izplatīties uz jebkuru personu, kas atrodas konkrētās normas darbības teritorijā un laikā.

Izpildes vispārējs obligātums ir obligāta tiesību normas izpilde no to personu un organizāciju puses, kam tās adresētas.

Formālā noteiktība ir tiesību normas izteiksme vārdiski rakstisku tekstu formā. Tiesību normas vārdiski rakstiskais formulējums dod tai lielāku noteiktību un skaidrību. Tiesību normas precīzi, detaļās fiksē cilvēku uzvedībai izvirzītās prasības un nosaka tiesību subjektiem tiesiskā un prettiesiskā robežas, savas tiesības, brīvības un pienākumus, kā arī juridiskās atbildības veidu.

Daudzkārtēja piemērojamība ir iespēja regulēt ar tiesību normām neierobežotu gadījumu skaitu, kas radušies tipiskās sabiedriskās attiecībās.

Valsts garantijas ir tiesību normu realizācijas nodrošināšana ar valsts autoritāti un iespēja pielietot valstisku piespiešanu, t.i., savu varu (**Vara** ir spēja uzspiest savu gribu citai personai) pret personām, kas pārkāpj tiesību normas vai izvairās no to izpildīšanas.

Privātās tiesības un publiskās tiesības

Positīvās (rakstītās) tiesības pēc tiesisko attiecību subjekta īpatnībām iedalās: 1) Privātās tiesības, 2) Publiskās tiesības. Šīs pozitīvo tiesību jēdziena dalījums ir pamatots ar

sociālās realitātes īpatnību, kuru veido divi elementi – indivīds un sabiedrība. Privātās tiesības aizsargā no tā, kas kaitē atsevišķām personām (indivīdiem), bet publiskās tiesības aizsargā no tā, kas kaitē sabiedrībai (valstij). Saskaņā sabiedrība paredz tādu pozitīvo tiesību izveidi un izmantošanu, kurās privāto un publisko tiesību apjoms un nozīmība būtu līdzsvaroti, t.i., vienādā mērā tiktu ņemtas vērā un aizsargātas gan indivīda, gan sabiedrības intereses.

Privātās tiesības ir tā pozitīvo tiesību daļa, kas regulē tiesiskās attiecības, kuras nodrošina privātās intereses, privātpašnieku un privātpersonu apvienību autonomiju un iniciatīvu to mantiskajā darbībā un personiskajās attiecībās. Privātās tiesības mazina sabiedrības (valsts) dzīves organizācijas centralizācijas nozīmību un aizsargā atsevišķu indivīdu brīvības. Šīs brīvības vispirms saistītas ar cilvēku ekonomisko brīvību, patstāvību, autonomiju un vienlīdzību. Tomēr šīs brīvības nosakāmas tikai ar nosacījumu, ka katrs sabiedrības loceklis stingri ievēro likumus. Privāto tiesību stāvoklis atspoguļo individuālisma un liberālisma attīstības līmeni konkrētā valstī. Privāto tiesību normas ietver ne tikai tipisku dzīves situāciju risināšanas priekšrakstus, bet arī nosaka cilvēkiem iespēju risināt šīs situācijas pašiem, autonomi, ar savu gribu un savās interesēs (pārsvarā līgumu slēgšanas ceļā). Privāto tiesību nozares ir civiltiesības, darba tiesības, komerciesības, patentu tiesības u.c.

Privāttiesību pamatu veido civiltiesības. **Civiltiesības** ir privāttiesību nozare, kuras normas regulē personu mantiskās un ar tām saistītās personiskās nemantiskās tiesiskās attiecības. Civiltiesību apakšnozares veido šādas tiesības:

- 1) lietu tiesības,
- 2) ģimenes tiesības,
- 3) mantošanas tiesības,
- 4) saistību tiesības.

Lietu tiesības regulē tiesiskās attiecības, kas rodas uz īpašuma tiesību pamata: īpašuma uz darba rīkiem un ražošanas

līdzekļiem, kā arī īpašuma uz lietošanā esošiem priekšmetiem un patēriņa priekšmetiem. Tiesiskajām attiecībām lietu tiesību jomā ir absolūts raksturs gadījumā, ja tiek atzītas tiesības uz privātpašumu kā pamatu personas autonomijai un brīvībām. Īpašuma tiesību institūts neaizsargā visas cilvēka intereses.

Ģimenes tiesības regulē tiesiskās attiecības, kas rodas no tādiem juridiskiem faktiem kā laulība un radniecība. Ģimenes attiecībām ir ļoti personisks raksturs. Parasti īpašumtiesiskās attiecības ģimenes tiesībās nav atdalāmas no personiskajām attiecībām, vēl vairāk – tās ir atkarīgas un ir kā nosacījums personisko attiecību pilnvērtīgai attīstībai. Demokrātiskās valstīs ģimenes tiesību subjektu stāvoklis ir vienlīdzīgs. Ģimenes tiesību subjektu attiecībās raksturīga arī īpaša uzticēšanās, kas ir bezgalīga, un no kuras galu galā atkarīgs ģimenes attiecību subjektu liktenis un dzīve.

Mantojuma tiesības regulē tiesiskās attiecības saistībā ar īpašumu, kuram nav īpašnieka. Mantojuma tiesībās tiek regulēta tikai viena operācija īpašumtiesisko attiecību jomā – īpašumtiesību pāreja uz īpašumu, kas zaudējis īpašnieku (vai tiesību ieguvēju). Starp mantiniekiem un mantojuma atstājēju pastāvēja nevis vienkārši vienlīdzības tiesības, bet gan tuvas radniecīgas (likumiskā mantošana) vai citas tuvas, piemēram, garīgas attiecības (testamentārā mantošana).

Saistību tiesības regulē tiesiskās attiecības, kurās viena subjekta tiesības korespondē ar otra subjekta pienākumiem, un bez šo pienākumu izpildes tās nevar tikt realizētas. Šādā ziņā saistību attiecības ir relatīvas, t.i., tajās konkrēto attiecību subjektu uzvedība ir stingri noteikta un korelē (ir savstarpēji nosacīta).

Darba tiesības regulē tiesiskās attiecības, kas saistītas ar algota darba īstenošanu, t.i., ar to, ka cilvēks izmanto savas fiziskās un garīgās spējas, lai iegūtu noteiktus materiālus labumus. Darba tiesisko attiecību rašanās posmā pušu stāvoklis ir praktiski līdztiesīgs. Tomēr vēlāk darba procesā rodas arī

subordinācija – darbiniekam ir pienākums pildīt darba devēja rīkojumus.

Patentu tiesības regulē tiesiskās attiecības, kas saistītas ar jaunrades tehnisko pusi, t.i., ar dažādu ierīču, paņēmieni, tehnoloģisko procesu radīšanu un izmantošanu un tml. Ja autortiesību objekti principiāli nav atkārtojami un tiem ir izteikts intelektuāls raksturs, tad to nevar teikt par tehnisko jaunradi: vienu un to pašu objektu neatkarīgi viens no otra var izgudrot dažādi cilvēki. Īpaša nozīme ir izgudrojuma prioritātes noteikšanas problēmai. Bez tam jauninājumi tehniskajā jomā ir objektīvi novērtējami. Tas viss izpaužas speciālā kārtībā, kādā tiek atzītas tiesības uz izgudrojumu – izgudrojuma reģistrācijā. Autora tiesības uz izgudrojumu apstiprina patents, tāpēc tiesību normu kopumu, kas regulē tiesiskās attiecības tehniskās jaunrades jomā, sauc par patenta tiesībām.

Publiskās tiesības ir tiesību daļa, kuras normas regulē tiesiskās attiecības, kas nodrošina kopīgās, publiskās, vispārvalstiskās intereses. Publiskās tiesības attiecas uz to pozitīvo tiesību daļu, kas tieši saistīta ar valsts organizāciju un valstisko darbību (**Valsts** ir sabiedrības organizācijas politiski teritoriālā forma) un kas virzīta uz attiecību sakārtošanu starp valsti un privātpersonām un to apvienībām. Publisko tiesību pamatā ir valsts piespiedu vara un valsts interešu pārkums pār privātajām interesēm. Atšķirībā no privāttiesībām publiskās tiesības nav līdzsvara, vienlīdzības un sadarbības tiesības, bet ir pakļautības un piespiešanas tiesības.

Publisko tiesību mērķis ir valsts interešu aizstāvība valsts attiecībās ar citām personām (indivīdiem, sociālām grupām, citām valstīm). Publiskās tiesības nodrošina centralizāciju, disciplīnu un padotību sabiedrībā (valstī) un pamatā darbojas valsts varas likumu, kā valsts politiskās gribas izpausmes, veidā. Publisko tiesību juridiskais raksturs izpaužas valsts visatļautībā, aizliegumos un klausībās, cilvēku pienākumos pret valsts varas pārstāvjiem (valdītājiem, ierēdņiem). Demokrātijai padziļinoties, publiskajās tiesībās jābūt normām,

kuras ierobežo valsts varas visatļautību, vienlaicīgi paplašinot cilvēka brīvību un tiesību loku, t.i., palielinot privāto tiesību darbības apjomu. Publisko tiesību pamatus veido:

- 1) konstitucionālās tiesības,
- 2) krimināltiesības,
- 3) administratīvās tiesības,
- 4) finanšu tiesības u.c. tiesību nozares.

Konstitucionālās tiesības ir publisko tiesību nozare, kuras normas nostiprina sabiedriskās un valsts iekārtas pamatus, personas tiesisko stāvokli, valsts varas augstāko institūtu kārtību un darbību, nacionālo valstisko iekārtu un tml.

Konstitucionālo tiesību avoti (formas) ir konstitūcijas, konstitucionālie likumi un likumpamatotie akti. Konstitucionālo tiesību uzdevums ir zināmas sociālās kārtības noteikšana politiskās varas organizācijā un politiskās darbības īstenošanā. Šis uzdevums tiek risināts četros virzienos: 1) valsts varas organizācija, 2) valsts varas īstenošana, 3) pilsoņu piedalīšanās valsts varas organizācijā, 4) pilsoņu piedalīšanās varas īstenošanā. Attīstītas konstitucionālās tiesības tiek veidotas uz vispārējās valsts teorijas principu, varas dalīšanas starp tās nesējiem principa, vadītāju (vēlēšanas, personiska iecelšana, kā arī atlaišana, atcelšana un tml.) iecelšanas procedūras principu un principu, kuri nosaka valdītāju pilnvaras, pamata. Konstitucionālo tiesību juridiskā spēka vājums izpaužas neatbilstībā starp konstitūcijas burtu (garu) un politisko realitāti. Tā, piemēram, Latvijā LR Satversmes pirmā un ceturtā panta pārkāpumi no Latvijas valsts augstāko amatpersonu puses vienmēr paliek nesodīti, jo šīs amatpersonas ir politisko partiju pārstāvji vai ieliktni.

Krimināltiesības ir publisko tiesību nozare, kuras normas nosaka, kas ir sabiedriski bīstams nodarījums (noziedzīgs nodarījums), kā arī soda veidu un mēru par noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu. Būtībā krimināltiesības ietver četrus tiesiskās regulēšanas blokus: 1) kriminālatbildības pamatprincipus un vispārīgus nosacījumus (krimināla

tiesībpārkāpuma definīciju, tā klasifikāciju, kriminālatbildības veidus, kriminālsoda veidus un kriminālsoda noteikšanas veidus); 2) to sabiedrisko attiecību jomu noziedzīgo aizskārumu veidus, kuras ir konkrētās valsts pastāvēšanas pamats; 3) valsts reakcijas uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu procedūras aprakstu (kriminālprocesa uzsākšana, personas saukšana pie kriminālatbildības, tiesvedības sagatavošana un gaita, tiesas nolēmumu pieņemšana un to pārsūdzības kārtība); 4) kriminālsoda praktiskas īstenošanas jautājumi (penitenciārās tiesības). Krimināltiesību normu piemērošanas nepieciešamība palielinās valsts iekšējo ekonomisko un politisko krīžu periodos.

Administratīvās tiesības ir publisko tiesību nozare, kuras normas regulē pārvaldes attiecības, kas veidojas izpildvaras darbības sfērā (valsts pārvaldes un pašvaldību institūtu darbību). Administratīvās tiesības būtībā ir izpildvaras tiesības; izpildvaras funkcija ir administrēšana, t.i., valsts ikdienas lietu pārvaldīšana un vadīšana. Administratīvo tiesību normas nosaka izpildvaras organizāciju, tās pilnvaras, līdzekļus un tās darbības kontroli. Tāpēc administratīvās tiesības pieņemts dalīt trīs pamatdaļās: 1) administratīvās organizācijas tiesības, 2) administratīvās darbības tiesības, 3) normas, kas saistītas ar administratīvās darbības kontroli.

Administratīvās organizācijas tiesības izmanto, lai veidotu izpildvaras iestāžu vairāklīmeņu struktūru visā valsts teritorijā. Šīs tiesības darbojas pamatojoties uz līdzsvaru starp valsts iestāžu un sabiedrisko iestāžu (slimnīcas, mācību iestādes, sociālās palīdzības centri u.c.) pilnvaru centralizācijas un decentralizācijas principiem.

Administratīvās darbības tiesības nosaka valsts administrācijas pilnvaras, un tās veido divu veidu normas: 1) normas, kurās noteikti administratīvās darbības līdzekļi (tiesību akti, kurus var pieņemt administratīvās iestādes; valsts ierēdņu sistēma; valsts īpašums un darbības ar to); 2) normas, kurās noteikti administratīvās darbības apstākļi (sabiedriskā kontrole;

pakalpojumu apjoms, kāds nepieciešams, lai pilsoņiem nodrošinātu kolektīvu dzīvi un kopīgo interešu aizsardzības garantijas; atzinumu kopums par specializētajiem valsts dienestiem – nacionālā aizsardzība, iekšējā drošība, tautas izglītība, sabiedriskā veselība u.c.)

Normām, kas saistītas ar administratīvās darbības kontroli, jāgarantē, lai valsts izpildvaras iestādes, īstenojot izpildvaras funkcijas, ievēro administratīvās tiesības. Šajās normās noteikts valsts administrācijas iestāžu darbību pārsūdzības apjoms un kārtība.

Finanšu tiesības ir publisko tiesību nozare, kuras normas regulē tiesiskās attiecības, kas rodas valsts finanšu un budžeta darbības, banku u.c. finanšu institūciju darbības procesā. Finanšu tiesības izpaužas trīs veidos:

1) Budžeta tiesības ir tiesību normu kopums, kas saistīts ar valsts finansēm, resursiem, ienākumiem un izdevumiem. Budžeta tiesību normas parasti ietver dokumentu, kura nosaukums ir valsts budžets. **Valsts budžets** ir tiesību normatīvais akts, kas par katru budžeta gadu ietver noteiktus visu valsts iestāžu ieņēmumus un izdevumus.

2) Nodokļu tiesības ir tiesību normu kopums, kas regulē valsts nodokļu sistēmu. **Nodoklis** ir veids, kādā piespiedu kārtā tiek sadalīta budžeta noslodze starp visiem valsts locekļiem, t.i., privātpersonu līdzekļi (pilsoņu līdzekļi) pārveidoti par valsts līdzekļiem. Privātpersonām, uz kuru līdzekļu rēķina papildinās valsts kase, ir tiesības rēķināties ar valsts taisnīgumu un aizsardzību no valsts puses pret pārmērīgām prasībām un citu personu nelikumīgām darbībām. Nodokļu tiesību īpatnība ir to normu augstā tehnika, kas pamatota ar praksi un specializāciju, nevis ar juridisko kultūru. Nodokļu tiesību īpašas sadaļas ir starptautiskās nodokļu tiesības un muitas tiesības.

3) Finanšu darbības tiesības ir tiesību un tehnisko normu kopums, ko īsteno finanšu operācijās, kuras veic valsts iestādes. Šīs normas veido tiesisku kompleksu finanšu darbības pareizības kontrolei. Finanšu darbības pamats ir finanšu

uzskaite, kas vērsta uz valsts finanšu pārvaldības uzlabošanu, to izmantošanas efektivitātes paaugstināšanu un atbildības noteikšanu tiem, kuri pārvalda sabiedriskos finanšu fondus. Valsts finanšu uzskaite ir veids, kā pasargāt valsts līdzekļus (nodokļu maksātāju līdzekļus) no neapdomīgas un izšķērdīgas valsts amatpersonu attieksmes.

Starptautiskās tiesības ir publisko tiesību nozare, kuras normas regulē tiesiskās attiecības starp valstīm. Starptautisko tiesību formas (avoti) ir starptautiskie līgumi un vienošanās, paražas, vispārējie principi, bet dažkārt – vienpusēji akti.

Starptautisko tiesību normas nosaka starptautisko organizāciju, valstu un valstu apvienību vispārējo organizāciju. Šobrīd attīstītākās starptautiskās organizācijas ir ANO (Apvienoto Nāciju Organizācija), UNESCO (Apvienoto Nāciju Organizācija Izglītības, Zinātnes un Kultūras jautājumos), EEA (Eiropas Ekonomikas Savienība), NATO (Ziemeļatlantijas Līguma Organizācija).

Starptautisko tiesību normas nosaka arī starptautiskās telpas – jūras satiksmes, virszemes un upju satiksmes ceļu, atmosfēras un kosmiskās telpas u.c. izmantošanas organizācijas nosacījumus. Tāpat starptautisko tiesību normas regulē arī veidus, kā risināmi starpvalstu konflikti miera ceļā, bet nepieciešamības gadījumā – arī pielietojot militāru spēku.

Objektīva starptautisko tiesību juridiska nepilnība ir tāda augstākas varas orgāna, iedarbīgas tiesas trūkums, kam būtu pietiekams piespiešanas spēks, lai panāktu starptautisko tiesību normu stingru ievērošanu; tas tāpēc, ka starptautisko tiesību pamatā ir ideja par iespējamību organizēt pasaules sabiedrību un nodibināt sociālo kārtību tikai uz vienošanās (*consensus*) pamata. Starptautiskās tiesības balstītas nevis uz piespiešanu, bet uz valstu, kuras piekritušas ievērot starptautiskās normas, brīvu gribu. Tomēr realitāte ir tāda, ka valstis (starptautisko tiesību subjekti) parasti ir patstāvīgas, suverēnas, egoistiskas, un savu teritoriju ietvaros uzskata sevi par

absolūtiem saimniekiem. Starptautisko tiesību apakšnozares ir šādas tiesības:

- 1) diplomātiskās tiesības,
- 2) starptautiskās jūras tiesības,
- 3) humanitārās tiesības,
- 4) starptautiskās gaisa tiesības,
- 5) starptautisko līgumu tiesības u.c.

Pēc uzvedības rakstura noteikšanas pozitīvās tiesības iedalāmas:

1. **Imperatīvās tiesības** ir tiesību normas, kas nepieļauj nekādu novirzi no tajās noteiktajiem uzvedības priekšrakstiem un darbojas neatkarīgi no tiesību subjektu uzskatiem, piemēram, tiesību normas, kas paredz kārtību, kādā notiek personas saukšana pie kriminālatbildības, LR Satversmes tiesību normas, kas nosāka Latvijas valsts iekārtu un simboliem un tml.
2. **Dispozitīvās tiesības** ir tiesību normas, kas dod tiesību subjektam iespēju pašam noteikt savu tiesību un pienākumu saturu, piemēram, tiesību normas, kas tiesnesim paredz tiesības uz sevis atstatīšanu no tiesas procesa veikšanas.

Pozitīvo tiesību imperatīvā puse ļauj sabiedriskajās attiecībās nodrošināt maksimālu noteiktību un stingru stabilitāti, kas ir vēlamais rezultāts sabiedrībai kā pašregulējošais sistēmai. Pozitīvo tiesību dispozitīvā puse nodrošina sabiedrības locekļiem izvēles brīvību realizējot savas subjektīvās tiesības, t.i., tiesības lietot, tiesības prasīt un tiesības izteikt pretenzijas. Absolūta pozitīvo tiesību imperativitāte noved pie totalitārisma. Absolūta pozitīvo tiesību dispozitivitāte noved pie anarhijas. Pozitīvo tiesību imperativitātes un dispozitivitātes sabalansēšana ir saprātīgs kompromiss divu sociālās realitātes elementu – indivīda (personas) un sabiedrības interešu aizsardzībā.

Pēc funkcionālās nozīmes pozitīvās tiesības iedalāmas:

1. **Materiālās tiesības** satur tiesību normas, kas regulē sabiedrisko attiecību saturisko pusi, t.i., nostiprina tiesisko attiecību dalībnieku tiesības un pienākumus, piemēram, Krimināllikuma tiesību normas, Civillikuma tiesību normas un tml.
2. **Procesuālās tiesības** satur tiesību normas, kas regulē kompetentu valsts institūciju darbības kārtību materiālo tiesību realizēšanā un aizsargāšanā, piemēram, Kriminālprocesa likuma normas, Civilprocesa likuma normas un tml.

Nereti vienā likumā vai likumpamatotā aktā ietvertas gan materiālo tiesību, gan procesuālo tiesību normas, piemēram, Advokatūras likums, Prokuratūras likums, Darba likums, Augstskolu likums u.c.

2. TIESĪBU FUNKCIJAS

Lietas funkcija (*functio* (lat.) – izpilde, realizēšana) ir tāda lietas darbība, kura noteiktos apstākļos rada vienu un to pašu rezultātu. **Tiesību funkcija** ir loma, kādu spēlē tiesības kā sociālais institūts sabiedrisko attiecību īstenošanā. Tiesībām ir šādas funkcijas:

1. Regulatīvā funkcija.
2. Sargājošā funkcija.
3. Humānisma funkcija.
4. Audzinošā funkcija.
5. Ideoloģiskā funkcija.

Regulatīvā funkcija ir spēja ar tiesiskiem līdzekļiem iedarboties uz sabiedrības locekļu uzvedību. (Regulēt – virzīt kādas lietas attīstību, kustību ar mērķi sakārtot).

Sargājošā funkcija ir spēja sargāt pozitīvās, sabiedriski derīgās attiecības un izstumt sabiedrībai kaitīgās attiecības. (Sargāt – censties uzturēt veselu, nebojātu).

Humānisma funkcija ir spēja mīkstināt sabiedrībā radušās sociālās pretrunas un konfliktus. (Humānisms – uzskatu kopums, kuram raksturīga mīlestība pret cilvēkiem, cieņa pret tiem).

Audzinošā funkcija ir spēja sagatavot jauno paaudzi sabiedrībā pastāvošo vērtību un ideālu uztveršanai un pieņemšanai. (Audzīnāt – vadīt cilvēku attīstību vēlamā virzienā)

Ideoloģiskā funkcija ir spēja sabiedrības apziņā veidot priekšstatus par nepieciešamajiem un vēlamajiem uzvedības principiem un noteikumiem. (Ideoloģija – uzskatu, ideju kopums, kas raksturo kādu sociālo grupu).

3. TIESĪBU FORMAS (AVOTI)

Tiesību formas ir oficiālie veidi, kā izteikt vispār-obligātus uzvedības noteikumus un nostiprināt šajos noteikumos juridisku nozīmi. Visas tiesību formas ir saistītas ar valsts darbību. Gadījumā, ja valsts izstrādā un izdod tiesību normas, kas izsaka valsts gribu, šo darbību sauc par **tiesību jaunradi**. Gadījumā, ja sociālajām normām, kas veidojušās ārpus valsts, tiek valstī dots juridisks spēks, darbību sauc par **tiesību sankcionēšanu**. Caur valsts atzītajām tiesību formām (avotiem) pozitīvās tiesības iegūst publiskumu un oficiālā kritērija formu, kas ļauj izteikt cilvēku uzvedības tiesiskumu. Pastāv 6 tiesību formas:

1. Tiesību paraža.
2. Reliģiskie teksti.
3. Tiesību doktrīna.
4. Normatīvais līgums.
5. Tiesu precedents.
6. Normatīvais tiesību akts.

Tiesību paraža ir noturīgs, daudzkārtējas piemērošanas rezultātā radies cilvēku uzvedības noteikums sabiedrībā; to sankcionē un tā realizēšanu garantē valsts. Paražu īpatnības sabiedrisko attiecību regulējumā:

1. Parasti paražas nekur netiek fiksētas un paliek tikai cilvēku atmiņā.
2. Mutiskā paražu fiksēšanas forma radījusi zināmas grūtības pierādot to pastāvēšanas faktu.
3. Parasti valsts sankcionē tikai progresīvas paražas un aizliedz reakcionāras paražas (asinsatriebība, kalims (līgavas izpirkšana), līgavas zagšana).
4. Dažām svarīgākajām paražām valsts sākusī dot rakstisku formu un noformēt juridisku dokumentu veidā, piemēram, Russkaja Pravda, Salicu Likums (Lex Salica), Sakšu likums.

Pašreiz tiesību paražām ir nenozīmīga loma tiesiskās regulēšanas sistēmā un parasti paražas darbojas lielu reģionu mērogā vai noteiktā sfērā, piemēram, jūras ostu paražas, darījumu apgrozījuma paražas, darījumu paražas un tml.

Reliģiskie teksti ir rakstiski uzvedības noteikumi, kas formulēti svētajos rakstos (Bībele, Korāns, Sunnas u.c.) vai ir baznīcas noteikti. Reliģiskos tekstus kā tiesību formu izmanto teokrātiskās valstīs, piemēram, vairākās musulmaņu valstīs.

Tiesību doktrīna ir zinātnieku juristu veikts atsevišķu tiesību normu jēgas skaidrojums. Tiesību doktrīna tiek veidota uz tiesību principu pamata. Attīstīta un intelektuāla juridisko priekšrakstu satura gadījumā tiesību principi ir konkrētās tiesību sistēmas koncentrēta izteiksme. Ja tiesību normas ir sarežģītas, ar augstu vispārināšanas un abstrahēšanas pakāpi, tad konkrētu tiesību normu jēgas skaidrošanai izmanto tiesību doktrīnu. Parasti zinātnieku juristu skaidrojumi par neskaidrajām tiesību normu izpratnes problēmām tiek iekļauti dažādos krājumos vai ir normatīvo tiesību aktu sastāvdaļas. Zinātnieku juristu šāda veida darbu apkopojums tiek noformēts atsevišķu likumu vai atsevišķu tiesību normu komentāru veidā, piemēram, Krimināllikuma komentāri, Civilprocesa likuma komentāri, Civillikuma 1587.panta komentāri, LR Satversmes komentāri un tml. Latvijā mūsdienās pie šī darba „pielastī” ne tiesību zinātnieki, bet labākajā gadījumā „diplomēti juristi” (sk. LR Satversmes komentāri, Kriminālprocesa likuma komentāri, Administratīvās atbildības likuma komentāri u.c.), kas krietni pazemina Latvijas tiesību doktrīnas kvalitāti. Pazīstamais Romas impērijas juristu sacerējumu krājums „Justiniāna Kodekss” uzskatāms kā tiesību doktrīnas paraugs. Tiesību doktrīna kā tiesību forma mūsdienās plaši tiek izmantota musulmaņu zemēs, kur musulmaņu juristu viedokļus izmanto, iztulkojot musulmaņu svēto grāmatu (Korāna un Sunnas) tekstus.

Normatīvais līgums ir divu vai vairāku tiesību subjektu vienošanās, kurai valsts dod vispārobligātu statusu. Pēc būtības

normatīvais līgums ir vienošanās pušu kompromiss. Normatīvo līgumu veidi:

1. **Starptautiskie līgumi** ir normatīvie līgumi, kuros izpaužas saskaņota divu un vairāku valstu griba. Starptautiskais līgums ir galvenais starptautisko tiesību avots. Pēc satura starptautiskos līgumus var iedalīt: 1) politiskie līgumi (par savstarpējo palīdzību, neitralitāti, solidaritāti u.c.), 2) ekonomiskie līgumi (aizņēmumi, kredīti u.c.), 3) līgumi speciālos jautājumos (sakari, transports, zinātne, māksla u.c.). Neatkarīgi no nosaukuma visiem starptautiskajiem līgumiem ir vienāds juridiskais spēks. Starptautiskos līgumus sastāda līguma pušu valodās. Parakstītie starptautiskie līgumu parasti katrai no pusēm vēl jāratificē vai jāapstiprina (jāpieņem).
2. **Valsts iekšējie līgumi** ir normatīvi līgumi, kuros var tikt pausta saskaņota dažādu organizāciju un valsts institūciju griba valsts iekšienē. Valsts iekšējie līgumi ir arī t.s. tipveida līgumi, kas ir valsts dalības forma dažāda veida tiesisko attiecību regulēšanā starp valsts pavalstniekiem. Šādos līgumos, kuriem ir obligāts juridisks spēks, valsts nosaka noteiktus vienošanās pamatnosacījumus (darba līgums, laulības līgums, līgums par dienestu armijā, apdrošināšanas līgums u.c.)

Tiesu precedents ir tiesas nolēmums konkrētā lietā, kas tiek pieņemts kā paraugs izlemjot citas analogiskas lietas. Tiesu precedents ir tiesību pamatforma valstīs, kuras ietilpst angļu-sakšu tiesību sistēmā (*common law*), piemēram, ASV, Anglija, Austrālija, Kanāda. Tiesu precedentu rašanās izskaidrojama šādi:

1. Precedenta kļūšana par tiesību avotu saistīta ar to, ka likumi un citi normatīvie tiesību akti parasti regulē sabiedriskās attiecības vispārinātā, abstraktā formā. Tomēr sabiedriskās attiecības ir daudz sarežģītākas par citiem formāliem noteikumiem.

2. Šis apstāklis ietekmē situāciju, kurā tiesa, izskatot konkrētu lietu, neatrod nepieciešamo precīzo regulējošo tiesību normu, lai pieņemtu nolēmumu lietā. Tomēr ar savu nolēmumu tiesa rada jaunu tiesību normu (precedentu), kuru, kļūstot tai par obligātu, turpmāk piemēro arī citās tiesu lietās. Tādu tiesu nolēmumu apkopojums noteiktās tiesību piemērošanas nozarēs veido attiecīgās tiesu sistēmas **judikatūru**, piemēram, Latvijas tiesas judikatūra, ES tiesas judikatūra un tml.

Normatīvais tiesību akts ir kompetentu valsts institūciju izdots vai sankcionēts tiesību akts, kuram ir oficiāla dokumenta forma un kurš satur obligātus uzvedības noteikumus, to garantē valsts ar piespiešanu. Normatīvā tiesību akta pazīmes:

1. Oficiāla dokumenta forma.
2. Satur tiesību normas.
3. Pieņem kompetentas institūcijas, ievērojot īpašu kārtību.
4. Akts nodrošināts ar valsts piespiedu līdzekļiem.
5. Tam ir juridisks spēks. (**Juridisks spēks** ir konkrēta normatīva akta pakārtotības pakāpe citiem normatīvajiem tiesību aktiem. Normatīvo tiesību aktu, kas nav stājies spēkā, vai kas zaudējis juridisko spēku, neizmanto tiesisko attiecību regulējumā).

Normatīvā tiesību akta veidi. Atkarībā no juridiskā spēka normatīvie tiesību akti iedalāmi: 1) likumi, 2) likumamatotie akti.

Likums ir normatīvais tiesību akts, kuru pieņem īpašā kārtībā, kuram ir augstākais juridiskais spēks un kurā izteikta valsts griba par svarīgākajiem sabiedrības dzīves jautājumiem. Likums ir visvairāk attīstītā juridisko normu nostiprināšanas forma, ar likumu saistīts priekšstats par likumību, t.i. priekšstats par stingru vispārobligātu tiesisku kārtību, kādai jāpastāv sabiedrībā. Likumības īstenošanas rezultāts ir tiesiskā kārtība, t.i., sabiedrisko attiecību faktiskā sakārtotība uz tiesību normu

pamata. Likumu saturam vienmēr jābūt piepildītam ar politisko, ekonomisko, tikumisko un citu sabiedrības locekļu faktisko dzīves jēgu. Likumu saturs var mainīties atkarībā no izmaiņām politiskajā, ekonomiskajā, tikumiskajā un citās sabiedrības dzīves jomās. Likumu īpatnības Latvijā ir šādas:

1. Likumiem ir augstākais juridiskais spēks, t.i., visiem pārējiem tiesību aktiem jāizriet no likuma un tie nedrīkst būt pretrunā ar likumu.
2. Latvijā augstākais juridiskais spēks ir Latvijas Republikas Satversmei (Latvijas Republikas Konstitūcijai). **Latvijas Republikas Satversme** ir Latvijas Republikas tiesību normatīvais akts (likums), kas nosaka Latvijas valsts politiskos, ekonomiskos un sociālos organizācijas pamatus. (**Latvijas Valsts** ir Latvijas sabiedrības mūsdienās politiski-teritoriāla organizācija demokrātiskas parlamentāras republikas veidā).
3. Latvijā Republikā likumus pieņem LR Saeima. Likumi regulē tikai svarīgākās sabiedriskās attiecības. Likumiem ir noteikta struktūra, un tie sastāv no elementiem, kurus sauc par rekvizītiem.

Likumu rekvizīti ir:

1. Likuma pieņemējas institūcijas nosaukums.
2. Likuma nosaukums.
3. Likuma pieņemšanas datums un numurs.
4. Preambula, t.i., ievaddaļa, kurā norādāmi likuma pieņemšanas motīvi, mērķi un uzdevumi.
5. Likuma normatīvi tiesiskais saturs.
6. Tiesību normas likumā formulētas pantos, kas likuma izmantošanas ērtībai apvienotas nodaļās, apakšnodaļās, paragrāfos. Pantu var iedalīt daļās un punktos.
7. Norāde par likuma spēkā stāšanās laiku un citu normatīvo aktu atcelšanu, kuri iepriekš regulēja dotās sabiedriskās attiecības.
8. Atbilstošās amatpersonas paraksts (Latvijā – Latvijas Republikas prezidenta paraksts).

Likumpamatots akts – tiesību akts, kas pamatots uz konkrētu likumu, nav pretrunā ar to; tam ir mazāks juridiskais spēks; tas konkretizē principiālas likuma nostādnes attiecībā uz dažādām dzīves situācijām. Likumam ir vispārīgs raksturs un tā pamatatzinumu konkretizācijas nepieciešamības gadījumā izdodami likumpamatotie akti.

Latvijas normatīvo tiesību **aktu hierarhija**:

1. LR Satversme.
2. Tautas nobalsošanā pieņemti likumi.
3. Ratificētie starptautiskie tiesību akti, kā arī likumi par starptautisko līgumu apstiprināšanu.
4. Likumi.
5. Ministru kabineta noteikumi.
6. Pašvaldību saistošie noteikumi.

Normatīvā tiesību **akta darbības robežas** pieņemts noteikt trīs dimensijās:

1. Laikā.
2. Telpā.
3. Attiecībā uz personām.

Normatīvā tiesību akta **darbību laikā** nosaka:

1. Normatīvā tiesību akta spēkā stāšanās moments.
2. Normatīvā tiesību akta spēka zaudēšanas moments.

Latvijā kārtība, kādā likums **stājas spēkā**, noteikta LR Satversmes 68.pantā:

1. Latvijas Republikas prezidents ne agrāk kā 7. dienā un ne vēlāk kā 21. dienā izsludina Saeimā pieņemto likumu.
2. Parastajā kārtībā likums stājas spēkā 14.dienā pēc tā izsludināšanas.
3. Ja likumā norādīti īpaši likuma spēkā stāšanās nosacījumi, tad likuma spēkā stāšanās var notikt citos termiņos. Tā, piemēram, Krimināllikums pieņemts 1998.gada 17.jūnijā, izsludināts 1998.gada 8.jūlijā, bet stājas spēkā tikai 1999.gada 1.aprīlī. Jo Krimināllikuma stāšanās spēkā kārtību nosaka cits likums, t.i., likums

„Par Krimināllikuma spēkā stāšanās laiku un kārtību”, kurš pieņemts 1998.gada 15.oktobrī, izsludināts 1998.gada 4.novembrī un stājas spēkā 1998.gada 5.novembrī.

Normatīvais tiesību akts **zaudē spēku** šādos gadījumos:

1. Pēc konkrētā akta darbības termiņa beigām.
2. Valsts institūcijas norādes gadījumā par dotā akta atcelšanu.
3. Jauna akta pieņemšanas gadījumā, kurš regulē tos pašus jautājumus, piemēram, Latvijas Kriminālkodekss zaudēja spēku, kad spēkā stājās Krimināllikums.

Normatīvā tiesību akta darbība telpā noteikta ar teritoriju, uz kuru attiecas tā priekšraksti. Normatīvais tiesību akts var darboties **šādā telpā**:

1. Visā valsts teritorijā, piemēram, LR Satversme, Krimināllikums, likums „Par policiju” un tml.
2. Noteiktā valsts teritorijas daļā, piemēram, likums „Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām”, LR valsts robežas likums, Rīgas domes saistošie noteikumi un tml.
3. Aiz valsts robežām, piemēram, Konsulārās palīdzības un konsulāro pakalpojumu likums un tml.

Normatīvā tiesību akta darbība **attiecībā uz personām** var būt vispārīga rakstura vai adresēta konkrētam personu lokam. **Vispārīga rakstura** normatīvie tiesību akti darbojas attiecībā uz visām personām, kas atrodas akta darbības laikā un telpā, piemēram, LR Satversme, Krimināllikums un tml.

Normatīvie tiesību akti var būt **adresēti noteiktai personu kategorijai** (pensionāriem, studentiem, karavīriem u.c.), piemēram, Zinātniskās darbības likums, LR Advokatūras likums, Augstskolu likums un tml. Dažu normatīvo aktu darbība izplatās tikai attiecībā uz Latvijas Republikas pilsoņiem un nedarbojas attiecībā uz nepilsoņiem un ārvalstniekiem, piemēram, Valsts civildienesta likums, Prokuratūras likums un tml.

4. TIESĪBU SISTĒMAS

Pasaulē ir vairāk kā 250 valstis. Tās visas izmanto tiesības kā līdzekli sabiedrisko attiecību regulēšanai. **Tiesību sistēma** (tiesību saime) ir nacionālo tiesību sistēmu grupa, kurām ir līdzīgas pazīmes, no kurām galvenā ir tiesību forma (avoti). Tiesību sistēmas fakultatīvās pazīmes ir tiesību principi, struktūra, tiesību kultūra, tiesību tradīcijas un tml. Mūsdienās izšķir četras tiesību sistēmas (pamatsaimes):

1. Romāņu-ģermāņu (kontinentālā) tiesību sistēma.
2. Angļu-sakšu (vispārējo tiesību saime, *common law*) tiesību sistēma.
3. Arābu (musulmaņu) tiesību sistēma.
4. Afrikāņu (paražu tiesību saime) tiesību sistēma.

Romāņu-ģermāņu (kontinentālā) tiesību sistēmas sastāvā ietilpst nacionālās tiesību sistēmas, kas radušās kontinentālajā Eiropā uz romiešu, kanonisko un vietējo (Francijas, Vācijas, Itālijas u.c.) tradīciju apvienošanās pamata. Visas šīs valstis par pamatu ņēmušas romiešu tiesības, tomēr nevis konkrētas romiešu tiesību normas, bet gan principus. Ņemot vērā to, ka romāņu-germaņu tiesību sistēmai ir likumdošanas-sistematisks raksturs, pēc satura kontinentālo tiesību nacionālās sistēmas ir loģiskas, doktrinālas un labi sistematizētas. Pēc struktūras kontinentālās tiesības dalās nozarēs, apakšnozarēs un institūtos. Romāņu-ģermāņu (kontinentālā) tiesību sistēmas valstī, apskatot konkrētu gadījumu, tiesību piemērotājam vispirms jārisina jautājums par to, uz kādu tiesību nozari attiecas lieta un pēc tam tās sastāvā jāmeklē atbilstošā tiesību norma.

Romāņu-ģermāņu (kontinentālā) tiesību sistēmā tiesību formu (avotu) proporcijas ir šādas:

- 1) Normatīvais akts – 70%;
- 2) Precedents – 15%;

- 3) Paraža – 10%;
- 4) Juridiskā doktrīna – 5%.

Kontinentālajā tiesību sistēmā tiesību jaunradē plaši izmanto zinātniekus juristus. Kontinentālajai tiesību sistēmai raksturīga tiesu un izpildu varas institūtu hierarhija. Piemēram, rajona (pilsētas) tiesas, apgabaltiesa, Augstākā tiesa; ministrija, departamenti, pārvaldes, nodaļas un tml. Šī nostādne daļēji skaidrojama ar hierarhisko normatīvo aktu atkarību: normatīvajam aktam, kuru pieņēmusi augstākstāvoša instance, ir augstāks juridiskais spēks par normatīvo aktu, kuru pieņēmusi valsts hierarhijā zemāk stāvoša iestāde.

Angļu-sakšu tiesību sistēmas sastāvā ietilpst Lielbritānija (izņemot Skotiju) un valstis, kas vēsturiski bijušas Britu koloniālajā sistēmā (ASV, Kanāda, Austrālija u.c.). Pašreiz Britu nāciju sadraudzībā ietilpst 36 valstis.

Angļu-sakšu tiesību sistēmu attīstīja nevis zinātnieki juristi, bet juristi praktiķi, izskatot konkrētus tiesību kazusus. Angļu-sakšu tiesību pamatavots ir tiesu precedents. Angļu-sakšu tiesību sistēmā tiesību formu (avotu) proporcijas ir šādas:

- 1) Precedents – 50%;
- 2) Normatīvais akts – 40%;
- 3) Paraža – 10%.

Tiesību piemērošanas praksē angļu-sakšu tiesībām raksturīgs procedūras pragmatisms. Tas nozīmē, ka jebkura lieta jānovēd līdz galam, pat ja nav tiesību normas. Starp precedentiem nav nekādas hierarhijas. Sakarā ar to, ka angļu-sakšu tiesību sistēmā tiesību normas veidojušās tiesu prakses ietekmē, šai tiesību normu sistēmai nav raksturīga augsta strukturētība. Angļu-sakšu tiesībās normas sistematizētas krājumu, tiesu prakses apskatu veidā. Nav arī tiesību iedalījuma nozarēs.

Musulmaņu (arābu) tiesību sistēmā ietilpst arābu Austrumu valstis un dažas Āfrikas valstis. Pie musulmaņu tiesību sistēmas pieder 51 valsts. Musulmaņu tiesības ir normu sistēma, kas izpaužas reliģisko augšslāņu gribas reliģiski juri-

disku komentāru veidā. Musulmaņu tiesību sistēmā tiesību formu (avotu) proporcijas ir šādas:

- 1) Teoloģiskā doktrīna – 60%;
- 2) Normatīvais akts – 30%;
- 3) Precedents – 10%.

Musulmaņu tiesību sistēmā tiesību idejā ir pieņēmums, ka Allaha tiesības cilvēcei dotas uz visiem laikiem; tāpēc tās jāievēro, nevis jāveido ietekmējoties no sociālās dzīves mainīgajiem apstākļiem. Musulmaņu tiesību pamatavots ir Korāns – 4000 īsi teksta fragmenti, kas satur apmēram 250 tiesību strofas:

- 1) 70 strofas – par civiltiesību jautājumiem,
- 2) 30 strofas – par krimināltiesību jautājumiem,
- 3) 15 strofas – par kriminālprocesa jautājumiem,
- 4) 70 strofas – par vīrieša personības stāvokļa jautājumiem.

Korānu papildina Sunna (noteikumi, ko pierakstījuši Muhameda skolnieki), kam ir apakšnodaļa Idžma, kura satur reliģisko dogmatiku un juristu ieviestas tiesību normas, kurās interpretētas Korāna un Sunnas strofas. Musulmaņu tiesību sistēmas pamatuzdevums ir saglabāt saikni starp likumdošanu un Korānu.

Paražu (afrikāņu) tiesību sistēma galvenokārt aptver Āfrikas kontinenta valstis un tās ir nerakstītu uzvedības noteikumu kopums, kas mutiski tiek nodots no paaudzes paaudzei un ko aizsargā valsts. Paražu tiesību īpatnība ir cilvēku attieksme pret tiesībām (tiesiskā apziņa): cilvēki izjūt cieņu un beznosacījumu pakļaušanos paražām. To veicina kolektīvā apziņa kopumā. Paražu (afrikāņu) tiesību formu (avotu) proporcijas ir šādas:

- 1) Paražas – 70%;
- 2) Normatīvais akts – 15%;
- 3) Precedents – 15%.

Galvenais paražu tiesībās ir pienākumu ievērošana (subjektīvās tiesības praktiski nav pazīstamas). Paražu tiesību

normas pārsvarā glabājas vadoņu atmiņā, kuri ne tikai tās glabā, bet kontrolē arī to ievērošanu. Mūsdienās afrikāņu tiesības ir divslāņu – paražu un eiropiešu – tiesību sistēma.

5. TIESĪBAS SABIEDRISKO ATTIECĪBU REGULĒŠANAS SISTĒMĀ

Sabiedrības attīstības procesā cilvēki izstrādājuši noteiktus kopīgas pastāvēšanas (kopdzīves) noteikumus. Šos noteikumus nosacīti var iedalīt divās grupās: 1) tehniskās normas; 2) sociālās normas. **Norma** (lat.) – noteikums, paraugs, standarts.

Tehniskās normas ir racionālas apiešanās normas ar darba rīkiem un dabas resursiem. Piemēram, celtniecības, montāžas, lauksaimniecības, zinātnisko u.c. darbu izpildes noteikumi, izejvielu patēriņa normas, instrumentu un ierīču izmantošanas noteikumi un tml. Tehniskās normas ļauj maksimāli lietderīgi un nekaitīgi savā darbībā izmantot zinātnes un tehnikas sasniegumus, strādāt ar mākslīgiem un dabiskiem (dabas) objektiem.

Sociālās normas ir cilvēku uzvedības sabiedrībā noteikumi un paraugi, kas nosacīti ar sabiedriskajām attiecībām un ir cilvēku apzinātas darbības rezultāts. Sociālas normas radīšanas jēga ir, lai cilvēku savstarpējās attiecībās pastāvētu kaut kas pastāvīgs, noturīgs, konkrēts, proti, kopīgs saprātīgs kritērijs, kuram atbilstu cilvēku uzvedība. Sociālo normu īpatnības ir šādas:

- 1) Sociālās normas būtībā ir cilvēka uzvedības sabiedrībā standarti, modeļi un atspoguļo sociālo grupu intereses.
- 2) Sociālo normu sistēma vienmēr atspoguļo konkrētās sabiedrības ekonomiskās, sociāli politiskās un garīgās attīstības līmeni.
- 3) Sociālās normas vienmēr atbilst dzīves veidam, vēsturiskajām īpatnībām, sabiedrības mentalitātei, pastāvošās valsts varas raksturam.

Sociālo normu veidi

Atkarībā no dabas un regulēšanas apjoma sociālās normas iedalāmas sešās grupās:

1. Paražu normas.
2. Morāles normas.
3. Etiķetes normas.
4. Reliģiskās normas.
5. Korporatīvās normas.
6. Tiesību normas.

Paražu normas ir uzvedības noteikumi, kas kļuvuši par paradumu daudzkārtējas pielietošanas dēļ. Paražu īpatnības:

1. Parasti paražas veidojas cilvēku konkrētu vajadzību dēļ. Piemēram, asinsatriebības paraža nosacīta ar nepieciešamību atriebties par dzimtai nodarīto kaitējumu.
2. Paražas veidojas daudzu paaudžu dzīves laikā.
3. Konkrētas sabiedrības attīstības procesā vienas paražas atmira, citas veidojās.

Paražām ir četras formas: 1) rituāls, 2) ceremonija, 3) tikumi, 4) tradīcijas.

Rituāls ir uzvedības noteikums, kura pamatā ir nevis saturs, bet gan iepriekš izveidojusies tā izpildīšanas forma. Parasti rituāli pavada nozīmīgus notikumus konkrētā sabiedrībā. Piemēram, prezidenta stāšanās amatā, tuvinieku atvaidīšanās no miruša cilvēka, abiturientu iesvētīšana studentu kārtā un tml.

Ceremonija ir uzvedības noteikums, kurā tiek izpildītas simboliskas darbības. Parasti ceremonijai ir ideoloģiski (audzinoši) mērķi, un tas stipri ietekmē psihi. Piemēram, svētoceļojumi, rituālu pavadīšana ar skaņas un gaismas efektiem (fašistiskās Vācijas laikā lāpu gājieni, PSRS pionieru organizācijās bundzinieku marši, KKK krusta dedzināšana, reliģiskās ceremonijas – kristīšana, bēres un tml.) utt.

Tikumi ir uzvedības noteikumi, kuros atspoguļojas noteiktu sociālu grupu psiholoģija. Parasti tikumi atspoguļo sa-

biedrības paliekas apziņas morāles jomā. Mūsdienu sabiedrībā izmanto kultūras, tiesību, organizatoriskus un citus pasākumus, lai izskaustu novecojušus tikumus.

Tradīcija (*traditio* (lat.) – paziņošana, teika) ir uzvedības noteikums, kurā atspoguļojas noteiktas sabiedrības sociālā un kultūras mantojuma elementu nodošana no paaudzes paaudzei. Tradīciju pamatu veido pārņemšana sabiedrības attīstībā un saudzīga attieksme pret savas sabiedrības vēsturi.

Morāles normas ir uzvedības noteikumi, kuros atspoguļojas cilvēku priekšstati par vispārcilvēciskajiem vērtību orientieriem. Piemēram, tādiem kā labais un ļaunais, taisnīgums un netaisnīgums, labs un slikts un tml. Pēc būtības morāles normas ir vēlamās tikumiskās uzvedības priekšraksti, piemēram, Bībeles desmit baušļi. Morālo normu nozīmes:

1. No vienas puses morāles normas paredz cilvēkiem uzvesties atbilstoši šiem priekšstatiem.
2. No otras puses ar morāles normu palīdzību sabiedrība novērtē cilvēku praktisko darbību, viņu motīvus, mērķus un tml.
3. Īpaša loma morālajā pašregulācijā ir cilvēka veidotajai spējai relatīvi patstāvīgi izstrādāt un novērtēt savu uzvedību sabiedrībā bez ārējas kontroles ikdienā. Šī spēja izpaužas jēdzienos – sirdsapziņa, pašcieņa, gods un tml.

Morāles normu īpatnības ir šādas:

1. Kontrole pār morāles normu ievērošanu realizējas ar garīgās iedarbības starpniecību: caur pienākuma apziņu, caur cilvēka rīcības novērtējumu un pašnovērtējumu un tml.
2. Sankcijas par morāles normu pārkāpumiem ir sirdsapziņas pārmetumi un pārkāpēja pārdzīvotā vainas sajūta par izdarīto.
3. Ja pārkāptas vispāratzītas morāles normas, iespējams cilvēka sabiedriskais nosodījums.

Etīketes normas ir uzvedības noteikumi, kuros izpaužas labvēlīga attieksme pret citu cilvēku. Izšķir valodas etiķeti,

rakstu etiķeti, ikdienas etiķeti, viesu etiķeti, militāro etiķeti un tml.

Diplomātiskā etiķete ir uzvedības noteikumi starptautiskajās attiecībās, kuros uzsvērta cieņa pret citu valsti. Piemēram, obligāta atbilde uz vēstuli, notu, apsveikumu; nepieciešamība pēc ievadkomplimenta un nobeiguma komplimenta oficiālajā sarakstē un tml.

Korporatīvās normas ir uzvedības noteikumi noteiktās sabiedriskās organizācijās. Korporatīvo normu īpatnības:

1. Korporatīvās normas regulē attiecības, kuras veidojas sabiedriskajās organizācijās, uzņēmējdarbības savienībās, asociācijās un tml.
2. Korporatīvās normas veidojas atbilstošo organizāciju statūtos.
3. Korporatīvajās normās nostiprināta sabiedrisko organizāciju veidošanās, uzbūves un funkcionēšanas kārtība, kā arī šo organizāciju locekļu tiesības, pienākumi un atbildība.
4. Korporatīvo normu ievērošanu nodrošina pati organizācija.
5. Par korporatīvo normu pārkāpšanu draud sods – izslēgšana no organizācijas, sabiedriskais nosodījums un tml.

Reliģiskās normas ir uzvedības noteikumi, kas formulēti svētajos rakstos (Bībele, Korāns u.c.) vai ko noteikusi baznīca. Teokrātiskās valstīs reliģiskajām normām ir vadošā loma sabiedrisko attiecību regulēšanā un tās cieši saistītas ar paražām, morāles un tiesību normām. Attīstītās valstīs reliģiskās normas parasti regulē personisko dzīvi un atspoguļo ticīga cilvēka iekšējo pasauli.

Tiesību normas ir uzvedības noteikumi, kurus noteicis un sankcionējis varas turētājs (spēks, valdnieks, valsts, pilsoniskā sabiedrība). Tiesību norma, t.i., juridiska norma, tas ir nevis vienkārši vispārīgs, bet obligāts sabiedrības locekļu uzvedības priekšraksts, kas izteikts likumos un citos valsts

sankcionētos avotos, un ir pamats un kritērijs juridiski pieļaujamai, aizliegtai vai noteiktai uzvedībai. Tiesību normu īpatnības:

1. Tiesību normas regulē svarīgākās sabiedriskās attiecības – politiskās, ekonomiskās, sociālās, kultūras u.c.
2. Mūsdienu sabiedrībā tiesību normu realizāciju nodrošina valsts autoritāte un piespiešanas spēks.
3. Valstī pastāvošo tiesību normu kopumu sauc par tiesībām.
4. Tiesību normu realizācija, to izpildes kontrole daudzējādā ziņā nosacīta ar sabiedrības locekļu priekšstatu par taisnīgumu.
5. Tiesību norma var efektīvi regulēt sabiedriskās attiecības tikai gadījumā, ja tajā noteikts gan uzvedības noteikums, ko noteikusi valsts kā obligātu, gan šī noteikuma īstenošanas apstākļi, gan piespiedu līdzekļi, kādi piemērojami par šī noteikuma neievērošanu.
6. Tiesības regulē sabiedriskās attiecības mijiedarbībā ar citām sociālajām normām.
7. Parasti tiesību normu pamatu veido sabiedrības priekšstati par tikumību. (Kāda tikumība, tādas tiesības).

Dažkārt tiesību, morāles un reliģiskās normas var sakrist, piemēram, aizliegums slepkavot, zagt un tml. Atkarībā no konkrētas valsts tiesību sistēmas tiesību un reliģisko normu mijiedarbība var būt atšķirīga. Valstī ar reliģiozu tiesību sistēmu reliģiskās normas nodrošina valsts piespiedu spēks un faktiski tās pārvēršas tiesību normās.

Tiesību normu vērtības:

1. Atsevišķai personai tiesību normu vērtība ir tajā apstākļī, ka tiesību normas veicina apstākļu radīšanu normālai dzīvei un jebkura sabiedrības locekļa vispusīgai attīstībai, nostiprina un sargā cilvēka tiesības un brīvības, norobežo viņu no valsts visatļautības.
2. Sabiedrībai tiesību normu vērtība ir tajā apstākļī, ka, nosakot konkrētu personu un organizāciju tiesības un

pienākumus, sabiedrība rada sabiedriskajā dzīvē noteiktu kārtību, rada priekšnoteikumus sabiedrības locekļu un organizāciju aktivitātei, attīsta cilvēkos taisnīguma, labā un humānisma sajūtas.

Tiesību normu veidi un struktūra

Tiesību normas pēc būtības ir nekas cits kā verbāli, ievērojot konkrētās valodas gramatikas un semantikas noteikumus, izteikti sabiedrības locekļu vēlamas uzvedības priekšraksti. Tāpēc tiesību normu satura pareiza izpratne prasa no personām, kurām tās adresētas, konkrētās valodas gramatikas un semantikas pārzināšanu. Tiesību normu klasifikācija **pēc uzvedības noteikumu rakstura** ir šāda:

1) **Pienākumu uzliekošās normas** (uzliek pienākumu izdarīt noteiktas pozitīvas darbības).

Piemēram, Civillikuma 272.panta norma „Tam no vecākiem, kas pēc otra nāves ir palicis par bērnu aizbildni, nekavējoties jāastāda mirušā atstātās mantas saraksts un viens tā eksemplārs jāiesniedz bāriņtiesai”;

Kriminālprocesa likuma 103.panta 1.daļas norma „Cietušajam ir pienākums ierasties kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas norādītajā laikā un vietā un piedalīties izmeklēšanas darbībā”;

Administratīvā procesa likuma 63.panta 1.daļas norma „Pēc nepieciešamo faktu konstatēšanas un administratīvā procesa dalībnieku uzklaušanās iestāde nekavējoties izvērtē lietas apstākļus un izdod aktu” un tml.

2) **Aizliedzošās normas** (nosaka pienākumu neveikt aizliegtas darbības).

Piemēram, Krimināllikuma 167.panta 1.daļas norma „Par jaundzimuša bērna tīšu samainīšanu – soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu”;

Kriminālprocesa likuma 52.panta 3.daļas norma „Izmeklēšanas tiesnesis nedrīkst būt persona, kura šajā pašā kriminālprocesā ir bijusi procesa virzītājs vai uzraugošais prokurors”;

Administratīvā procesa likuma 60.panta 2.daļas norma „Iestāde nedrīkst vākt un administratīvajā procesā izmantot informāciju, kas iegūta ar prettiesiskām metodēm” un tml.

3) **Tiesības piešķirošās normas** (dod tiesības veikt noteiktas pozitīvas darbības).

Piemēram, Civilprocesa likuma 74.panta 4.daļas norma „Atbildētājs ir tiesīgs pilnīgi vai daļēji atzīt prasību, celt iebildumus pret prasību vai celt pretprasību”;

Civillikuma 1778.panta norma ”Prasīt zaudējumu atlīdzību var tiklab pats cietušais, kā arī viņa mantinieki”;

Kriminālprocesa likuma 616.panta 2.daļas norma „Personai, kura pieprasījusi procesa turpināšanu, ir tādas pašas tiesības pārsūdzēt pirmās instances tiesas un apelācijas tiesas lēmumu kā apsūdzētajam” un tml.

Tiesību normu klasifikācija **atkarībā no regulējamo tiesisko attiecību rakstura** ir šāda: 1) krimināltiesiskās normas, 2) administratīvi tiesiskās normas, 3) civiltiesiskās normas; 4) starptautisko tiesību normas u.c. normas.

Tiesību normu klasifikācija **pēc subjektu loka** ir šāda: 1) vispārējās normas (attiecas uz visu tiesību subjektu grupu), 2) speciālās normas (regulē konkrēta, noteikta tiesību subjektu loka uzvedību), 3) sevišķās normas (attiecas uz atsevišķiem tiesību subjektiem).

Tiesību normas spēka izpausme. Seno romiešu juristi uzskatīja, ka likuma spēks ir tajā, lai: 1) pavēlētu, 2) aizliegtu, 3) atļautu, 4) sodītu. (*Legis virtus haec est: imperare, vetare, permittere, punire*). Šie tiesību normas efektivitātes apstākļi nosaka tās struktūru.

Tiesību normas struktūrā (loģiskajā) ir šādi elementi:

1. Hipotēze; 2. Dispozīcija; 3. Sankcija.

Hipotēze ir tiesību normas daļa, kurā noteikti apstākļi, nosacījumi, kuriem pastāvēt, norma sāk darboties. Gramatikā apstākļis (nosacījums) ir pakārtots teikuma loceklis, kas norāda darbības laiku, vietu, iemeslu vai mērķi, tās izdarīšanas veidu, darbības vai kvalitātes mēru un pakāpi. Apstākļis tiesību normas hipotēzē tiek izteikts ar apstākļa vārdu, nelokāmo divdabi, lietvārda locījumiem un citiem izmantojamās valodas gramatikas līdzekļiem.

Dispozīcija ir tiesību normas daļa, kurā norādīts, kādai jābūt cilvēku uzvedībai (aktivitātei), pastāvēt hipotēzē paredzētajiem apstākļiem. Dispozīcija ir tiesību normas kodols, jo tā tieši norāda uz tiesību subjekta vēlamās uzvedības formu, kas tieši nosaka juridiskās sekas. Ja dispozīcijā ir tiesiskas uzvedības prasība vai prettiesiskas uzvedības aizliegums, tad hipotēze ir priekšnosacījums varas priekšraksta sankcijas veidā pielietošanai.

Sankcija ir tiesību normas daļa, kurā norādīts uz tām nelabvēlīgajām sekām, kuras var piemērot tiesību normas pārkāpējam, kurš neizpilda dispozīcijas prasības. Sankcija liecina par negatīvu valsts attieksmi pret tiesību normas prasību pārkāpumu un norāda uz iespējamajiem ietekmēšanas līdzekļiem no valsts puses attiecībā uz konkrētas tiesību normas priekšrakstu pārkāpēju.

6. CILVĒKA UN PILSOŅA TIESISKAIS STATUSS

Valsts nozīme sabiedrisko attiecību regulējumā ir šada:

1) Valsts būtībā ir sociāls kompromiss starp sabiedrību un personību; 2) Valsts nosaka to tiesisko statusu un saskaņo visas sabiedrības intereses ar atsevišķu sociālo grupu un indivīdu interesēm.

Personība ir cilvēcisks indivīds, apzinātas darbības subjekts, kam piemīt sociāli nozīmīgu iezīmju, īpašību kopums, ko viņš realizē sabiedriskajā dzīvē.

Tiesiskais statuss ir cilvēku uzvedības paraugu sistēma, ko parasti atbalsta un stimulē valsts un atzīst par pieņemamu sabiedrība.

Personas tiesiskais statuss ir indivīda tiesību, brīvību un pienākumu sistēma, ko valsts tam nostiprinājusi tiesību normās. Personas tiesisko statusu veido:

1. Cilvēka tiesības.
2. Cilvēka brīvības.
3. Cilvēka juridiskie pienākumi.

Cilvēka tiesības ir valsts noteiktas un garantētas indivīda iespējas (pilnvaras) veikt noteiktas darbības norādītā sabiedrības darbības sfērā. Cilvēka tiesības, pirmkārt, ir indivīda (personas) aizsardzības līdzeklis pret valsts patvaļu. Atkarībā no sabiedrisko attiecību sfēras cilvēka tiesības iedalāmas: 1) civilās (personiskās) tiesības; 2) politiskās tiesības; 3) ekonomiskās tiesības; 4) sociālās tiesības; 5) kultūras tiesības u.c.

Civilās (personiskās) tiesības ir tiesības, kas piemīt cilvēkam kā biosociālai būtnei; to uzdevums ir nodrošināt indivīda kā sabiedrības locekļa brīvības un autonomiju (tiesības uz dzīvību, personas neaizskaramību, godu un cieņu un tml.).

Tiesības uz dzīvību. Tiesības uz dzīvību ir fundamentālas cilvēka tiesības. Tās ir pirmējas attiecībā pret citām tiesībām, jo cilvēka nāves gadījumā pēdējām zūd nozīme. Tiesības uz dzīvību no vienas puses nozīmē cilvēka tiesības uz brīvību no jebkuriem viņa dzīvības apdraudējumiem gan no valsts puses, gan privātpersonu puses, bet, no otras puses - cilvēka tiesības brīvi rīkoties ar savu dzīvību. Tiesības uz dzīvību dod cilvēkam iespēju vērsties pie valsts pēc aizsardzības gadījumā, ja iejaukšanās cilvēka organismā ir nelikumīga vai medicīniski neattaisnota. Bez labprātīgas piekrišanas nevienu cilvēku nedrīkst iesaistīt medicīniskos, zinātniskos vai citādos eksperimentos.

Tiesības uz brīvību un neaizskaramību. Cilvēkam ir tiesības rīkoties ar sevi un savu laiku pēc saviem ieskatiem. Aizliegta jebkura ārēja iejaukšanās personības individuālajā aktivitātes sfērā, aizliegta fiziska un psihiska vardarbība attiecībā pret indivīdu. Tiesību uz brīvību un neaizskaramību ierobežošana pieļaujama tikai attiecībā uz personām, kas tiek turētas aizdomās par nozieguma izdarīšanu, un tikai uz likuma pamata.

Tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību ietver: 1) tiesības uz personisko un ģimenes noslēpumu, 2) tiesības uz sava goda un labā vārda aizsardzību, 3) tiesības uz sarakstes, telefonsarunu, pasta, telegrāfa un citu paziņojumu noslēpumu, tiesības uz mājokļa neaizskaramību. Valsts iestādēm un amatpersonām nav tiesību izpaust ziņas par personas privāto dzīvi bez tās piekrišanas. Katram cilvēkam tiek garantēta goda un labā vārda aizsardzība, ja bez viņa gribas tiek izpaustas ziņas, kas skar privāto dzīvi, ja šādas ziņas var bojāt personas reputāciju sabiedrībā. Ziņu par personas privāto dzīvi vākšana, glabāšana, izmantošana un izplatīšana bez pašas personas piekrišanas ir nepieļaujama. Aresta uzlikšana korespondencei un tās izņemšana pasta-telegrāfa iestādēs, kā arī tiesību ierobežošana uz sarakstes, pasta, telegrāfa un citu paziņojumu noslēpumu pieļaujama tikai ar tiesas lēmumu un likumā

noteiktajā kārtībā. Bez likumīga pamata neviens nedrīkst iekļūt mājoklī pret tajā dzīvojošo personu gribu.

Tiesības noteikt un norādīt savu nacionālo piederību. Nevienam nedrīkst piespiest noteikt un norādīt savu nacionālo piederību. Savas nacionālās piederības noteikšanai nav nekādu tiesisku sekas, tā nedrīkst būt par pamatu personas diskriminācijai, vai, tieši otrādi, dot personai kādas īpašas privilēģijas.

Tiesības uz apziņas brīvību. Katram ir tiesības brīvi izvēlēties, uzturēt un izplatīt reliģisko vai citu pārliecību un rīkoties saskaņā ar to. Attīstīto valstu konstitūcijās ir nosacījums par to, ka nevienam reliģiju nevar noteikt par valsts un obligātu reliģiju, reliģiskās apvienības ir atdalītas no valsts un ir vienlīdzīgas likuma priekšā.

Politiskās tiesības ir tiesības, kas nodrošina pilsoņiem iespēju piedalīties valsts politiskajā dzīvē. Cilvēka politisko tiesību pamatu veido biedrošanās tiesības (sabiedrības, savienības, fondi, partijas), dalības tiesības (gan tieši, gan ar pārstāvju starpniecību) valsts pārvaldē, vēlēšanu tiesības, tiesības uz vienlīdzīgu piekļuvi valsts dienestam, tiesības uz dalību savu tiesas lietu spriešanā un tml. Pie cilvēka politiskajām tiesībām un brīvībām pieder arī tiesības uz domas un vārda brīvību, preses brīvību, sapulču, mītiņu, demonstrāciju, piketu brīvību un tml. Parasti cilvēka politisko tiesību apjoms nosacīts ar konkrētās valsts pilsonības esamību, proti, cilvēka un valsts noturīgu saikni, kas izpaužas abpusēju tiesību, pienākumu un atbildības kopumā.

Ekonomiskās tiesības ir ar likumu nostiprinātas cilvēka iespējas brīvi rīkoties ar ražošanas līdzekļiem, darbaspēku un patēriņa priekšmetiem. Cilvēka ekonomisko tiesību pamats ir tiesības uz privātīpašumu, mantošanas tiesības, tiesības uz uzņēmējdarbības brīvību, tiesības piedalīties uzņēmuma pārvaldē, tiesības streikot un tml.

Sociālās tiesības ir tiesības uz labklājību un cilvēka cieņīgu dzīves līmeni. Cilvēka sociālās tiesības dod cilvēkam

iespēju noteiktos apstākļos tikai pretendēt uz noteiktu materiālo labumu saņemšanu no valsts. Šo tiesību realizēšanas apjoms un pakāpe daudzējādā ziņā atkarīga no valsts ekonomikas stāvokļa. Cilvēka sociālās tiesības ir: tiesības uz sociālo nodrošināšanu, tiesības uz bezmaksas izglītību, tiesības uz veselības aizsardzību un medicīnisko palīdzību, tiesības uz labvēlīgu vidi, tiesības uz mājokli, bērnu un invalīdu tiesības un tml.

Kultūras tiesības ir tiesības, kas nodrošina personas garīgo attīstību un pašrealizāciju. Cilvēka kultūras tiesību realizēšanas nepieciešams nosacījums ir valsts darbība, kas vērsta uz zinātnes, mākslas un tehnikas sasniegumu aizsardzību, attīstību un izplatīšanu, cieņu pret zinātniskajiem pētījumiem un radošajiem sasniegumiem. Kultūras tiesības nosaka to, ka katram cilvēkam ir tiesības izmantot savas zinātniskās vai radošās darbības rezultātus. Cilvēka kultūras tiesības ir: tiesības uz izglītību un zinātnisko darbību, tiesības uz docēšanas brīvību (akadēmiskā brīvība), tiesības uz radošo brīvību, tiesības piedalīties kultūras dzīvē un izmantot kultūras iestādes, tiesības uz pieeju kultūras vērtībām un tml.

Cilvēka brīvības ir tās viņa darbības jomas, kurās valstij nebūtu jāiejaucas un kurās indivīds var darboties pēc saviem ieskatiem atbilstoši savām interesēm un mērķiem. Parasti, cilvēka pamattiesības un pamatbrīvības valstī noteikti konstitucionālos likumos. Latvijā cilvēka pamattiesības un pamatbrīvības formulētas Latvijas Republikas Satversmes 89.-116.pantos. Piemēram, tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību; tiesības uz dzīvību; tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību; ikvienam, kas likumīgi uzturas Latvijas teritorijā, ir tiesības brīvi pārvietoties un izvēlēties dzīvesvietu; tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību; tiesības uz īpašumu u.c.

Cilvēka tiesību un brīvības realizācijas nosacījumi:

1) Viena indivīda tiesības un brīvības beidzas tur, kur sākas cita indivīda tiesības un brīvības, un otrādi; 2) Cilvēka tiesību un

brīvību realizācijas nepieciešams nosacījums ir juridisko pienākumu izpildīšana.

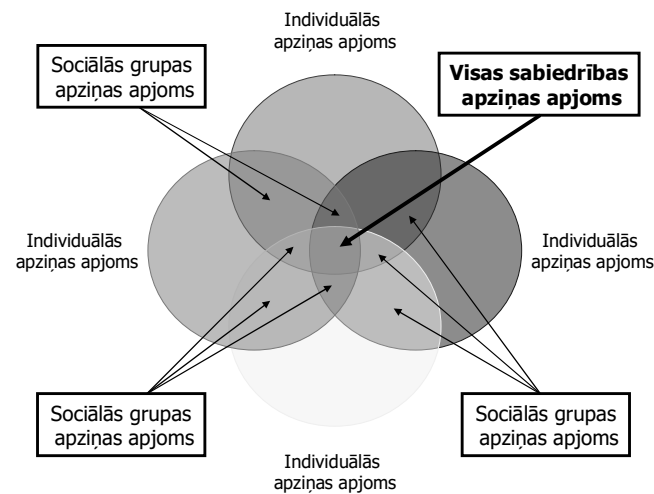
Cilvēka juridiskie pienākumi ir valsts noteiktie un garantētie, obligāti izpildāmie pienākumi, piemēram, pienākums respektēt citu personu noteiktās tiesības un brīvības.

7. TIESISKĀ APZIŅA

Apziņa ir cilvēka spēja domāt, spriest un noteikt savu attieksmi pret īstenību, realitāti. Atkarībā no cilvēku skaita apziņu iedala:

- 1) individuālajā apziņā,
- 2) sabiedriskajā apziņā.

Individuālās apziņas veidošanā un darbībā īpaša nozīme ir sistēmai, kuras elementi ir konkrēta cilvēka vispārējās orientācijas (vajadzības, intereses, nostādnēs, ievirzes), cilvēka vērtību orientācija un motīvi. Parasti sabiedriskās apziņas stāvoklis atspoguļojas sabiedrības viedoklī.

Apziņas veidu attiecības

Sabiedriskā apziņa izpaužas šādas formās: 1) politiskā apziņa, 2) tikumiskā apziņa, 3) reliģiskā apziņa, 4) estētiskā apziņa, 5) tiesiskā apziņa.

Tiesiskā apziņa ir cilvēku apzināta attieksme pret spēkā esošajām, iespējamajām un vēlamajām tiesībām, kas balstās uz cilvēku priekšstatu par spēkā esošajām pozitīvajām tiesībām un tiesību vērtību atbilstoši saprātīgā un taisnīgā prasībām. Tiesisko apziņu veido: 1) tiesību doktrīna, 2) tiesību ideoloģija, 3) sociālās grupas tiesiskā apziņa, 4) tiesību psiholoģija, 5) sadzīviskā (ikdienas) tiesiskā apziņa u.c. Lielākā ietekme uz tiesisko apziņu ir ekonomiskajai, politiskajai un tikumiskajai videi.

Cilvēku tiesiskā apziņa izpaužas tiesību kultūrā, t.i., likumdošanas stāvoklī, tiesu un tiesību aizsardzības institūciju stāvoklī un darbā, tiesību vietas noteikšanā sabiedrības un konkrēta cilvēka dzīvē, kā arī tiesisko vērtību realizēšanā praksē. Tiesību kultūra paredz cilvēku tiesisko audzināšanu, t.i., tādu audzināšanu, kuras rezultāts ir cilvēku likumpaklausība un tiesiskā aktivitāte. Tiesiskās apziņas deformācijas ir tās sagrozīšana, pozitīvo ideju, pārlicību, jūtu nostādņu un tml. „izpostīšana”. Tiesiskās apziņas deformācijas veidi ir:

- 1) **Tiesiskais infantilisms** ir tiesisko zināšanu nepietiekamība, tajā pašā laikā personas pārlicība par savu labo juridisko sagatavotību.
- 2) **Tiesiskais diletantisms** ir pārāk brīva attieksme pret likumu un brīvs juridiski nozīmīgu situāciju vērtējums vieglprātīgas attieksmes dēļ pret tiesību sociālajām vērtībām.
- 3) **Tiesību fetišisms** ir hipertrofēts priekšstats par tiesību līdzekļu nozīmīgumu politisku, sociāli ekonomisku un citu uzdevumu risināšanā.
- 4) **Tiesiskais nihilisms** ir negatīva attieksme pret tiesībām visumā, tiesību sociālās vērtības noliegšana, kas izpaužas likuma prasību klajā ignorēšanā.

- 5) **Tiesiskā demagoģija** ir atsevišķu personu grupu sabiedriski bīstama, ārēji efektīva psiholoģiskā iedarbība uz tiem cilvēkiem, kas viņiem uzticas, šo cilvēku jūtām un priekšstatiem par tiesību vērtību, kuras pamatā ir apmāns, apzināti sagrozot faktus un melīgi solot, lai sasniegtu savtīgus savus politiskus mērķus, ko rūpīgi slēpj, aizbildinoties ar tautas interesēm un valsts labklājību, piemēram, kaut kādas partijas „agresīvas” pirmsvēlēšanu kompānijas organizēšana.

8. TIESISKĀS ATTIECĪBAS

Sabiedriskās attiecības ir attiecības starp cilvēkiem, kuras nodibinās viņu kopīgās praktiskās vai garīgās darbības procesā. Tiesiskās attiecības ir sabiedrisko attiecību paveids. **Tiesiskās attiecības** ir sabiedriskās attiecības, kuras regulē tiesību normas.

Sabiedrisko attiecību struktūra pēc iespējām un regulēšanas ar tiesību normu palīdzību ir šāda:

1) attiecības, kuras nevar regulēt un kuras netiek regulētas ar tiesību normām (neietilpst tiesiskās regulēšanas sfērā, piemēram, mīlestības jomā, estētiskās gaumes jomā);

2) attiecības, kuras varētu regulēt ar tiesību normām, tomēr tās nevajadzētu regulēt ar tiesību normām, un netiek regulētas ar tām, bet tikai tiek aizsargātas ar valsts palīdzību (**privāttiesības**);

3) attiecības, kuras vienmēr regulē un aizsargā ar tiesību normām (**publiskās tiesības**).

Sabiedrisko attiecību, kuras padodas tiesiskai regulēšanai, īpašību kopumam ir šādas īpatnības:

- 1) tām ir gribas raksturs, un attiecību subjektiem tiek dota iespēja izvēlēties uzvedības variantu;
- 2) tās padodas ārējai kontrolei;
- 3) pieļauj valsts piespiešanas pielietošanu, tās pārkāpjot;
- 4) tās pauž sabiedrības attīstības intereses;
- 5) attiecību realizācijai nepieciešami materiālie un citi līdzekļi.

Attiecību tiesiskās regulēšanas sfēra atspoguļo to sabiedrisko attiecību apjomu, kam piemīt minētās īpašības.

Tiesisko attiecību rašanās nepieciešams nosacījums ir:

- 1) vismaz divu tiesību subjektu esamība,
- 2) tādu interešu esamība, kuras liek tiesību subjektiem stāties tiesiskajās attiecībās.

Tiesisko attiecību **vispārējās pazīmes**:

1. Tiesiskās attiecības ir sabiedrisko attiecību paveids, t.i., tās rodas tikai starp cilvēkiem. Nevar pastāvēt tiesiskās attiecības starp cilvēkiem un dzīvniekiem, cilvēkiem un lietām un tml.; tiesiskās attiecības var rasties tikai par dzīvniekiem, par lietām un tml.
2. Tiesiskās attiecības rodas tikai uz tiesību normu pamata, un tiek regulētas ar tām. Tiesību normā noteikti attiecību nosacījumi un juridiskais saturs, t.i., bez tiesību normas nav arī tiesisko attiecību.
3. Tiesiskās attiecības ir tiesību subjektu saikne pamatojoties uz savstarpējām juridiskām tiesībām un pienākumiem, kuri subjektiem rodas atbilstoši tiesību normu prasībām. Tiesību subjektu saikne raksturojas ar tiesisko attiecību subjektu savstarpēju uzvedību un tai ir stingri noteikts raksturs.
4. Tiesiskajām attiecībām ir apzināts gribas raksturs. Tiesību normās, uz kuru pamata rodas tiesiskās attiecības, nostiprināta tiesību subjekta griba. Tiesiskās attiecības rodas, mainās vai izbeidzas ar tiesību subjekta gribu.
5. Tiesiskās attiecības garantē valsts un nepieciešamības gadījumā valsts tās aizsargā ar piespiedu spēku.

Tiesisko attiecību rašanās pamatu veido tiesību normu un juridisko faktu esamība. Pastāvot tiesību normai, tiesiskās attiecības rodas, mainās vai izbeidzas atkarībā no noteiktiem dzīves apstākļiem, kurus sauc par juridiskiem faktiem.

Juridisks fakts ir konkrēts dzīves apstāklis, ar kura iestāšanos tiesību normas nosaka tiesisko attiecību rašanos, grozīšanos vai izbeigšanos. Juridiskajiem faktiem vienmēr ir konkrētas tiesiskas sekas. Pastāvot vienam juridiskam faktam, piemēram, cilvēka nāvei (notikums), varētu būt tādas tiesiskas sekas kā mantojuma atklāšanās (Civillikuma 655.pants), kriminālprocesa izbeigšana, ja šis cilvēks bija atzīts par apsūdzēto (Kriminālprocesa likuma 377.panta 5.pkt.), uztura līguma izbeigšana, ja miris uztura ņēmējs (Civillikuma

2103.pants). Šīs tiesiskās sekas neizslēdz viena otru. Cilvēka 18 gadu vecuma sasniegšana (notikums) kā juridisks fakts rada vairākas tiesiskās sekas, piemēram, šim cilvēkam rodas tiesības stāties laulībā un rodas tiesības piedalīties vēlēšanās utt. Pie tam šīs tiesiskās sekas neizslēdz viena otru. Ļaunprātīga uztura naudas ilgstoša nemaksāšana (bezdarbība), t.i. Uztura līguma saistību nepildīšana kā juridisks fakts, rada vairākas tiesiskās sekas, t.i., uztura ņēmējam rodas tiesības prasīt atcelt uztura līgumu (Civillikuma 2104.p.), uztura ņēmējam rodas tiesības prasīt piedzīt no uztura devēja uztura naudas parādu (Civillikuma 1662.p.), uztura ņēmējam rodas tiesības prasīt no uztura devēja noligtā izpildi (Civillikuma 1587.p.), uztura ņēmējam rodas tiesības uz nodarīta morālā kaitējuma atlīdzināšanu (Civillikuma 1635.panta 1.daļa). Šīs tiesiskās sekas neizslēdz viena otru.

Juridiskos faktus pieņemts iedalīt šādi:

- 1) notikumi,
- 2) darbības.

Notikums ir tāds faktiskais dzīves apstākļi, kura kā juridiska fakta iestāšanās nav atkarīga no tiesisko attiecību subjektu gribas (cilvēka kāda vecuma sasniegšana, cilvēka nāve, stihiska nelaime un tml.). Notikumi iedalāmi:

- 1) pēc ilguma: momenti (notikumi, piemēram, cilvēka piedzimšana vai nāve, auto- vai aviokatastrofa) un ilgstošie (procesi, piemēram, dabas stihijas, cilvēka slimība).
- 2) pēc atkārtotības: vienreizēji (18 gadu vecuma sasniegšana, cilvēka nāve) un periodiski (laika apstākļi, gada laiku maiņa, paismumi un bēgumi, cilvēka saslimšana).
- 3) pēc seku rakstura: atgriezeniski (ūdenstilpes piesārņojums pēc tehnogēnas katastrofas, pases pazaudēšana, saslimšana), un neatgriezeniski (cilvēka nāve, mantas iznīcināšana ugunsgrēkā, sējumu iznīcināšana plūdos).

Darbības ir tādi dzīves apstākļi, kas atzīstami par juridisku faktu un ir tiesisko attiecību subjekta apzinātas gribas uzvedības rezultāts. Atkarībā no atbilstības tiesību normas priekšrakstam, darbības iedalāmas:

1. **Tiesiskās darbības** – darbības, kas atbilst tiesību normu priekšrakstiem (juridiski akti, juridiska rīcība);

Juridiski akti ir tiesiskās gribas darbības, kuras tiesību subjekts veic, lai sasniegtu konkrētas juridiskas sekas (darījuma noslēgšana, normatīvā tiesību akta izdošana, vadītāja apliecības saņemšana, augstākās izglītības iegūšana un tml.). Parasti juridiskos aktus noformē rakstveidā. Juridiskie akti atkarībā no to autoru skaita iedalāmi šādi:

1) **Vienpusēji juridiski akti**, ja tos izdara viena fiziska vai juridiska persona. Vienpusēji akti privāttiesībās ir retums, jo visu personu juridiskās vienlīdzības princips nedod iespēju kādai personai patstāvīgi un personīgi ieviest piespiedu pasākumus vai pat izrādīt pārkumu attiecībā pret citu personu. Tāda veida vienpusēji privāttiesību akti ir testamenta sastādīšana, ārliulības bērna atzīšana un tml. Vienpusēji akti publiskajās tiesībās ir juridisko aktu pamatveids, piemēram, likumu un likumpamatoto aktu izdošana, citu tiesību avotu sankcionēšana. Šos aktus patstāvīgi veic publiskās varas iestādes, un tie ir obligāti pilsoņiem un padotajiem. Šādi akti izsaka padotības attiecības starp publiskās varas organizācijām un pilsoņiem.

2) **Divpusēji juridiski akti**, ja tie tiek izdarīti divām vai vairākām personām vienojoties, uz kā pamata rodas tiesiskās attiecības. Divpusējie akti ir privāttiesību īstenošanas pamats. Divpusēji akti tiek noformēti rakstveidā vienošanās, līgumu vai kontraktu veidā.

Juridiska rīcība ir tiesiskās darbības, ar kurām tiesību normas saista juridisku seku iestāšanos, neatkarīgi no tā, vai tiesību subjekts vēlēties šīs sekas kā mērķi (literāra darba radīšana rada juridiskas sekas, kas paredzētas autortiesībās, neatkarīgi no autora vēlmes; bērna dzemdēšana rada juridiskas

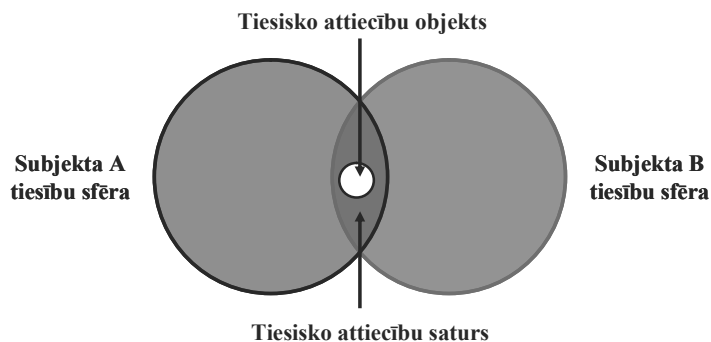
sekas, kas paredzētas mātes tiesībās, neatkarīgi no sievietes vēlmes).

2. **Prettiesiskas darbības** – darbības, kas pārkāpj tiesisko normu priekšrakstus (noziegumi – sabiedriskām attiecībām bīstamas darbības, pārkāpumi – sabiedriskām attiecībām kaitīgas darbības).

Tiesisko attiecību struktūra

Tiesisko attiecību struktūra ir trīs tiesisko attiecību pamatelementu savstarpējais sakars:

- 1) tiesisko attiecību subjekti;
- 2) tiesisko attiecību objekts;
- 3) tiesisko attiecību saturs (priekšmets).

Tiesisko attiecību struktūra

Tiesisko attiecību (tiesību) subjekts – ir fiziska (individuāla) vai juridiska (kollektīva) persona, kurai saskaņā ar

likumu piemīt spēja tieši vai ar pārstāvja starpniecību realizēt tiesības un pildīt juridiskos pienākumus. Tiesisko attiecību subjekta raksturīgākās īpatnības:

- 1) **Ārēja nošķirtība.** Personas nošķirtība ir personas individualizācijas un identifikācijas objektīvais pamats, jo jebkuru lietu var uztvert kā veselu tikai tad, ja ir iespēja „saskatīt” šīs lietas robežas. Šajā sakarā Kozjma Prutkovs teica: „Nevar aptvert neaptveramo”.
- 2) **Personas personifikācija.** Personas personifikācija ļauj pēc apzīmējuma atpazīt konkrētu personu citu līdzīgu personu vidū. Latvijā fiziskas personas personifikācijas dati ir personas vārds, uzvārds un personas kods. Piemēram, Jānis Ozols, p.k. 123456-12345; Latvijā juridiskas personas personifikācijas dati ir sabiedrības nosaukums un tās reģistrācijas numurs. Piemēram, SIA „Spārni”, reģ. Nr.12345678901.
- 3) **Spēja izstrādāt, izteikt un realizēt personificētu gribu.** Tiesiskās attiecībās realizējas subjektīvās tiesības, t.i. persona pati vai ar pārstāvja starpniecību realizē savas personiskās pilnvaras, kuru pamatā ir nevis instinkti vai reflektoriskas organisma reakcijas, bet sava apzināta griba.

Fiziska persona ir persona, kurai ir noteikts juridisks statuss (pilsoņi, ārvalstnieki, bezvalstnieki un tml.), kura atrodas valsts teritorijā un kurai ir tiesībspēja.

Juridiska persona ir korporatīvām vai citām interesēm apvienota cilvēku grupa, kurai īpašumā, saimnieciskā pārraudzībā vai operatīvajā pārvaldīšanā atrodas nošķirts īpašums, kura atbild par savām saistībām ar šo īpašumu un kura savā vārdā var iegūt tiesības un pildīt pienākumus, būt par prasītāju vai atbildētāju tiesā un tml.

Īpaša juridiskās personas forma ir valsts un tās administratīvi teritoriālās pašvaldības un to institūcijas, t.i., sabiedrības organizācijas politiski teritoriālās formas. Lai pašnostiprinātos un uzsāktu savu tiesību īstenošanu, t.i., būtu

par tiesību subjektu, piemēram, starptautisko tiesību subjektu, valstij jābūt juridiskas personas veidā.

Tiesībsubjektība ir tiesību normās paredzēta personas spēja būt par tiesisko attiecību dalībnieku. Subjektu dalības raksturu un pakāpi tiesiskajās attiecībās nosaka to tiesībsubjektība. Tiesībsubjektības **pazīmes**: 1) Tiesībspēja; 2) Rīcībspēja; 3) Deliktspēja.

Tiesību subjekta tiesībspēja ir tiesību normās paredzēta personas spēja būt apveltītai ar subjektīvajām tiesībām un pildīt juridiskos pienākumus, t.i., būt par tiesisko attiecību dalībnieku. Tiesībspēja ir iespēju kopums būt apveltītam ar subjektīvajām tiesībām nākotnē. Tiesībspējas galvenās īpatnības:

1. Nevienam nav iespējas atteikties no tiesībspējas vai ierobežot to.
2. Tiesībspējas ierobežošana pieļaujama tikai ar tiesas nolēmumu.
3. Tiesībspēja nav atraujama no personības.
4. Tiesībspēja nav atkarīga no dažādiem dzīves apstākļiem (dzimums, vecums, dzīvesvieta, mantiskais stāvoklis un tml.).
5. Tiesībspēja nav nododama tālāk un nav atsavināma.

Fiziskas personas tiesībspēja rodas dzimšanas brīdī un piemīt visā dzīves laikā neatkarīgi no veselības stāvokļa un tā izbeidzas tikai ar personas nāvi bioloģiskajā šī vārda nozīmē.

Juridiskas personas tiesībspēja rodas ar tās reģistrācijas brīdi, piemēram, Latvijā LR Uzņēmumu reģistrā, un izbeidzas ar tās izslēgšanu no reģistra. Valsts kā tiesību subjekta tiesībspēja rodas ar tās rašanās atzīšanu starptautiskajā sabiedrībā (PSRS, Izraēla Valsts u.c.) un izbeidzas ar pašlikvidāciju (piemēram, PSRS) vai pastāvēt citiem apstākļiem (piemēram, Vācijas Federatīvās Republikas un Vācijas Demokrātiskās Republikas apvienošana).

Tiesību subjekta rīcībspēja ir tiesību normās paredzēta personas spēja ar savām darbībām iegūt un realizēt subjektīvās

tiesības un pildīt juridiskos pienākumus. **Fiziskas personas rīcībspējas** saturs un apjoms atkarīgs no šādiem faktoriem:

- 1) **No tiesībspējīgā subjekta vecuma** (pilna rīcībspēja iestājas no 18 gadu vecuma (pilngadības), nepilna rīcībspēja pusaudžiem no 14 līdz 18 gadu vecumam (Latvijā ierobežota rīcībspēja no 15 līdz 18 gadu vecumam), daļēja rīcībspēja – mazgadīgajiem no 6 līdz 14 gadu vecumam).
- 2) **No subjekta veselības stāvokļa** (ja persona sakarā ar gara slimību vai plānprātību zaudē spēju apzināties savu darbību nozīmi un vadīt tās, tad likumā noteiktajā kārtībā tiesa var personu atzīt par rīcībnespējīgu).
- 3) **No subjekta likumpaklausības** (personai, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu un atrodas brīvības atņemšanas vietā, rīcībspēja tiek ierobežota, un viņa nevar realizēt daļu civiltiesību, politisko tiesību u.c.).

Tiesību subjekta deliktspēja ir personas spēja atbildēt par izdarītajiem tiesību pārkāpumiem. Deliktspējai piemīt šādas īpatnības: 1) fiziskas personas deliktspēja arī ir atkarīga no psihes un vecuma; 2) deliktspējas nav rīcībnespējīgām personām (civillietās); 3) deliktspējas nav mazgadīgajiem un nepieskaitāmām personām (administratīvajās un krimināllietās).

Tiesisko attiecību objekts ir tie materiālie, garīgie un citi labumi un vērtības, uz kuriem virzītas pušu intereses un sakarā ar kuriem radušās tiesiskās attiecības. Tiesisko attiecību objekts iedalāms:

- 1) materiālās pasaules priekšmeti (ražošanas līdzekļi, vērtspapīri un tml.);
- 2) cilvēku garīgās darbības produkti (mākslas darbi, izgudrojumi un tml.);
- 3) personiskie nemantiskie labumi (gods, cieņa, dzīvība, darījumu reputācija un tml.);
- 4) tiesību subjekta uzvedība un tās rezultāti (civiltiesiska līguma nosacījumu izpilde, cilvēka tiesību ievērošana).

Tiesisko attiecību saturs ir tiesisko attiecību subjektu subjektīvo tiesību un juridisko pienākumu kopums. Subjektīvās tiesības ir konkrētam tiesisko attiecību subjektam piemītošas tiesības:

1. Tās ir ar tiesību normu noteikts tiesiskās attiecības subjekta iespējamās uzvedības veids un mērs.
2. Subjektīvās tiesības sauc par subjektīvām tāpēc, ka tikai no subjekta gribas ir atkarīgs, kā tieši viņš tās realizēs.
3. Jebkuru subjektīvo tiesību pamatelements ir pilnvaras pašam veikt pozitīvas darbības (tiesisko attiecību subjekta izdarīta sava uzvedības varianta izvēle).

Subjektīvās tiesības kā veselums sastāv no trim pilnvarām: 1) subjektīvo tiesību ieguvēja tiesības noteiktā veidā uzvesties (**tiesības – izmantošana**); 2) subjektīvo tiesību ieguvēja tiesības prasīt no atbilstošajām personām pienākumu izpildi attiecībā pret viņu (**tiesības – prasības**); 3) subjektīvo tiesību ieguvēja tiesības nepieciešamības gadījumā vērsties valsts iestādēs savu tiesību aizsardzībai (**tiesības – pretenzijas**).

Juridisks pienākums ir personas nepieciešamās uzvedības mērs, kas atbilst tiesību normām un kas nodrošināts ar valsts iespējām izmantot piespiešanu. Juridiskā pienākuma **elementi** ir:

- 1) nepieciešamība veikt noteiktas darbības vai atturēties no tām;
- 2) personas pienākums reaģēt uz tiesīgās personas likumīgajām prasībām;
- 3) nepieciešamība nest juridisko atbildību par tiesīgās personas likumīgo prasību nepildīšanu;
- 4) nepieciešamība nelikt šķēršļus tiesīgai personai izmantot tos labumus, uz kuriem tai ir tiesības.

Juridiskais pienākums var būt ar šādu raksturu:

1) **Aktīvais juridiskais pienākums** – noteiktu darbību izdarīšana. Piemēram, rūpēties par saviem bērniem, piedalīties

sava nekustamā īpašuma apsaimniekošanā, ievērot sabiedrisko kārtību, maksāt nodokļus un tml.

2) **Pasīvais juridiskais pienākums** – atturēšanās no noteiktu darbību izdarīšanas. Piemēram, neizdarīt noziedzīgus nodarījumus, netirgot bojātu preci, netraucēt policijas darbiniekiem pildīt savus pienākumus un tml.

3) **Negatīvais juridiskais pienākums** – iestājas gadījumā, ja izdarīts tiesību pārkāpums; to veido nelabvēlīgu seku kā prettiesiskas uzvedības rezultāta izciešana. Piemēram, izciest cietumsodu par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, kompensēt nodarītos zaudējumus, atlīdzināt nodarīto morālo kaitējumu, samaksāt nokavējuma naudu un tml.

Tiesisko attiecību veidi. Tiesisko attiecību pēc tiesisko attiecību regulējošo tiesību normu nozares piederības iedala:

1. civiltiesiskās attiecības (tās regulē civiltiesību normas);
2. administratīvi tiesiskās attiecības (tās regulē administratīvo tiesību normas);
3. krimināltiesiskās attiecības (tās regulē krimināltiesību normas) utt.

Pēc rakstura tiesiskās attiecības iedalāmas:

1) **Regulatīvās tiesiskās attiecības** – tiesiskās attiecības, kuru rašanās saistīta ar tādu dzīves apstākļu iestāšanos, kuri nav pretrunā ar tiesību normām (stāšanās laulībā, darba līguma noslēgšana, politiskas partijas dibināšana);

2) **Aizsargājošās tiesiskās attiecības** – tiesiskās attiecības, kuru rašanās saistīta ar darbībām, kuras pārkāpj tiesību normu prasības (krimināltiesiskās, administratīvi tiesiskās).

Atkarībā no tiesisko attiecību dabas tiesiskās attiecības iedalāmas:

1) **Materiālās tiesiskās attiecības** ir tiesiskās attiecības, kas rodas uz materiālo tiesību normu pamata un kuru saturs ir subjektu tiesības un juridiskie pienākumi (civiltiesiskās, krimināltiesiskās un tml.);

2) **Procesuālās tiesiskās attiecības** ir tiesiskās attiecības, kuras veidojas uz procesuālo tiesību normu pamata un kurās paredzēta materiālo tiesisko attiecību realizēšanas un aizsardzības kārtība (kriminālprocesuālās attiecības, administratīvi procesuālas attiecības, civilprocesuālās attiecības).

9. TIESISKĀ UZVEDĪBA

Cilvēka uzvedība ir cilvēka mijiedarbība ar apkārtējo vidi fiziskas vai psihiskas aktivitātes veidā. Cilvēku uzvedība attiecībā uz tiesībām iedalāma:

1) **Juridiski neitrāla uzvedība** ir tāda uzvedība, kuru neregulē tiesību normas un kurai nav juridisku seku (dot priekšroku kādai reliģijas konfesijai, izvēlēties precī veikalā, izvēlēties studiju programmu kādā mācību iestādē);

2) **Juridiski nozīmīga uzvedība** ir tāda uzvedība, kuru regulē tiesību normas un kura var atbilst tiesību normām (tiesiska uzvedība) vai arī neatbilst tiesību normām (tiesību pārkāpums).

Tiesiska uzvedība ir likumam atbilstoša uzvedība, kas atbilst tiesību normu priekšrakstiem. Tiesiskai uzvedībai ir šādas īpatnības: 1) tiesiska uzvedība parasti ir sabiedriski derīga un sociāli nozīmīga uzvedība; tā ir sabiedrības normālas funkcionēšanas priekšnoteikums; 2) visus tiesiskas uzvedības veidus neatkarīgi no sociālās nozīmības pakāpes atbalsta un garantē valsts.

Tiesiskums izslēdz jebkādu novirzi no tiesību normu priekšrakstiem. Tiesisku uzvedību raksturo divi faktori: 1) informatīvais faktors, t.i., subjektīvo tiesību, juridisko pienākumu un to realizēšanas veidu zināšana; 2) uzvedības faktors, t.i., cilvēka reāla aktivitāte, kuras pamatā ir viņa apzināta griba.

Tiesiska uzvedība iedalāma (pēc aktivitātes):

1) **Aktīva uzvedība** – uzvedība pienākumu uzliekošu vai tiesību piešķirošu juridisku normu realizācijas gadījumā (noslēgta darba līguma nosacījumu izpilde, ceļu satiksmes noteikumu ievērošana);

2) **Pasīva uzvedība** – uzvedība, kas saistīta ar atturēšanos no aizliegtām darbībām (noziedzīgu nodarījumu neizdarīšana, atturēšanās no peldēšanas aizliegtās vietās).

Tiesiska uzvedība iedalāma (pēc sociālā vērtīguma):

1) **Sociāli nepieciešama (vēlama) uzvedība** ir sabiedrības locekļu aktivitāte, kas veicina sabiedrības pamatmērķa (pašatražošanas) sasniegšanu. Piemēram, nodokļu nomaksāšana, ceļu satiksmes noteikumu ievērošana, līgumu saistību pildīšana un tml.

2) **Sociāli pieļaujama uzvedība** ir sabiedrības locekļu aktivitāte, kas neveicina sabiedrības pamatmērķa sasniegšanu, bet nav kaitīga sabiedriskajām interesēm. Piemēram, laulības šķiršana, atteikšanās no pilsonības, nepiedalīšanās vēlēšanās un tml.

10. TIESĪBU PĀRKĀPUMS

Tiesību pārkāpums ir prettiesisks, vainojams deliktspējīgu personu nodarījums, par kuru paredzēta juridiska atbildība. Tiesību pārkāpumiem ir šādas īpatnības:

1. Tiesību pārkāpums ir antisociālas uzvedības paveids.
2. Par jebkura veida tiesību pārkāpumu tiesību pārkāpēju vienmēr sauc pie juridiskas atbildības.
3. Tiesību pārkāpums vienmēr ir apzināts, gribas sabiedriski kaitīgas, prettiesiskas uzvedības akts, jo juridiski nozīmīga ir tikai tāda uzvedība, kuru kontrolē apziņa un griba.
4. Par tiesību pārkāpumu netiek atzīta tādu personu uzvedība, kuras atrodas nepieskaitāmības stāvoklī vai ir rīcībnespējīgas.

Tiesību pārkāpuma pamat pazīmes ir šādas:

1) Tas vienmēr ir uzvedības akts, kas izpaužas kā konkrētas personas darbība vai bezdarbība. Doms, cilvēka intelektuālā darbība, viņa vēlmes, uzskati, kas nav materializējušies, nav uzskatāmi par tiesību pārkāpumu.

2) Tas vienmēr ir nodarījums, kas aizliegts ar tiesību normām. Tas, kas nav aizliegts ar tiesību normām, nav tiesību pārkāpums. Ne visas prettiesiskas uzvedības ir tiesību pārkāpums, piemēram, juridisko pienākumu neizpildīšana vai subjektīvo tiesību izmantošana, ja šāda izmantošana ir atkarīga no personas vēlēšanās vai izvēles nav vērtējama kā tiesību pārkāpums.

3) Tas vienmēr nodara kaitējumu sabiedrībai un tāpēc ir nevēlams.

4) Tas vienmēr ir vainojams nodarījums.

5) Tiesību pārkāpumu var izdarīt tikai deliktspējīga persona. Deliktspēja nozīmē cilvēka tiesisku iespēju patstāvīgi

pildīt savus juridiskos pienākumus un nest par tiem juridisku atbildību.

6) Tiesību pārkāpums vienmēr saistīts ar juridisko atbildību. Tiesību pārkāpums pats par sevi automātiski nerada juridisko atbildību, tam automātiski neseko valsts piespiešanas līdzekļu piemērošana; tas ir tikai pamats šo līdzekļu piemērošanai.

Tiesību pārkāpuma noteikšanai izmanto juridisko konstrukciju (abstrakciju) – tiesību pārkāpuma sastāvs. **Tiesību pārkāpuma sastāvs** ir informatīvais modelis, kas ļauj atšķirt tiesisko no prettiesiskā.

Notikuma prettiesiskuma noteikšana tiek īstenota šā notikuma **juridiskās kvalifikācijas** ceļā, t.i., noteiktā veidā strukturētas zināšanas par konkrēto notikumu domās tiek savietotas ar jau zināmu tiesībpārkāpuma sastāvu. Gadījumā, ja tiesībpārkāpuma sastāva pazīmes sakrīt ar konkrētā notikuma pazīmēm, notikums atzīstams par tiesībpārkāpumu.

Tiesību pārkāpuma sastāvā ietilpst:

- 1) tiesību pārkāpuma **objekts**;
- 2) tiesību pārkāpuma **objektīvā puse**;
- 3) tiesību pārkāpuma **subjekts**;
- 4) tiesību pārkāpuma **subjektīvā puse**.

Tiesību pārkāpuma objekts ir tiesību aizsargātās sociālās un personiskās vērtības, pret kurām vērsta prettiesiskā uzvedība. Sabiedriskās un personiskās intereses izpaužas dažādās sabiedrisko attiecību jomās. Sabiedriskās attiecības ir sabiedrības kā sistēmas organizācijas un funkcionēšanas pamats. Tāpēc sabiedrības galvenā vērtība ir sabiedriskās attiecības, kuru īstenošanas procesā sabiedrība attīstās un atražojas. Katra sabiedrība nosaka savu sabiedrisko attiecību jomu uzskaitījumu, kas ir tiesībpārkāpumu noteikšanas un sistematizācijas pamats konkrētā sabiedrības vēsturiskās attīstības posmā. Tā, piemēram, to sabiedrisko attiecību jomu saraksts, pret kurām vērsta prettiesiskais aizskārums atzīstams

par bīstamu Latvijas sabiedrībai, norādīts Krimināllikumā. Šīs jomas (sabiedriskās vērtības) ir:

- 1) Cilvēce, miers (IX nodaļa);
- 2) Valsts (X nodaļa);
- 3) Apkārtējā vide (XI nodaļa);
- 4) Pilsoņa dzīvība (XII);
- 5) Pilsoņa veselība (XIII nodaļa);
- 6) Pilsoņa pamattiesības un brīvības (XIV nodaļa);
- 7) Pilsoņa brīvība, gods un cieņa (XV nodaļa);
- 8) Tikumība un dzimumneaižskaramība (XVI nodaļa);
- 9) Ģimene un nepilngadīgie (XVII nodaļa);
- 10) Īpašums (XVIII nodaļa);
- 11) Tautsaimniecība (XIX nodaļa);
- 12) Vispārējā drošība un sabiedriskā kārtība (XX nodaļa);
- 13) Satiksmes drošība (XXI nodaļa);
- 14) Pārvaldes kārtība (XXII nodaļa);
- 15) Jurisdikcija (XXIII nodaļa);
- 16) Valsts institūciju dienests (XXIV nodaļa);
- 17) Militārais dienests (XXV nodaļa).

Tiesību pārkāpuma objektīvā puse ir tiesību pārkāpēja gribas vadītas uzvedības akts (darbība vai bezdarbība), dažkārt arī prettiesiskās uzvedības sekas un cēloniskais sakars starp prettiesisko uzvedību un tās sekām.

Tiesību pārkāpuma subjekts ir persona, kas izdarījusi tiesību pārkāpumu.

Tiesību pārkāpuma subjektīvā puse ir tiesību pārkāpuma subjekta psihiskā attieksme (ar nodomu, aiz neuzmanības) (nodoms, neuzmanība) pret savu prettiesisko uzvedību un tās sekām.

Tiesību pārkāpumi, atkarībā no nodarījuma smaguma, iedalāmi šādos veidos: 1) noziegumi; 2) pārkāpumi.

Noziegums ir ar krimināllikumu aizliegts, vainojams sabiedriski bīstams nodarījums (darbība vai bezdarbība), kas apdraud sabiedrības pastāvēšanas pamatus (valsts iekārtu un

valsts institūciju darbību, pilsoņu pamattiesības un pamatbrīvības).

Pārkāpumi ir sabiedriski kaitīgi, prettiesiski, vainojami nodarījumi, kas nodara kaitējumu pārvaldes, īpašuma, darba un citām sabiedriskajām attiecībām.

Atkarībā no nodarītā kaitējuma rakstura un tiem atbilstošo tiesisko sankciju īpatnībām pārkāpumi iedalāmi: 1) Kriminālpārkāpumi; 2) Administratīvie pārkāpumi; 3) Civiltiesiskie pārkāpumi; 4) Disciplinārie pārkāpumi.

Kriminālpārkāpumi ir noziedzīgi nodarījumi, par kuru izdarīšanu krimināllikumā paredzēta brīvības atņemšana uz laiku no 15 dienām, bet ne ilgāku par 3 mēnešiem (īslaicīga brīvības atņemšana), vai vieglāka soda veids.

Administratīvie pārkāpumi ir tiesību pārkāpumi, kas apdraud valsts pārvaldes vai pašvaldības kārtību.

Civiltiesiskie pārkāpumi (delikti) ir tiesību pārkāpumi, ko veido saistību nepildīšana vai nepienācīga pildīšana, mantisko zaudējumu vai morālā kaitējuma nodarīšana, prettiesisku darījumu noslēgšana, piemēram, darījumu noslēgšana ar viltu, spaidiem, draudiem.

Disciplinārie pārkāpumi ir prettiesiski darba, dienesta vai mācību iestāžu disciplīnas pārkāpumi. Disciplīna ir visiem kāda kolektīva locekļiem obligāta pakļaušanās noteiktajai kārtībai, noteikumiem, piemēram, disciplīna armijā, uz kuģa, skolā un tml.

11. JURIDISKĀ ATBILDĪBA

Juridiskā atbildība ir personiska, mantiska vai speciāla rakstura nelabvēlīgas sekas, kuras valsts uzliek tiesību pārkāpējam likumā noteiktajā procesuālajā formā. Juridiskā atbildība saprotama kā specifiska tiesiskā attiecība, kas rodas starp tiesību pārkāpēju un valsti tās kompetentas iestādes personā uz izdarītā tiesību pārkāpuma pamata. Galvenais juridiskās atbildības mērķis ir cilvēka tiesību un brīvību aizsardzība, likumības un kārtības nodrošināšana sabiedrībā.

Juridiskās atbildības pamats ir tiesību norma, kurā paredzēta atbildība par noteiktu nodarījuma veidu, kā arī personas izdarīts tiesību pārkāpums. Bez tiesību pārkāpuma nav arī juridiskās atbildības.

Juridiskās atbildības ideja ir tajā, ka tiesību pārkāpumu izdarījušai personai jāatbild par pašas izdarītajām darbībām un jāizcieš savas prettiesiskās uzvedības neizdevīgās sekas, bet valstij ir tiesības kontrolēt uzvedību, prasīt no tiesību pārkāpēja atskaitīties par izdarītajām darbībām un piemērot tiesību pārkāpējam valsts piespiedu līdzekļus.

Juridiskai atbildībai piemīt šādas pamat pazīmes:

1. Tai ir retrospektīvs raksturs, t.i., tā ir valsts reakcija uz jau izdarītu tiesību pārkāpumu.
2. To nosaka valsts tiesību normās un tā nodrošināta ar valsts piespiedu spēku.
3. To uzliek kompetentas valsts iestādes tiesībpiemērošanas darbībā ar likumu stingri noteiktās procedūras formās.
4. Tā ir tiesību pārkāpējam nelabvēlīgas personiska, mantiska vai cita rakstura sekas, kas viņam jāpacieš neatkarīgi no savas vēlēšanās vai nevēlēšanās.

Juridiskai atbildībai ir šādas funkcijas: 1) **Sodišanas funkcija** – tā ir atmaksa nelabvēlīgu seku veidā par izdarīto

tiesību pārkāpumu; 2) **Tiesību atjaunojošā funkcija** – kompensācija par tiesību pārkāpēja nodarīto morālo kaitējumu vai materiālo zaudējumu, tiesību subjekta tiesību atjaunošana; 3) **Preventīvā (brīdinošā) funkcija** – tas ir brīdinājums par prettiesisko darbību neizdevīgumu un sodāmību. (**Vispārējā prevencija** – visas sabiedrības brīdināšana. **Atsevišķā prevencija** – konkrētas personas brīdināšana); 4) **Audzinošā funkcija** – sabiedrības locekļu audzināšana tiesību cienīšanas garā.

Juridiskās atbildības īstenošanas principi ir:

1. **Atbildības par pārkāpumiem princips** (Juridiskā atbildība tiesību pārkāpējam iestājas tikai par nodarījumu. Par domām, ja tās nav izteiktas (materializētas, realizētas), pie juridiskās atbildības nesauc).
2. **Juridiskās atbildības nenovēršamības princips** (Jebkuram tiesību pārkāpumam seko juridiskā atbildība).
3. **Likumības princips** (Pie juridiskās atbildības sauc tikai kompetentas iestādes, pamatojoties uz likumu un atbilstoši likumā noteiktajai procedūrai).
4. **Taisnīguma princips** (Par prettiesisku pārkāpumu atbild tikai tas, kas to izdarījis; par vienu pārkāpumu juridiskā atbildība iestājas tikai vienu reizi).
5. **Lietderības princips** (Juridiskajai atbildībai jābūt samērīgai ar prettiesisko nodarījumu).
6. **Vainīguma princips** (Saukšana pie juridiskās atbildības iespējama tikai gadījumā, ja tiesību pārkāpējs ir vainīgs. Nevainīgā saukšana pie atbildības (objektīvā pieskaitīšana) ir aizliegta ar likumu).

Atkarībā no izdarītā tiesību pārkāpuma rakstura juridiskā atbildība iedalāma: 1) kriminālatbildība; 2) administratīvā atbildība; 3) civiltiesiskā atbildība; 4) disciplināratbildība.

Kriminālatbildība ir atbildība, ko tiesa vai prokurors uzliek personai, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu (noziedzumu, kriminālpārkāpumu).

Administratīvā atbildība ir atbildība, ko uzliek tiesa vai pilnvarota persona par administratīvo pārkāpumu.

Nevainīguma prezumpcija. Prezumpcija (*praesumptio* (lat.) – pieņēmums, kas atzīstams par ticamu, kamēr nebūs pierādīts pretējais. Nevainīguma prezumpcijas (*présomption d'innocence*) ideja pirmo reizi formulēta 1789.gada franču Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarācijā: „Katrs cilvēks uzskatāms par nevainīgu, kamēr tiesa neatzīs viņu par vainīgu”. Kamēr apsūdzētā vaina nav pierādīta likumā noteiktajā kārtībā, viņš uzskatāms par nevainīgu.

Nevainīguma prezumpciju var apgāzt tikai pierādīšanā, izmantojot procesuālajā likumā noteiktos līdzekļus un kārtību, un tikai esot pietiekamiem pierādījumiem. Vainas pierādīšanas pienākums uzlikts apsūdzības iestādēm. Apsūdzētā vainas nepierādīšana noziedzīga nodarījuma izdarīšanā atbilst pierādītam viņa nevainīgumam. Šajā sakarā apsūdzētajam nav jāpierāda savs nevainīgums, bet nenovēršamas šaubas par personas vainīgumu tulkojamas par labu apsūdzētajam.

Civiltiesiskā atbildība ir atbildība, kas noteikta ar civiltiesību normām un izpaužas kā juridiskas sekas, ja persona nepilda vai nepienācīgi pilda civiltiesībās paredzētos pienākumus. Civiltiesiskā atbildība izpaužas piemērojot tiesību pārkāpējam (parādniekam) ar likumu vai līgumu noteiktos ietekmēšanas līdzekļus, kam ir negatīvas, ekonomiski neizdevīgas mantiska rakstura sekas (zaudējumu atlīdzināšana, kavējuma naudas maksāšana, kaitējuma atlīdzināšana), par labu personai, kuras tiesības ir pārkāptas (kreditoram).

Civiltiesiskās atbildības pamats ir vienas puses līgumā paredzēto saistību nepildīšana vai nepienācīga pildīšana vai kaitējuma nodarīšana prettiesisku darbību rezultātā, kas nav saistītas ar līguma pārkāpšanu. Galvenais nosacījums personas saukšanai pie civiltiesiskās atbildības ir konkrētas personas vainīgums.

Atšķirībā no krimināltiesībām civiltiesībās prezumē (pieņem) pārkāpēja vainu, t.i., atbrīvošanai no atbildības pārkāpējam jāpierāda savs nevainīgums izdarītajā.

Izšķir divus civiltiesiskās atbildības veidus: 1) Līgumiskā civiltiesiskā atbildība; 2) Ārpuslīgumiskā (likumiskā) civiltiesiskā atbildība.

Līgumiskā civiltiesiskā atbildība ir atbildība, kas iestājas kāda civiltiesiska līguma dalībniekiem gadījumā, ja līgums netiek pildīts vai netiek ievērots (piemēram, nesamaksā par piegādātajām precēm, nesamaksā uztura naudu). Līgumiskās civiltiesiskās atbildības paveids ir materiālā atbildība.

Materiālā atbildība ir civiltiesiskās atbildības paveids, kas sastāv no vienas darba līguma puses pienākuma atlīdzināt saskaņā ar likumu materiālo zaudējumu, kāds radies šā līguma otrai pusei. Materiālajai atbildībai ir divi veidi:

1. Darbinieka materiālā atbildība pret darba devēju (Darbiniekam jāatlīdzina darba devēja īpašumam nodarītais zaudējums).
2. Darba devēja materiālā atbildība pret darbinieku (Darba devējam jāatlīdzina darbiniekam zaudējums, kas radies sakarā ar darba līgumā paredzētās darba funkcijas īstenošanas prettiesisku atņemšanu un darba algas nesāņemšanu, vai sakarā ar kaitējuma nodarīšanu darbinieka veselībai).

Ārpuslīgumiskā (likumiskā) civiltiesiskā atbildība ir atbildība, kas iestājas nodarot kaitējumu personas veselībai, dzīvībai vai īpašumam, kā arī organizācijas īpašumam, vai citām vērtībām, kuras aizsargā ar likumu, piemēram, kaitējuma un zaudējumu nodarīšana CSN rezultātā, nelaimes gadījumā ražošanā un tml. Neatkarīgi no mantiskā zaudējuma atlīdzības personai, kurai nodarītas fiziskas vai garīgas ciešanas, ir tiesības uz morālā kaitējuma kompensāciju. Kompensācija notiek naudas formā, un tās apmēru nosaka tiesa.

Disciplināratbildība ir juridiskās atbildības veids, kas iestājas par disciplināro pārkāpumu izdarīšanu. Disciplināratbildībai ir šādas īpatnības: 1) disciplināratbildība iestājas tikai darba, dienesta vai mācību līgumu ietvaros un ir viena no tiesiskajām formām iedarbībai uz darba, dienesta vai mācību

disciplīnas pārkāpēju; 2) disciplinārpārkāpums izpaužas tajā, ka darbinieks pēc savas gribas nepilda savus darba, dienesta vai mācību pienākumus, ar to pārkāpjot tiesību normas.

Disciplinārās piespiešanas līdzekļi ir:

1. Piezīme.
2. Rājiens.
3. Stingrs rājiens.
4. Brīdinājums par nepilnu dienesta neatbilstību.
5. Atlaišana (atskaitīšana) pēc noteiktiem pamatiem.

Disciplinārās ietekmēšanas līdzekļu izmantošana saistīta ar iespēju izraisīt personai, pret kuru tie piemēroti, negatīvus pārdzīvojumus, kas varētu būt par pamatu personas uzvedības korekcijas virzīšanai vēlamajā virzienā. Tādējādi disciplinārās ietekmēšanas līdzekļu piemērošana galvenokārt saistīta ar tiesību normu pārkāpumu prevenciju.

Sabiedrība savā attīstības gaitā bieži saskaras ar gadījumiem, kad dažu sabiedrības locekļu uzvedībā var konstatēt ārējas pazīmes par likuma pārkāpuma esamību, bet saturiski tāda uzvedība ir sociāli nozīmīga un vērtīga, jo atbilst sabiedrības kopīgām interesēm. Pastāvot augstākminētajiem gadījumiem juridiskajā praksē formulēti šādi **apstākļi, kas izslēdz juridisko atbildību**:

1. Nepieciešamā aizstāvēšanās.
2. Galējā nepieciešamība.
3. Nepieskaitāmība.
4. Attaisnojams profesionāls risks.
5. Noziedzīgas pavēles vai noziedzīga rīkojuma izpildīšana.
6. Kaitējuma nodarīšana aizturot personu.

Nepieciešamā aizstāvēšanās ir personas patstāvīga savas dzīvības, tiesību un brīvību, kā arī citu personu dzīvības, tiesību un brīvību aizstāvēšana. (Piemēram, miesas bojājumu nodarīšana varmākam).

Galējā nepieciešamība ir apzināta noteikta kaitējuma nodarīšana ar likumu aizsargātām interesēm ar mērķi nepieļaut

lielāku kaitējumu. (Piemēram, teroristu nogalināšana, atbrīvojot ķīlniekus).

Nepieskaitāmība ir personas nespēja saprast savu darbību nozīmi un vadīt tās psihiskas saslimšanas dēļ.

Attaisnojams profesionāls risks ir gadījums, kad personas profesionālajai darbībai ir noziedzīga nodarījuma pazīmes, tomēr tā virzīta uz sabiedrībai derīgu mērķu sasniegšanu. (Piemēram, policistu, mediķu, ugunsdzēsēju, lidotāju darbā).

Noziedzīgas pavēles vai noziedzīga rīkojuma izpildīšana ir juridisko atbildību izslēdzošs apstāklis tikai ar nosacījumu, ka persona, kas izpildījusi pavēli vai rīkojumu, neapzinājās tās noziedzīgo raksturu. Par kaitējumu, kuru nodarījis noziedzīgās pavēles vai rīkojuma izpildītājs, atbildīga ir persona, kas devusi nelikumīgo pavēli vai rīkojumu.

Kaitējuma nodarīšana aizturot personu ir gadījums, kad darbības aizturot vērstas pret personu, kas izdara vai izdarījusi noziedzīgu nodarījumu. Aizturēt personu var ne tikai kompetento dienestu amatpersonas, piemēram, policisti (krimināltiesiskā, administratīvi tiesiskā aizturēšanas), bet arī pilsoņi (civiltiesiskā aizturēšana), jo katram pilsonim ir pilsonisks pienākums piedalīties sabiedriskās kārtības nodrošināšanā. Aizturot nodarītajam kaitējumam jāatbilst nodarījuma raksturam un bīstamības pakāpei.

12. TIESĪBU NORMU JAUNRADE

Tiesību normu jaunrade ir darbība tiesību normu radīšanai, grozīšanai vai atcelšanai. Atkarībā no tā, kas piedalās tiesību normu radīšanā, tiesību normu jaunrade iedalāma: 1) tautas tiesību normu jaunrade (referendums); 2) valsts iestāžu tiesību normu jaunrade; 3) korporatīvā tiesību normu jaunrade.

Referendums

Referendums (lat.*referendum* – tas, kas jāpaziņo) ir visas tautas nobalsošana ar mērķi noskaidrot valsts sabiedrisko domu, lai pieņemtu galīgo lēmumu par kādu svarīgu valsts vai sabiedriskās dzīves jautājumu.

Tautas tiesību jaunradei (referendumam) ir šādas īpatnības:

1. Referendums ir efektīvs tiesību jaunrades veids.
2. Referendums ļauj tieši, nepastarpināti bez starpnieku instancēm un iespējamiem izkropļojumiem noskaidrot valsts pilsoņu attieksmi pret vienu vai otru referendumā uzdotā jautājuma tiesiskās regulēšanas variantu.
3. Referendums ļauj uzreiz pieņemt galīgo lēmumu.
4. Referendumā tiek lemti sabiedriski svarīgi jautājumi, kam nepieciešams tiesisks nostiprinājums un ko valsts institūcijas dažādu iemeslu dēļ ar tiesību jaunrades palīdzību nevar atrisināt.

Referenduma efektivitāte atkarīga no vairākiem faktoriem: 1) pilsoņu politiskā aktivitāte; 2) referenduma procedūras atbilstoša sagatavošana; 3) jautājumu vienkāršība un skaidrība cilvēkiem.

Iespējamās valsts varas **ļauņprātības** referendumu laikā ir šādas:

- 1) neskaidrs jautājuma formulējums;
- 2) variantu uzskaitījums, vajadzīgo variantu ierindojojot pirmajā vietā;
- 3) poligrāfiska vajadzīgās atbildes izdalīšana biļetenā;
- 4) pilsoņu domu un gribu „pareizajā” virzienā virzošu piezīmju, uzziņu ievietošana balsošanas biļetenā un tml.

Latvijas Republikas referenduma īpatnības. Latvijas Republikas referendumā tiesības piedalīties ir visiem pilsoņiem, kuriem ir balsstiesības. Obligāti referendumā lemjamos jautājumus, referendumā kārtību reglamentē LR Satversmes 68., 72.-75., 77.-80.panti.

Latvijas dalība Eiropas Savienībā izlemjama tautas nobalsošanā, kuru ierosina Saeima. Ja to pieprasa vismaz puse Saeimas locekļu, būtiskas izmaiņas nosacījumos par Latvijas dalību Eiropas Savienībā izlemjamas tautas nobalsošanā. (LR Satversmes 68.pants)

Valsts Prezidentam ir tiesības apturēt likuma publicēšanu uz diviem mēnešiem. Viņam likuma publicēšana ir jāaptur, ja to pieprasa ne mazāk kā viena trešā daļa Saeimas locekļu. Šīs tiesības Valsts Prezidents vai viena trešā daļa Saeimas locekļu var izlietot desmit dienu laikā, skaitot no likuma pieņemšanas Saeimā. Šādā kārtā apturētais likums nododams tautas nobalsošanai, ja to pieprasa ne mazāk kā viena desmitā daļa vēlētāju. Ja augšminēto divu mēnešu laikā šāds pieprasījums neienāk, tad pēc šī laika notecēšanas likums ir publicējams. Tautas nobalsošana tomēr nenotiek, ja Saeima vēlreiz balso par šo likumu un ja par tā pieņemšanu izsakās ne mazāk kā trīs ceturtdaļas no visiem deputātiem. (LR Satversmes 72.pants)

Tautas nobalsošanai nevar nodot budžetu un likumus par aizņēmumiem, nodokļiem, muitām, dzelzceļa tarifiem, kara klausību, kara pasludināšanu un uzsākšanu, miera noslēgšanu, izņēmuma stāvokļa izsludināšanu un tā izbeigšanu, mobilizāciju un demobilizāciju, kā arī līgumus ar ārvalstīm. (LR Satversmes 73.pants)

Saeimā pieņemtais un septiņdesmit otrā panta kārtībā apturētais likums ir atcelts tautas nobalsošanā, ja balsotāju skaits ir vismaz puse no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaita un ja vairākums ir balsojis par likuma atcelšanu. (LR Satversmes 74.pants)

Ja Saeima ar ne mazāk kā divu trešdaļu balsu vairākumu pieņem likuma steidzamību, tad Valsts Prezidents nevar prasīt šāda likuma otrreizēju caurlūkošanu, to nevar nodot tautas nobalsošanai un tas ir izsludināms ne vēlāk kā trešā dienā pēc tam, kad Prezidents pieņemto likumu saņēmis. (LR Satversmes 75.pants)

Ja Saeima grozījusi Satversmes pirmo, otro, trešo, ceturto, sesto vai septiņdesmit septīto pantu, tad šādi pārgrozījumi, lai tie iegūtu likuma spēku, ir apstiprināmi tautas nobalsošanā. (LR Satversmes 77.pants)

Ne mazāk kā vienai desmitai daļai vēlētāju ir tiesības iesniegt Valsts Prezidentam pilnīgi izstrādātu Satversmes grozījumu projektu vai likuma projektu, kuru Prezidents nodod Saeimai. Ja Saeima to nepieņem bez pārgrozījumiem pēc satura, tad tas ir nododams tautas nobalsošanai. (LR Satversmes 78.pants)

Tautas nobalsošanai nodotais Satversmes pārgrozījums ir pieņemts, ja tam piekrīt vismaz puse no visiem balsstiešiem. Tautas nobalsošanai nodotais likumprojekts, lēmums par Latvijas dalību Eiropas Savienībā vai būtiskām izmaiņām šīs dalības nosacījumos ir pieņemts, ja balsotāju skaits ir vismaz puse no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaita un ja vairākums ir balsojis par likumprojekta pieņemšanu, Latvijas dalību Eiropas Savienībā vai būtiskām izmaiņām šīs dalības nosacījumos. (LR Satversmes 79.pants)

Tautas nobalsošanā var piedalīties visi Latvijas pilsoņi, kuriem ir balsstiesības Saeimas vēlēšanās. (LR Satversmes 80.pants)

Valsts institūciju tiesību normu jaunrade

Atkarībā no valsts institūcijas, kas izdod normatīvo aktu, pastāv pieņemto normatīvo aktu klasifikācija:

1. **Likumi** (LR Satversmi izmainošie, LR Satversmi detalizējošie par svarīgākajiem jautājumiem, parastie) pieņem tikai Saeima. Likumos nostiprināts svarīgāko, nozīmīgāko sabiedrības dzīves sfēru tiesiskais regulējums.
2. **Ministru kabineta noteikumi** galvenokārt regulē sociāli ekonomiskus jautājumus.
3. **Ministrijas instrukcijas, reglamenti, nolikumi** un tml., ko izstrādājušas ministrijas un ko noformē ar ministru rīkojumu, regulē jautājumus, kas attiecas uz ministriju kompetenci.

Likumdošana ir visu normatīvo aktu kopums, ko pieņem valsts institūcijas un tautas nobalsošanā. Normatīvo aktu efektivitāte sabiedrisko attiecību regulēšanā, pirmkārt, nosacīta ar to kvalitāti.

Likumdošanas kvalitāte – ir likumdošanas derīgums apmierināt sabiedrības vajadzības pēc sabiedrisko attiecību regulējuma juridiskā formulējuma. Likumdošanas **kvalitāti** nosaka šādi **kritēriji**: 1) normatīvā akta spēja atbilst sociālajai realitātei (ekonomiskajai, politiskajai, tikumiskai un tml.); 2) normatīvā akta atbilstība vispārpieņemtajai juridiskajai formai.

Likumdošanai ir šādas **vispārīgās prasības**:

1. **Valsts gribas atspoguļojums caur tiesību jaunrades subjekta gribas izteikšanu.** Pieņemts, ka valsts institūcijām jādarbojas tautas interesēs un labumam; likums var atbilst visaugstākajam juridiskās tehnikas līmenim, tomēr radīt negatīvu efektu, ja rupji pārkāpj sociālo taisnīgumu un neatbilst ekonomiskajām, politiskajām vai citām sabiedrības interesēm un vajadzībām.
2. **Tiekšanās pēc minimāla normatīvo aktu skaita**, t.i., regulēt ar likumdošanu tikai tos jautājumus, kurus pil-

soņi un organizācijas nevar noregulēt patstāvīgi, un kuri skar kopīgas intereses. Šī nosacījuma neievērošana var novest pie tiesiskās pārbagātības. **Ārēja tiesiska pārbagātība** – jautājumi, kurus regulē liels daudzums normatīvo aktu, kā arī neattaisnota sabiedriskās dzīves „saregulēšana” var „apdzēst” cilvēku enerģiju un aktivitāti. **Iekšēja tiesiska pārbagātība** – tādas informācijas atkārtošana normatīvajā aktā, kurai nav papildus slodze un kuras izņemšana var pārveidot normatīvo aktu bez tā satura izmaiņām.

3. **Stabilitāte.** Stabilitāte nenozīmē likumdošanu bez izmaiņām; tā sasniedzama maksimāli pārdomājot un pamatojot normatīvo aktu; steiga, virspusēja pieeja, neadekvāta reālās īstenības atspoguļošana noved pie daudziem grozījumiem likumdošanā.
4. **Savlaicīga atjaunošana.** Nesavlaicīga, no sabiedrisko attiecību attīstības atpaliemoša likumdošanas reformēšana ir sabiedrisko attiecību attīstību bremzējoša; likumdošanas uzdevums ir sabiedrības attīstības tuvāko perspektīvu noteikšana un normatīvo aktu izstrāde ar izpildes perspektīvu.
5. **Pilnīgums.** Normatīvajiem aktiem pietiekami pilnīgi jāregulē tas vai cits sociālās sfēras fragments; normatīvajam aktam skaidri un pilnīgi jāatspoguļo visi tiesisko attiecību elementi: tiesiskās attiecības objektus un subjektus, viņu tiesības un pienākumus, sankcijas tiesisko attiecību dalībnieku tiesību pārkāpšanas gadījumam.
6. **Konkrētība.** Normatīvajam aktam jāsaturs precīzi izteikti uzvedības noteikumi, kas spētu viennozīmīgi regulēt noteiktu sabiedrisko attiecību sfēru; uzsaukumi, deklaratīvas normas normatīvajos aktos būtiski samazina likumdošanas efektivitāti; nepieciešams saglabāt saprātīgu normatīvā akta satura vispārinājumu un ne-

nolaisties līdz sīkumainai reglamentācijai, kura pastāvīgi būs jākorģē.

7. **Demokrātisms.** Galvenie likumdošanas demokrātismu veicinoši pasākumi ir: 1) brīvas vēlēšanas, kad administratīvo resursu loma ir minimāla, 2) partiju sistēmas attīstība un reāla nevis nomināla partiju dalība priekšvēlēšanu cīņā, 3) plašāka referendumu izmantošana, 4) plaša likumprojektu apspriešana masu informācijas līdzekļos, 5) aptaujas sabiedrības viedokļa noskaidrošanai par likumprojektu un reāla tā vēra ņemšana tiesību jaunradē.

Tiesību normu jaunradei LR Saeimā ir šādas **stadijas**:

- 1) likumdošanas iniciatīva;
- 2) likumprojekta apspriešana;
- 3) likuma pieņemšana;
- 4) likuma spēkā stāšanās.

Latvijā likumdošanas iniciatīva ir personas, kurai ir likumdošanas iniciatīvas tiesības, īstenota likumprojekta oficiāla iesniegšana LR Saeimā saskaņā ar likumā noteiktu procedūru. Latvijā likumdošanas iniciatīvas tiesības ir Valsts prezidentam, Ministru kabinetam (MK), Saeimas komisijām, ne mazāk kā pieciem deputātiem un vienai desmitajai daļai vēlētajū. Likumdošanas iniciatīva rada LR Saeimai pienākumu sēdē izskatīt iesniegto likumprojektu. Par saņemtajiem likumprojektiem līdz ar savu atzinumu par to tālākvirzīšanu Prezidijs ziņo Saeimai, kas lemj par likumprojektu nodošanu komisijām, nosakot atbildīgo komisiju, vai par to noraidīšanu. Visi iesniegtie likumprojekti, pirmajam lasījumam izstrādātie alternatīvie likumprojekti, izskatīšanai otrajā vai trešajā lasījumā sagatavotie likumprojekti, kā arī Prezidija un komisiju atzinumi par tiem nosūtāmi Valsts prezidentam un Ministru prezidentam.

Ja likumprojektu iesniedz Valsts prezidents, Saeimas komisija vai ne mazāk kā pieci deputāti, atbildīgā komisija

Prezidija noteiktajā kārtībā aizpilda likumprojekta anotāciju, ietverot tajā iesniedzēja atbildes uz šādiem jautājumiem:

- 1) kādēļ likums ir vajadzīgs;
- 2) kāda var būt likuma ietekme uz sabiedrības un tautsaimniecības attīstību;
- 3) kāda var būt likuma ietekme uz valsts budžetu un pašvaldību budžetiem;
- 4) kāda var būt likuma ietekme uz spēkā esošo tiesību normu sistēmu;
- 5) kādām Latvijas starptautiskajām saistībām atbilst likumprojekts;
- 6) kādas konsultācijas notikušas, sagatavojot likumprojektu;
- 7) kā tiks nodrošināta likuma izpilde.

Izskatot likumprojektu pirmajā lasījumā, atbildīgās komisijas ievēlētais referents sniedz ziņojumu. Pēc ziņojuma atklājamās debātes par likumprojekta principiem. Pēc debāšu izbeigšanas Saeima lemj par likumprojekta pieņemšanu pirmajā lasījumā. Ja iesniegti vairāki likumprojekta varianti, Saeima pēc debatēm par visiem projektiem lemj, kuru no tiem pieņems pirmajā lasījumā.

Likumprojektu otrajam lasījumam, pieaicinot Saeimas juridiskā dienesta un valsts valodas speciālistus, sagatavo atbildīgā komisija, dodot atzinumus par iesniegtajiem priekšlikumiem un, ja nepieciešams, pievienojot savus priekšlikumus. Izskatot likumprojektu otrajā lasījumā, referents sniedz ziņojumu, pēc kura tiek uzsākta likumprojekta izskatīšana pa pantiem. Otrajā lasījumā debātes ir atļautas tikai par atsevišķu pantu vai tā daļu. Otrajā lasījumā notiek balsošana par katru panta punktu vai daļu, pantu kopumā vai pantu grupu. Ja Saeima ortajā lasījumā pieņēmusi likumprojektu, tas nododams atpakaļ atbildīgajai komisijai sagatavošanai trešajam lasījumam.

Likumprojektu trešajam lasījumam, pieaicinot Saeimas juridiskā dienesta un valsts valodas speciālistus, sagatavo

atbildīgā komisija, dodot atzinumus par iesniegtajiem priekšlikumiem un, ja nepieciešams, pievienojot savus priekšlikumus. Izskatot likumprojektu trešajā lasījumā, referents sniedz ziņojumu. Apspriežami un balsojami tikai tie panti, par kuriem pēc otrā lasījuma iesniegti priekšlikumi. Likumprojekts uzskatāms par pieņemtu un līdz ar to kļūst par likumu, ja tas apspriests trijos lasījumos, bet šā panta otrajā daļā paredzētajos gadījumos – divos lasījumos un, balsojot par to kopumā, ieguvis klātesošo deputātu absolūto balsu vairākumu. Saeimas pieņemtos likumus Prezidijs nosūta Valsts prezidentam izsludināšanai, atzīmējot teksta beigās likuma pieņemšanas gadu un dienu šādi: „Likums Saeimā pieņemts (datums).”

Valsts Prezidents izsludina Saeimā pieņemtos likumus ne agrāk kā desmitā dienā un ne vēlāk kā divdesmit pirmā dienā pēc to pieņemšanas. Likumu izsludina Satversmē noteiktajos termiņos, publicējot to oficiālajā izdevumā. Oficiālais izdevums „Latvijas Vēstnesis” ir Latvijas Republikas oficiālais izdevums, un tajā publicētā informācija ir oficiāla publikācija. Informāciju oficiālajā izdevumā publicē elektroniski šajā likumā un citos normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā tīmekļa vietnē www.vestnesis.lv. Oficiālā publikācija ir publiski ticama un saistoša. Neviens nevar aizbildināties ar oficiālajā izdevumā publicēto tiesību aktu vai oficiālo paziņojumu nezināšanu.

Ārkārtējos gadījumos Valsts prezidents vai attiecīgi Saeimas priekšsēdētājs ir tiesīgs izsludināt likumu, nolasot to sabiedriskajā elektroniskajā plašsaziņas līdzeklī vai, ja tas nav pieejams, tad pēc izsludinātāja izvēles citā elektroniskajā plašsaziņas līdzeklī. Šādā veidā izsludinātu likumu nekavējoties publicē oficiālajā izdevumā, norādot, kādā veidā un kad likums izsludināts.

Likums stājas spēkā četrpadsmit dienas pēc izsludināšanas, ja likumā nav noteikts cits termiņš. Valsts Prezidents izsludina pieņemtos likumus šādā kārtā: «Saeima

(resp. tauta) ir pieņēmusi un Valsts Prezidents izsludina šādu likumu: (likuma teksts)».

Desmit dienu laikā, skaitot no likuma pieņemšanas Saeimā, Valsts Prezidents motivētā rakstā Saeimas priekšsēdētājam var prasīt likuma otrreizēju caurlūkošanu. Ja Saeima likumu negroza, tad Valsts Prezidents otrreiz ierunas nevar celt. Valsts Prezidentam ir tiesības apturēt likuma publicēšanu uz diviem mēnešiem. Viņam likuma publicēšana ir jāaptur, ja to pieprasa ne mazāk kā viena trešā daļa Saeimas locekļu. Šīs tiesības Valsts Prezidents vai viena trešā daļa Saeimas locekļu var izlietot desmit dienu laikā, skaitot no likuma pieņemšanas Saeimā.

Korporatīvā tiesību normu jaunrade

Korporācija (lat. *corporatio*) ir personu kopums, kas apvienojušās kopīgu mērķu sasniegšanai, kopīgas darbības veikšanai un kurš veido patstāvīgu tiesību subjektu – juridisku personu. Uzņēmējdarbību veicošas korporācijas struktūra:

1. Akcionāri.
2. Pārvaldnieki.
3. Algotie darbinieki.

Korporatīvā tiesību normu jaunrade ir tiesību jaunrades veids, ko realizē dažādas sociālās grupas un organizācijas, lai regulētu savas iekšējās tipiskās attiecības. Korporatīvo tiesību normatīvo aktu hierarhija pastāv sekojoši:

1. Akcionāru, noguldītāju, personāla kopsapulču normatīvie akti.
2. Korporatīvo kontrolējošo institūciju (piemēram, direktoru padomes) normatīvie akti.
3. Pārstāvniecības institūciju (piemēram, personāla padome) normatīvie akti.
4. Kolektīvo izpildinstitūciju (valdes) normatīvie akti.
5. Korporāciju vadītāju normatīvie akti un tml.

Pretrunu novēršana starp korporācijas aktiem tiek nodrošināta, pirmkārt, ar precīzu kompetences sadali starp tās vai citas korporācijas tiesību jaunrades subjektiem.

13. TIESĪBU REALIZĀCIJA

Tiesību jaunrades subjekta pieņemti normatīvie akti nozīmē to, ka ieinteresētās personas var darboties atbilstoši jaunpieņemtajām tiesību normām, t.i., īstenojot tās savā uzvedībā. Pastāv divi tiesību īstenošanas veidi: 1) tiesību realizācija; 2) tiesību piemērošana.

Tiesību realizācija ir noteiktu tiesību normu īstenošana tiesību subjektu darbībā, kad subjekti, kuriem adresēta tiesību norma, rīkojas tā, kā paredzēts tiesību normās. Tiesību realizācijā ir ieinteresēts ne tikai likumdevējs, bet arī subjektīvo tiesību nesējs, valsts, sabiedrība kopumā, jo tiesību realizācijas process saistīts ar tiesisku uzvedību, t.i., uzvedību, kura vēlama sabiedrībai. Tiesību realizācijas faktiskais saturs ir tiesību subjektu sociāli derīga darbība (materiāla vai garīga), kura izdarīta atbilstoši tiesību normu priekšrakstiem.

Tiesību realizācijas formas. Visas tiesību normas iedalāmas šādos veidos (pēc uzvedības priekšraksta satura): 1) **Pilnvarojošas normas**, kuras satur atļauto; 2) **Pienākumu uzliedzošas normas**, kuras satur norādes par pienākumu veikt noteiktas darbības; 3) **Aizliedzošas normas**, kurās formulēts noteiktas uzvedības aizliegums. Tādējādi atkarībā no tiesību normas satura īpatnībām izšķir šādas tiesību realizācijas formas:

1. Tiesību izmantošana.
2. Tiesību izpildīšana.
3. Tiesību ievērošana.

Tiesību izmantošana ir savu tiesību īstenošana, t.i., tiesību subjekta veikta tiesībās pieļautu darbību izdarīšana, piemēram, tiesības iegūt augstāko izglītību, tiesības uz vārda brīvību un tml. Tiesību izmantošanai ir šādas īpatnības: 1) tiesību izmantošana ir demokrātiskākā tiesību realizācijas forma, jo tā saistīta ar tiesību subjekta brīvprātību, personisko ieskatu, per-

soniskām vēlmēm; 2) tiesību izmantošana ierobežota ar likumā noteiktajām robežām. Tā, piemēram, pastāv ierobežojumi attiecībā uz mītiņu, piketu un demonstrāciju tiesību izmantošanu, attiecībā uz darbībām, kas vērstas uz citu pilsoņu miera traucēšanu nakts laikā un tml.

Tiesību izpildīšana ir tiesību subjekta obligāti veiktas tiesību normā paredzētas darbības.

Tiesību izpildīšanai piemīt šādas īpatnības:

- 1) Tiesību izpildīšanas procesā notiek tiesību normās paredzēto aktīvo pienākumu realizēšana, piemēram, apmācība augstākās izglītības mācību iestādē paredz obligātu darbību veikšanu, lai apgūtu apmācībā programmā paredzētos mācību kursus: a) lekciju apmeklēšana, b) gatavošanās semināriem un aktīvs darbs tajos, c) diplomdarba uzrakstīšana un aizstāvēšana un tml.;
- 2) Tiesību izpildīšana attiecas uz: a) **personām un organizācijām**, piemēram, nodokļu maksāšana; b) **valsts institūcijām**, piemēram, pienākums reaģēt uz personu sūdzībām, aicinājumiem; c) **amatpersonām**, piemēram, ceļu policijas darbinieku pienākums nepieciešamības gadījumā veikt transporta līdzekļa apskati un tml.

Tiesību ievērošana ir atturēšanās no tiesību normās aizliegtas uzvedības (darbības vai bezdarbības). Tiesību ievērošanā no tiesību subjekta tiek prasīta pasīvo pienākumu veikšana, piemēram, neaizvainot cilvēkus, netraucēt pasniedzējam darbu lekcijās, nesmēķēt neatļautās vietās, nepārkāpt personu neaizskaramību un tml. Tiesību ievērošanai piemīt šādas īpatnības:

1. Tā saistīta ar valsti un valsts piespiešanas iespējamību.
2. Tās robežas noteiktas stingrāk kā tiesību izmantošanas un izpildīšanas robežas.
3. Tā kalpo kā svarīga garantija, lai citas personas varētu realizēt tiesības un brīvības.
4. Tiesību ievērošana var būt brīvprātīga vai piespiedu.

5. Tiesību ievērošana vienmēr skar sabiedrības vai daudzu personu pieprasītu uzvedību, un tāpēc valsts pieprasa to imperatīvu veikšanu.

Vērtējot tiesību realizācijas īpatnības, jāatzīmē, ka gadījumā, kad tiesību subjekti brīvprātīgi, ar izpratni par to, ka tiesību normām ir sabiedriski derīgs mērķis, realizē tiesības, tiek runāts par tiesību īstenošanas nepastarpināto tipu.

Atkarībā no tiesisko attiecību veida tiesību realizācijas formu attiecības var būt dažādas:

1. Vispārējās tiesiskās attiecībās parasti realizējas aizliegumi (krimināltiesiskās, administratīvi tiesiskās un tml.).
2. Konkrētās tiesiskās attiecībās parasti realizējas tiesību izpildes un izmantošanas formas. Šajās attiecībās subjekti iegūst subjektīvās tiesības, noteiktus labumus, izpilda konkrētus pienākumus.

Tiesību realizācijas dokumentēšanas nozīme izpaužas šādi:

1. Gadījumos, kad tiesisko attiecību dalībnieku uzvedība tiek novērtēta kā svarīga un nozīmīga, tiesiska uzvedība tiek noformēta dokumentāli, piemēram, tiesību izmantošana uz nekustamo īpašumu, tiesības uz apmācību augstskolā, vēlēšanu tiesības, tiesības saņemt medicīnisko palīdzību un tml.
2. Pienākumu izpilde vērsta uz pilnvarotās puses interešu īstenošanu, un to dokumentēšana paaugstina garantijas ieinteresētajai pusei.
3. Dokuments ļauj pierādīt apzinīgu pienākumu izpildīšanu un izvairīties no atbildības.
4. Aizliegumu ievērošanai parasti reti tiek prasīts dokumentāls noformējums.

Tiesību realizācijas dokumentiem ir šādi veidi: 1) iesniegums, 2) pilnvara, 3) paraksts, 4) līgums, 5) vekselis un tml.

14. TIESĪBU PIEMĒROŠANA

Tiesību subjekti var darboties patstāvīgi, saskaņojot savu uzvedību ar tiesību normām, t.i., 1) ievērojot aizliegumus, 2) izpildot pienākumus, 3) īstenojot savas tiesības. Dažkārt normālu tiesisku rezultātu nevar sasniegt bez valsts vai amatpersonu iejaukšanās. Šādos gadījumos tiesību īstenošanas procesā notiek tiesību piemērošana.

Tiesību piemērošana ir kompetentu valsts institūtu valstiska varas darbība īstenojot tiesību normas attiecībā uz konkrētām dzīves situācijām, sastādot individuāli konkrētus priekšrakstus. Ja valstī tiesību piemērošana aizņem pārāk lielu tiesību īstenošanas apjomu, tad tas nozīmē, ka brīvība dotajā valstī ir ierobežota, un valsts nav demokrātiska.

Tiesību piemērošanas iemesli ir: 1) tiesību pārkāpumu izdarīšana; 2) iespēja tiesību subjektiem ļaunprātīgi izmantot savas tiesības, tādējādi sekojoši nepieciešamība pēc kontroles, lai novērstu kaitējumu un nodrošinātu citu personu drošību; 3) atšķirības tiesību subjektu interesēs un viņu nevēlēšanās ņemt to vērā; 4) sabiedrisko resursu (finanšu, materiālo, dabas, cilvēku un tml.) ierobežotais daudzums un nepieciešamība nodrošināt to taisnīgu sadalījumu un izmantošanu.

Pazīmes valsts tiesību piemērošanas darbībai: 1) īsteno kompetentas valsts institūcijas; 2) obligāts varas raksturs, vienpusējas gribas vai rīkojuma raksturs; 3) prasa profesionālas zināšanas; 4) īstenojas individuāli konkrētu priekšrakstu formā; 5) ir organizējoša darbība tiesību īstenošanā; 6) tiek īstenota procesuālā formā.

Tiesību piemērošanas akti ir akti-dokumenti, kuros formāli nostiprināti individuāli konkrēti kompetentu institūciju valstiski varas lēmumi juridiskās lietās. Tiesību piemērošanas rezultāts ir tiesību piemērošanas akti. Tiesību piemērošanas aktiem ir šādas pazīmes:

- 1) tos izdod kompetentas valsts varas institūcijas vai amatpersonas;
- 2) tiem ir valstisks varas raksturs;
- 3) tie ir obligāti izpildāmi;
- 4) tajos ir individuāli konkrēti priekšraksti;
- 5) tie nodrošināti ar valsts piespiešanas spēku.

Tiesību piemērošanas aktu klasifikācija pēc pieņemšanas subjekta: 1) **Izpildvaras institūciju akti** (dzimšanas vai miršanas apliecība, diploms par profesora nosaukuma piešķiršanu, diploms par augstāko izglītību, akts par bērnu pirmskolas iestādes sanitāri epidemioloģisko stāvokli un tml.); 2) **Tiesībsargājošo institūciju akti** (lēmums par kriminālprocesa uzsākšanu, tiesas lēmums par pilsonības atņemšanu, policijas iecirkņa lēmums par atteikšanos pieņemt sūdzību izskatīšanai un tml.).

Tiesību piemērošanas aktu klasifikācija pēc individuālā priekšraksta rakstura: 1) **Regulatīvie**, kas virzīti uz tiesisku darbību nostiprināšanu, noformēšanu, realizāciju, piemēram, rīkojums par iecelšanu amatā, tiesas nolēmums par aizgādības nodibināšanu un tml.; 2) **Aizsargājošie**, kas virzīti uz tiesību subjektu tiesību un likumisko interešu aizsardzību, piemēram, lēmums par ekspertīzes noteikšanu, lēmums par kriminālprocesa uzsākšanu un tml.

Tiesību piemērošanas aktu klasifikācija pēc nozīmes: 1) **Pamatakti** (tiesu nolēmumi); 2) **Palīgakti** (tiesas lēmums par materiālu pievienošanu lietai, tiesas lēmums par lietas izdalīšanu atsevišķā lietvedībā); 3) **Papildus akti** (tiesas sēdes protokols).

Tiesību piemērošanas aktu klasifikācija pēc valsts darbības pamatvirzieniem: 1) **Ekonomikas jomā**, piemēram, par dotāciju palielināšanu pašvaldībām un tml.; 2) **Aizsardzības jomā**, piemēram, par ierobežota kontingenta nosūtīšanu dienestā uz Irāku un tml.; 3) **Kultūras jomā**, piemēram, par Dziesmu svētku organizēšanu, par Kazahstānas kultūras dienu organizēšanu un tml.; 4) **Tiesiskās kārtības aizsardzības jo-**

mā, piemēram, par autotransporta kustības ātruma ierobežošanu Rīgā no 1. līdz 3.septembrim un tml.

Atkarībā no tiesību piemērošanas subjekta izšķir šādas tiesību piemērošanas veidus: 1) izpildu-rīkojumu darbība, 2) tiesību aizsardzības darbība.

Izpildu-rīkojuma darbības īpatnības:

1. Valsts izpildu-rīkojuma darbības ideja pamatojama ar uzdevumu harmonizēt privātās (pilsoņu un organizāciju) un publiskās intereses.
2. Ar izpildu-rīkojuma darbību nodarbojas valsts ierēdņi, kuri ieņem dažādus amatus izpildu institūcijās.
3. Nodarbojoties ar izpildu-rīkojuma darbību, valsts ierēdņiem jāievēro likumības princips, t.i., precīzi jāievēro visas normatīvo aktu prasības.

Valsts ierēdņu kompetenci un profesionālismu nodrošina prasību izvirzīšana valsts ierēdņu sagatavošanai gan stājoties valsts dienestā, gan valsts dienesta laikā (atestācija, kvalifikācijas eksāmenu kārtošana un tml.).

Izpildu-rīkojumu darbība īstenojas divās formās: 1) konkretizācija, 2) kontrole. **Konkretizācija** ir tāda valsts iestāžu izpildu-rīkotājdarbība, kas ar mērķi indivīdu un to apvienību darbībās sasniegt maksimālu noteiktību un saskaņotību vērsta uz vienveidīgu prasību izstrādi attiecībā uz likumu un likumpamatoto aktu priekšrakstu izpildi. Konkretizācijai ir rekomendējošs raksturs. Tāpēc atkarībā no konkrētajiem apstākļiem konkretizācijas aktu saturs var mainīties.

Kontrole ir tāda valsts iestāžu izpildu-rīkotājdarbība, kas virzīta uz savlaicīgu valsts reakciju uz likumu vai likumpamatoto aktu priekšrakstu iespējamu pārkāpšanu, piemēram, autotransporta kustības ātruma videokontrole, masu pasākumu videokontrole, bērnu pirmsskolas iestāžu inspektēšana, dzīvokļu celtniecības objektu inspektēšana un tml.

Tiesībsargājošā darbība ir tāda institūciju darbība, kas virzīta uz strīdu izskatīšanu un sankciju piemērošanu par tiesību pārkāpumu. Tiesībsargājošās darbības veicinošie apstākļi ir:

1. Cilvēku sabiedrība attīstoties pastāvīgi meklējusi optimālu sabiedrības organizācijas modeli, kurā būtu iespējams realizēt kolektīvo dzīves veidu.
2. Parasti sabiedriskā dzīve ir ne tikai miermīlības, tieksmes pēc sadarbības un solidaritātes izpausmes, bet arī vēlmju, interešu, konkurences, tieksmes pēc varas un kundzības izpausmes.
3. Tiesību funkcija ir sabiedriskās kārtības veidošana un uzturēšana, mazinot saspīlējumu un novēršot pretnostatījumu starp sabiedrības locekļiem.
4. Sabiedriskās kārtības nodrošināšanas pamats rodams ne tikai noteiktas uzvedības normu radīšanā, bet arī prasībā tās ievērot. Tas savukārt rada priekšnoteikumus sabiedrības locekļu organizēšanai un disciplinēšanai.
5. Lai nodrošinātu kārtību cilvēku uzvedībā tradicionāli izmantojama piespiešana un spēks, kas virzīti uz miera nodibināšanu sabiedrībā.
6. Valsts ne tikai nosaka noteiktas uzvedības normas, bet arī nodrošina to izpildi ar piespiešanu.

Latvijas sabiedrībā tiesību normu izpildes nodrošināšana uzlikta t.s. tiesiskas valsts tiesībaizsardzības institūtiem, kas pamatā ir divi varas atzari – tiesu varas un izpildu varas atzari. Atkarībā no tiesībaizsardzības iespēju rakstura, līdzekļu un metožu specifikas, ko izmanto nodrošinot tiesību normu piespiedu ievērošanu, Latvijā tradicionāli tiesībaizsardzības institūcijas ir tiesa, prokuratūra, policija, advokatūra, notariāts u.c.

15. TIESĪBSARGĀJOŠO INSTITŪCIJU DARBĪBA

Tiesībsargājošo institūciju darbība saistīta ar tiesisko attiecību realizācijas nodrošinājumu valstī. Tiesību normu izpildes nodrošināšanas pienākums Latvijas valstī uzlikts tā saucamajām tiesiskās valsts tiesību aizsardzības institūcijām, kas pamatā pārstāv divus varas atzarus – tiesu varu un izpildvaru.

Tiesībsargājošās institūcijas ir valsts iestādes vai sabiedriskās organizācijas, kas nodrošina likumību un tiesisku kārtību, piemēro valsts piespiedu un sabiedriskās ietekmēšanas līdzekļus pret personām, kas pārkāpj likumību un tiesisko kārtību. Jāatzīmē, katrā valstī tiesību aizsardzības institūciju formas un to darbības īpatnības ir atkarīgas ne tikai no sabiedrības piederības noteiktai tiesību sistēmai, bet arī no noteiktās sabiedrības vēsturiskās attīstības īpatnībām. Piemēram, 1) Francijā, ASV, Japānā, Polijā u.c. valstīs prokuratūra ietilpst tieslietu ministrijas sastāvā. Latvijā pirms 1940.gada ģenerālprokurors vienlaikus bija tieslietu ministrs; 2) Bulgārijā, Kolumbijā, Spānijā u.c. valstīs prokuratūra pilnībā iekļauta tiesu sistēmas sastāvā un atrodas pie tiesām. Latvijas tagadējais prokuratūras modelis attiecas uz minēto prokuratūras modeli; 3) Vjetnamā, Kubā, Latīņamerikas valstīs u.c. valstīs prokuratūra ir izdalīta kā patstāvīga sistēma un pakļauta parlamentam vai valsts vadītājam. Šī tradīcija saglabājas arī vairākās postsociālisma valstīs; 4) Lielbritānijā prokuratūras vai tai analoga institūta nav.

Atkarībā no tiesībaizsardzības iespējām ievērot noteiktas tiesību normas, izmantoto līdzekļu un metožu specifikas, Latvijā tradicionāli par tiesībsargājošām institūcijām tiek uzskatītas:

- 1) Tiesa.
- 2) Prokuratūra.

- 3) Policija.
- 4) Tiesībsargs.
- 5) Advokatūra.
- 6) Notariāts u.c.

Tiesību aizsardzības institūciju aktivitātes realizācija īstenojas attiecīgu valsts iestāžu darbībā un pie šo iestāžu kopējām pazīmēm var iedalīt šādas pazīmes:

1. Tiesībsargājošās iestādes izveidotas pamatojoties tikai uz attiecīgiem normatīviem aktiem.
2. Tiesībsargājošām iestādēm ir speciāls statuss un stāvoklis valsts pārvaldes mehānismā.
3. Tiesībsargājošās iestādes tieši paredzētas:
 - a) likumības un tiesiskās kārtības nodrošināšanai,
 - b) personu tiesību un valsts interešu aizsardzībai.
4. Tiesībsargājošām iestādēm ir tiesības (savas kompetences robežās) piemērot attiecīgus valsts vai sabiedriskās ietekmēšanas līdzekļus, lai atjaunotu likumību un tiesisko kārtību.

Tiesa

Tiesa ir valsts iestāde, kas saskaņā ar esošiem likumiem un noteiktu procesuālu kārtību spriež un izlemj krimināllietas, administratīvās lietas un civillietas. Katrai personai ir tiesības uz tiesas lietas iztiesāšanu likumā noteiktajā procesuālajā kārtībā. Tiesu vara Latvijā Republikā pieder rajonu (pilsētu) tiesām, apgabaltiesām, Augstākajai tiesai un Satversmes tiesai, bet izņēmuma stāvokļa vai kara laikā – arī kara tiesām. Tiesu iekārtu Latvijā Republikā nosaka likums „Par tiesu varu”.

Personas tiesības uz tiesas aizsardzību. Personai ir tiesības uz tiesas aizsardzību pret tās dzīvības, veselības, personiskās brīvības, goda, cieņas un mantas apdraudējumiem. Katrai personai ir garantētas tiesības, lai uz pilnīgas līdztiesības pamata, atklāti izskatot lietu neatkarīgā un objektīvā tiesā, tiktu

noteiktas šīs personas tiesības un pienākumi vai pret to vērstās apsūdzības pamatotība, ievērojot visas taisnīguma prasības.

Personu vienlīdzība likuma un tiesas priekšā. Visas personas ir vienlīdzīgas likuma un tiesas priekšā, tām ir vienādas tiesības uz likuma aizsardzību. Tiesu spriež tiesa neatkarīgi no personas izcelsmes, sociālā un mantiskā stāvokļa, rases un nacionālās piederības, dzimuma, izglītības, valodas, attieksmes pret reliģiju, nodarbošanās veida un rakstura, dzīvesvietas, politiskajiem vai citiem uzskatiem.

Tiesas lietu spriešanas īpatnības. Civillietās tiesu spriež tiesa, izskatot un izlemjot tiesas sēdēs lietas par strīdiem, kas saistīti ar fizisko un juridisko personu civiltiesību, darba tiesību, ģimenes tiesību un citu tiesību un likumīgo interešu aizsargāšanu. Krimināllietās tiesu spriež tiesa, izskatot un izlemjot tiesas sēdēs pret personām celto apsūdzību pamatotību, attaisnojot nevainīgās personas vai arī atzīstot personas par vainīgām noziedzīga nodarījuma izdarīšanā un nosakot tām sodu. Administratīvajās lietās tiesa veic kontroli pār izpildvaras darbību, kas attiecas uz konkrētu publiski tiesisku attiecību (administratīvā akta vai iestādes faktiskās rīcības) tiesiskumu un pamatotību, kā arī noskaidro personas publiski tiesiskos pienākumus vai tiesības. Administratīvo pārkāpumu lietās tiesu spriež tiesa, izskatot un izlemjot tiesas sēdēs lietas par personu administratīvajiem pārkāpumiem. Tiesu lietu izskatīšanas principus un kārtību nosaka Satversme, civilprocesuālie, kriminālprocesuālie un administratīvi procesuālie likumi,

Tiesu neatkarība. Spriežot tiesu, tiesneši ir neatkarīgi un pakļauti tikai likumam. Valsts iestādēm, sabiedriskajām un politiskajām organizācijām, citām juridiskajām un fiziskajām personām ir pienākums respektēt un ievērot tiesu neatkarību un tiesnešu neaizskaramību. Nav pieļaujama nekāda tiesas spriešanas ierobežošana, iespaidošana, ietekmēšana, tieši vai netieši draudi, citāda prettiesiska iejaukšanās tiesas spriešanā neatkarīgi no tā, kādā nolūkā un ar kādu ieganstu tas tiktu darīts. Likumdošanas aktos noteiktajā kārtībā aizliegtas demonstrā-

cijas un piketi tiesu ēku telpās. Jebkura tiesneša ietekmēšana un iejaukšanās tiesas spriešanā sodāma likumā noteiktajā kārtībā. Nevienam nav tiesību pieprasīt no tiesneša atskaiti vai paskaidrojumus par to, kā izskatīta konkrētā lieta, vai arī apspriedes laikā izteikto viedokļu izpaušanu.

Atbildība par necieņu pret tiesu. Par nepakļaušanos tiesai, izvairīšanos no ierašanās tiesā, tiesneša goda aizskaršanu sakarā ar tiesas spriešanu, kā arī par citām darbībām, ar kurām izrādīta necieņa pret tiesu, vainīgās personas sodāmas likumā noteiktajā kārtībā.

Tiesu varas simboli. Tiesu varas simboli ir tiesneša zvērests (svinīgais solījums), mantija un amata zīme.

Tiesnesim izvirzāmās prasības. Par tiesnesi var būt persona, kura atbilst šādām obligātajām prasībām: 1) tā ir Latvijas pilsonis; 2) tā prot valsts valodu augstākajā līmenī; 3) tā ir ieguvusi augstāko profesionālo vai akadēmisko izglītību (izņemot pirmā līmeņa profesionālo izglītību) un jurista kvalifikāciju, kā arī maģistra vai doktora grādu; 4) tai ir nevainojama reputācija; 5) tā ir sasniegusi 30 gadu vecumu. Izraugoties tiesnesi, nav pieļaujama nekāda diskriminācija atkarībā no viņa izcelsmes, sociālā un mantiskā stāvokļa, rases un nacionālās piederības, dzimuma, attieksmes pret reliģiju, nodarbošanās veida un rakstura, politiskajiem vai citiem uzskatiem. Prasību, ka tiesnesim jābūt Latvijas pilsonim, nevar uzskatīt par diskriminējošu. Tiesneša amata kandidātu atlase notiek atklātā pretendentu konkursā. Konkursa nolikumu pēc tieslietu ministra un Augstākās tiesas priekšsēdētāja ierosinājuma apstiprina Tieslietu padome.

Tiesneša stāšanās amatā kārtība. Tiesnesis, stājoties amatā, dod zvērestu (svinīgo solījumu): „Es, ____, uzņemoties tiesneša pienākumus, apzinos man uzticēto atbildību un zvēru (svinīgi solu) būt godīgs un taisnīgs, uzticīgs Latvijas Republikai, vienmēr censties noskaidrot patiesību, nekad nenodot to, tiesu spriest stingrā saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmi un likumiem.” Tiesneša zvērestu (svinīgo solījumu)

pieņem valsts prezidents. Tiesnesis stājas pie savu pienākumu pildīšanas pēc zvēresta (svinīgā solījuma) došanas. Pēc zvēresta (svinīgā solījuma) pieņemšanas valsts prezidents izsniedz tiesnesim amata zīmi. Tiesnesis pilda savus pienākumus, tērpies mantijā un aplicis amata zīmi.

Personas, kuras nevar būt par tiesneša amata kandidātu. Par tiesneša amata kandidātu nevar būt personas:

- 1) kuras agrāk sodītas par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu (neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas);
- 2) kuras agrāk izdarījušas noziedzīgu nodarījumu, bet no soda izciešanas atbrīvotas sakarā ar noilgumu, amnestiju vai apžēlošanu;
- 3) pret kurām kriminālprocess izbeigts uz nereabilitējoša pamata;
- 4) pret kurām uzsākta kriminālvajāšana;
- 5) kurām pasludināts fiziskās personas maksātnespējas process un no tā izbeigšanas dienas nav pagājuši pieci gadi;
- 6) kuras ieguvušas parādnieka statusu saskaņā ar Uzturīdzekļu garantiju fonda likumu;
- 7) kuras ir vai ir bijušas PSRS vai Latvijas PSR Valsts drošības komitejas, PSRS Aizsardzības ministrijas, ārvalstu drošības dienesta, armijas izlūkdienesta vai pretizlūkošanas dienesta štata vai ārštata darbinieki, minēto institūciju aģenti, rezidenti vai konspiratīvā dzīvokļa turētāji;
- 8) kuras ir vai ir bijušas ar Latvijas Republikas likumiem, Augstākās padomes lēmumiem vai tiesas nolēmumiem aizliegto organizāciju dalībnieki (biedri) pēc šo organizāciju aizliegšanas;
- 9) kuras, pamatojoties uz lēmumu disciplinārlietā, atceltas no tiesneša amata, no zvērināta tiesu izpildītāja, zvērināta tiesu izpildītāja palīga, zvērināta notāra, zvērināta notāra palīga amata, izslēgtas no zvērinātu advokātu vai zvērinātu advokātu palīgu skaita vai atlaistas no prokurora amata un no disciplinārlietā pieņemtā lēmuma spēkā stāšanās brīža nav pagājuši pieci gadi.

Tiesas lietu izskatīšanas pamatprincipi. Tiesu lietu izskatīšanas principus un kārtību nosaka Satversme, civilprocesiālie, kriminālprocesiālie un administratīvi procesuali likumi, kā arī likums „Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu”.

Patiesības princips. Tiesas pienākums, izskatot jebkuru lietu, ir noskaidrot objektīvo patiesību. Tiesa, izskatot lietu, konstatē faktus, pamatojoties uz tiesas sēdē pārbaudītiem pierādījumiem. Tiesas spriedumu var pamatot tikai ar tiem pierādījumiem, kuri ir iegūti likumā noteiktajā kārtībā. Pierādīšanas līdzekļus nosaka likums.

Likumības princips. Tiesvedība Latvijas Republikā tiek veikta saskaņā ar Latvijas Republikas likumdošanas aktiem, un spriedums tiek pasludināts Latvijas Republikas vārdā. Likumos un starpvalstu līgumos noteiktajos gadījumos tiesa piemēro arī starptautisko tiesību normas vai citu valstu likumus.

Atklātuma princips. Visās Latvijas Republikas tiesās lietas tiek izskatītas atklāti. Lietu izskatīšana slēgtā tiesas sēdē pieļaujama tikai likumā noteiktajos gadījumos, ievērojot visus citus tiesvedības noteikumus. Tiesas spriedumus un lēmumus vienmēr pasludina publiski.

Koleģialitātes princips. Latvijas Republikas tiesās lietas izskata koleģiāli, izņemot likumā noteiktos gadījumos, kad tiesnesis lietas var izskatīt arī vienpersoniski. Koleģiāli izskatot lietas, tiesas sastāvā esošajiem tiesnešiem un tiesas piesēdētājiem ir vienādas tiesības izlemt visus ar lietas izskatīšanu saistītos jautājumus. Visus tiesas nolēmumus pieņem ar tiesnešu balsu vairākumu. Tiesnesis nav tiesīgs atturēties no balsošanas. Ja balsis sadalās vienlīdzīgi, jautājumu izlemj priekšsēdētājs.

Tiesvedības valodas princips. Tiesvedība Latvijas Republikā notiek valodā. Tiesa var pieļaut arī citu tiesvedības valodu, ja tam piekrīt puses, to advokāti un prokurors. Personai, kas piedalās lietā, bet nepārvalda tiesvedības valodu, tiesa nodrošina tiesības iepazīties ar lietas materiāliem un pie-

dalīties tiesas darbībā ar tulka palīdzību, kā arī tiesības uzstāties tiesā tajā valodā, kuru šī persona pārvalda.

Aizstāvības princips. Tiesājamajam ir tiesības uz aizstāvību. Šīs tiesājamā tiesības lietas izskatīšanā nodrošina tiesa un garantē valsts. Aizstāvis lietas izskatīšanā var būt tikai advokāts.

Nevainīguma prezumpcija. Nevienam nevar atzīt par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, kamēr viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu. Tiesājamajam nav jāpierāda savs nevainīgums. Visas šaubas par tiesājamā vainu tiesai jāvērtē par labu tiesājamajam.

Pušu līdztiesības princips. Pusēm procesā ir vienādas tiesības. Likums nosaka un tiesa nodrošina pusēm vienādas iespējas izmantot procesuālās tiesības savu interešu aizsardzībai.

Sacīkstes princips. Puses lietas izskatīšanas gaitā realizē savas procesuālās tiesības sacīkstes formā, izņemot tiesvedību administratīvajās lietās. Sacīkste izpaužas, pusēm iesniedzot pierādījumus un tiesai adresētus pieteikumus, piedaloties nopratināšanā, citu pierādījumu pārbaudē un novērtēšanā, kā arī pušu debatēs un veicot citas procesuālās darbības.

Objektīvās izmeklēšanas princips. Lai prasījuma robežās noskaidrotu patiesos lietas apstākļus un panāktu taisnīgu administratīvās lietas izskatīšanu, tiesa dod administratīvā procesa dalībniekiem norādījumus un ieteikumus, kā arī pēc savas iniciatīvas vāc pierādījumus.

Nepārtrauktības princips. Tiesas sēde katrā lietā noris nepārtraukti, izņemot atpūtai paredzēto laiku.

Tiešuma un mutiskuma princips. Pirmās instances un apelācijas instances tiesa, izskatot lietu, pati pārbauda pierādījumus lietā. Uz tiesu uzaicinātās personas liecības un pasākījumus dod mutiski. Visi izpētāmie materiāli un dokumenti tiesas sēdē tiek nolasīti un apspriesti mutiski.

Procesuālās ekonomijas princips. Tiesnesis izspriež lietu tik ātri, cik vien iespējams. Personai, kas piedalās lietā, jāievēro likuma vai tiesas noteiktie procesuālie termiņi.

Lietu sadales princips. Tiesas priekšsēdētājs pirms katra kalendāra gada sākuma apstiprina lietu sadales plānu. Tiesas priekšsēdētājs var grozīt lietu sadales plānu kalendāra gada laikā:

- 1) tiesneša pārslodzes dēļ;
- 2) tiesneša nepietiekama noslogojuma dēļ;
- 3) sakarā ar tiesnešu maiņu;
- 4) sakarā ar tiesneša nespēju veikt savus pienākumus.

Tiesas sprieduma likumīgais spēks. Tiesas spriedums stājas likumīgā spēkā pēc tam, kad izbeidzies tā pārsūdzēšanas vai noprotēšanas termiņš un tas nav pārsūdzēts vai noprotēts vai arī augstāka tiesa, izskatot sūdzību vai protestu, to atstājusi negrozītu vai arī to grozījusi, spriedumu neatceļot.

Tiesu sistēma. Latvijas Republikā tiek izveidotas šādas tiesas:

1. Rajona (pilsētas) tiesas.
2. Apgabaltiesas.
3. Augstākā Tiesa.

Rajona (pilsētas) tiesas izveidošana. Latvijas Republikā katras apgabaltiesas darbības teritorijā tiek izveidota vismaz viena rajona (pilsētas) tiesa. Rajona (pilsētas) tiesai var būt struktūrvienības — tiesu nami, kurus izvieto attiecīgās rajona (pilsētas) tiesas darbības teritorijā. Rajona (pilsētas) tiesas, to tiesu namus, kā arī rajona (pilsētas) tiesu, to tiesu namu darbības teritorijas un atrašanās vietas nosaka Tieslietu padome un publicē oficiālajā izdevumā „Latvijas Vēstnesis”. Lai nodrošinātu tiesas pieejamību, rajona (pilsētas) tiesas darbs var tikt organizēts dažādās atrašanās vietās rajona (pilsētas) tiesas darbības teritorijas ietvaros.

Rajona (pilsētas) tiesas kompetence. Rajona (pilsētas) tiesa ir pirmā instance civillietām, krimināllietām un administratīvajām lietām, ja likumā nav noteikts citādi, un izskata

zemesgrāmatu lietas. Civilprocesa, kriminālprocesa un administratīvā procesa likumi nosaka civillietu, krimināllietu un administratīvo lietu piekritību rajona (pilsētas) tiesai. Zemesgrāmatu likums nosaka zemesgrāmatu lietu piekritību rajona (pilsētas) tiesai.

Rajona (pilsētas) tiesas sastāvs. Rajona (pilsētas) tiesā civillietas un administratīvās lietas izskata tiesnesis vienpersoniski. Sevišķi sarežģītas administratīvās lietas pēc tiesas priekšsēdētāja ieskatiem var tikt izskatītas koleģiāli — triju tiesnešu sastāvā. Likumā noteiktajos gadījumos krimināllietas izskata tiesnesis vienpersoniski.

Apgabaltiesas izveidošana. Latvijas Republikā izveidotas sešas apgabaltiesas: Rīgas apgabaltiesa, Kurzemes apgabaltiesa, Latgales apgabaltiesa, Vidzemes apgabaltiesa, Zemgales apgabaltiesa un Administratīvā apgabaltiesa. Apgabaltiesu darbības teritorijas nosaka Tieslietu padome un publicē oficiālajā izdevumā „Latvijas Vēstnesis”. Apgabaltiesai var būt struktūrvienības — apgabaltiesas tiesu nami, kurus izvieto attiecīgās apgabaltiesas darbības teritorijā. Apgabaltiesu tiesu namus un to darbības teritorijas nosaka Tieslietu padome un publicē oficiālajā izdevumā „Latvijas Vēstnesis”.

Apgabaltiesas kompetence. Apgabaltiesa ir apelācijas instance civillietām, krimināllietām un administratīvajām lietām, ja likumā nav noteikts citādi. **Apelācija** (apellatio (lat.) – vēršanās) ir pirmās instances tiesu spriedumu, kas nav stājušies spēkā, apstrīdēšana.

Apgabaltiesas sastāvs. Apgabaltiesa apelācijas instance civillietas, krimināllietas un administratīvās lietas izskata koleģiāli trīs apgabaltiesas tiesnešu sastāvā.

Apgabaltiesas tiesneši. Apgabaltiesas tiesneši ir tiesas priekšsēdētājs, priekšsēdētāja vietnieki un tiesneši. Tiesnešu kopskaitu apgabaltiesās, kā arī Administratīvajā apgabaltiesā nosaka Saeima pēc Tieslietu padomes priekšlikuma. Tiesnešu skaitu katrā tiesā nosaka Tieslietu padome pēc tieslietu ministra priekšlikuma.

Augstākās tiesas struktūra. Augstākās tiesas (turpmāk arī — Senāts) sastāvā ir Administratīvo lietu departaments, Civillietu departaments un Krimināllietu departaments.

Senāts. Senāts ir kasācijas instance, ja likumā nav noteikts citādi. **Kasācija** (cassatio (lat.) – atcelšana) ir pirmās vai apelācijas instances tiesas spriedumu, kas nav stājušies spēkā, apstrīdēšana tikai pēc formāliem pamatiem (tiesību normu nepareiza piemērošana vai interpretācija, procesuālo normu pārkāpumi un tml.). Senāta tiesnešu kopskaitu nosaka Saeima pēc Tieslietu padomes priekšlikuma. Senātā lietas izskata koleģiāli triju senatoru sastāvā. Likumā noteiktajos gadījumos lietas var izskatīt paplašinātā sastāvā vai kopsēdē. Senatoru kopskaitu departamentos nosaka Tieslietu padome pēc Augstākās tiesas priekšsēdētāja priekšlikuma. Senāta departamentu priekšsēdētājus ievēlē Augstākās tiesas plēnums uz pieciem gadiem.

Satversmes tiesa

Satversmes tiesa ir neatkarīga tiesu varas institūcija, kas Latvijas Republikas Satversmē (turpmāk — Satversme) un likumā noteiktās kompetences ietvaros izskata lietas par likumu un citu normatīvo aktu atbilstību Satversmei, kā arī citas ar likumu tās kompetencē nodotās lietas. Satversmes tiesa spriež tiesu saskaņā ar Satversmi un Satversmes tiesas likumu.

Satversmes tiesas neatkarība. Tieša vai netieša iejaukšanās Satversmes tiesas darbībā, kas saistīta ar tiesas spriešanu, nav pieļaujama.

Satversmes tiesas sastāvs. Satversmes tiesā ir septiņi tiesneši. Satversmes tiesa pilnā sastāvā izskata lietas par:

- 1) likumu atbilstību Satversmei;

- 2) citu Saeimas, Ministru kabineta, Valsts prezidenta, Saeimas priekšsēdētāja un Ministru prezidenta aktu, izņemot administratīvos aktus, atbilstību likumam;
- 3) Latvijas nacionālo tiesību normu atbilstību tiem Latvijas noslēgtajiem starptautiskajiem līgumiem, kuri nav pret-runā ar Satversmi;
- 4) Ministru kabineta normatīvo aktu atbilstību Satversmei;
- 5) Latvijas parakstīto vai noslēgto starptautisko līgumu (arī līdz attiecīgo līgumu apstiprināšanai Saeimā) atbilstību Satversmei;
- 6) citu normatīvo aktu vai to daļu atbilstību Satversmei.

Lietas, kuras nav augstākminētās, tiek izskatītas triju tiesnešu sastāvā, ja Satversmes tiesa nav lēmusi citādi.

Ja Satversmes tiesa lietu izskata pilnā sastāvā, tajā ir visi Satversmes tiesas tiesneši, kurus veselības stāvoklis vai citi objektīvi apstākļi nekavē piedalīties tiesas sēdē. Tiesas sastāvā šajā gadījumā nedrīkst būt mazāk par pieciem Satversmes tiesas tiesnešiem. Sēdi vada Satversmes tiesas priekšsēdētājs vai viņa vietnieks. Ja Satversmes tiesa lietu izskata triju tiesnešu sastāvā, šos tiesnešus nosaka Satversmes tiesas priekšsēdētājs Satversmes tiesas reglamentā noteiktajā kārtībā. Ja tiesas sastāvā nav ne Satversmes tiesas priekšsēdētāja, ne viņa vietnieka, tiesas sēdes priekšsēdētāju šie tiesneši ievēlē no sava vidus rīcības sēdē. Satversmes tiesas tiesnešiem nevar pieteikt noraidījumu.

Satversmes tiesas tiesneša apstiprināšana. Satversmes tiesas tiesnešus apstiprina Saeima. Trīs Satversmes tiesas tiesnešus apstiprina pēc ne mazāk kā desmit Saeimas deputātu priekšlikuma, divus — pēc Ministru kabineta priekšlikuma un vēl divus — pēc Augstākās tiesas plēnuma priekšlikuma. Augstākās tiesas plēnums izraugās Satversmes tiesas tiesneša amata kandidātus no Latvijas Republikas tiesnešu vidus. Par Satversmes tiesas tiesnesi var apstiprināt personu:

- 1) kura ir Latvijas Republikas pilsonis;
- 2) kurai ir nevainojama reputācija;

- 3) kura dienā, kad Saeimas Prezidijam iesniegts priekšlikums par Satversmes tiesas tiesneša apstiprināšanu, ir sasniegusi 40 gadu vecumu;
- 4) kura ir ieguvusi augstāko profesionālo vai akadēmisko izglītību (izņemot pirmā līmeņa profesionālo izglītību) tiesību zinātnē un arī maģistra (tostarp augstāko juridisko izglītību, kas tiesību ziņā pielīdzināma maģistra grādam) vai doktora grādu;
- 5) kurai ir vismaz 10 gadus ilgs darba stāžs juridiskajā specialitātē vai zinātniski pedagoģiskajā darbā tieslietu specialitātē zinātniskajā institūcijā vai augstākās izglītības iestādē pēc augstākās profesionālās vai akadēmiskās izglītības (izņemot pirmā līmeņa profesionālo izglītību) tiesību zinātnē iegūšanas.

Par Satversmes tiesas tiesnesi nedrīkst apstiprināt personu, kura nevar būt par tiesneša amata kandidātu saskaņā ar likuma „Par tiesu varu” 55.pantu. Iesniegumam par Satversmes tiesas tiesneša kandidatūru pievienojami šādi Satversmes tiesas tiesneša amata kandidāta parakstīti dokumenti: 1) piekrišana kandidēt Satversmes tiesas tiesneša amatam; 2) apliecinājums, ka uz viņu neattiecas likuma „Par tiesu varu” 55.pantā minētie ierobežojumi. Satversmes tiesas tiesnešu kandidatūras ne vēlāk kā piecu dienu laikā pēc to iesniegšanas Saeimas Prezidijam publicējamas laikrakstā „Latvijas Vēstnesis”, norādot:

- 1) kandidatūru iesniedzējus;
- 2) šādas ziņas par katru Satversmes tiesas tiesneša amata kandidātu: a) vārds, uzvārds, b) dzimšanas gads un vieta, c) dzīvesvieta (novads vai republikas pilsēta), d) kādas augstākās mācību iestādes beidzis (kurā gadā, kādā specialitātē), e) darbavietas un ieņemamie amati.

Saeimas Prezidijs par Satversmes tiesas tiesnešu kandidatūrām informē Tieslietu padomi, uzaicinot sniegt viedokli par tām. Pēc apstiprināšanas Satversmes tiesas tiesnesis dod likumā „Par tiesu varu” paredzēto tiesneša zvērestu (svinīgo solījumu), ko pieņem Valsts prezidents.

Satversmes tiesas tiesnesis sāk pildīt amata pienākumus pēc zvēresta (svinīgā solījuma) nodošanas. Ja par Satversmes tiesas tiesnesi ir apstiprināts citas tiesas tiesnesis, kas jau devis minēto zvērestu (svinīgo solījumu), viņš zvērestu (svinīgo solījumu) atkārtoti nedod un sāk pildīt amata pienākumus tūdaļ pēc apstiprināšanas.

Satversmes tiesas tiesneša neaizskaramība. Kriminālvajāšanas uzsākšana pret Satversmes tiesas tiesnesi, kā arī viņa apcietināšana nav pieļaujama bez Satversmes tiesas piekrišanas. Šā lēmuma pieņemšanai nepieciešams visa tiesnešu sastāva absolūtais balsu vairākums. Satversmes tiesas tiesneša aizturēšana, piespiedu atvešana un pakļaušana kratīšanai var notikt tikai ar Satversmes tiesas piekrišanu. Šos jautājumus Satversmes tiesa izskata triju tiesnešu sastāvā. Par izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem Satversmes tiesas tiesnesi var saukt pie disciplinārās atbildības.

Satversmes tiesas tiesneša mantija un amata zīme. Satversmes tiesas tiesnesis pilda amata pienākumus tiesas sēdēs, tērpies mantijā un aplicis amata zīmi.

Satversmes tiesas tiesneša pilnvaru termiņš. Satversmes tiesas tiesneša pilnvaru termiņš ir desmit gadi no dienas, kad viņš atbilstoši Satversmes tiesas likuma 5.pantam sācis pildīt Satversmes tiesas tiesneša amata pienākumus, izņemot Satversmes tiesas likuma 11.panta trešajā un ceturtajā daļā paredzētos gadījumus. Savu pilnvaru laikā, izņemot Satversmes tiesas likuma 10.pantā noteiktos gadījumus, Satversmes tiesas tiesnesis ir neatceļams. Viena un tā pati persona nevar ieņemt Satversmes tiesas tiesneša amatu ilgāk par desmit gadiem pēc kārtas, izņemot Satversmes tiesas likuma 11. panta trešajā un ceturtajā daļā paredzētos gadījumus.

Ja par Satversmes tiesas tiesnesi apstiprināta persona, kas saskaņā ar likumu „Par tiesu varu” apstiprināta par tiesnesi bez pilnvaru termiņa ierobežojuma, tai pēc Satversmes tiesas tiesneša pilnvaru izbeigšanās ir tiesības atgriezties iepriekšējā

tiesneša amatā, ja tā nav sasniegusi tiesneša amata pildīšanai noteikto maksimālo vecumu.

Satversmes tiesas tiesneša amata atstāšana pirms pilnvaru termiņa izbeigšanās. Neatkarīgi no Satversmes tiesas tiesneša amatā nostrādātā laika Satversmes tiesas tiesnesis atstāj amatu, kad viņš ir sasniedzis 70 gadu vecumu, izņemot Satversmes tiesas likuma 11.panta trešajā un ceturtajā daļā paredzētos gadījumus. Satversmes tiesas tiesnesis pirms pilnvaru termiņa izbeigšanās var atstāt amatu pēc paša vēlēšanās, rakstveidā par to paziņojot Satversmes tiesai.

Satversmes tiesas tiesneša pilnvaru apturēšana. Ja Satversmes tiesa ir piekritusi kriminālvajāšanas uzsākšanai pret Satversmes tiesas tiesnesi, šā tiesneša pilnvaras ir apturētas līdz brīdim, kad stājas spēkā tiesas spriedums attiecīgajā krimināllietā vai attiecīgā krimināllieta tiek izbeigta. Ja ierosināta disciplinārlieta sakarā ar to, ka Satversmes tiesas tiesnesis pieļāvis ar tiesneša statusu nesavienojamu rīcību, Satversmes tiesa var apturēt šā tiesneša pilnvaras līdz disciplinārlietas izskatīšanai, bet ne ilgāk kā uz vienu mēnesi. Satversmes tiesas tiesnesi, kura pilnvaras apturētas saskaņā ar Satversmes tiesas likuma 9.panta pirmo un otro daļu, Satversmes tiesas priekšsēdētājs ar šā tiesneša piekrišanu norīko veikt citus pienākumus Satversmes tiesā tādā amatā, kas nav valsts amatpersonas amats, uz atstādināšanas laiku, izmaksājot attiecīgajā darbā noteikto darba samaksu. Ja tiesnesis nepiekrīt norīkošanai citā darbā, viņam atstādināšanas laikā izmaksā valstī noteikto minimālo mēnešalgu. Ja spēkā stājies lēmums par kriminālprocesa izbeigšanu un izbeigšanas pamats ir saistīts ar personu rehabilitējošiem apstākļiem vai spēkā stājies lēmums par disciplinārlietas izbeigšanu, secinot, ka tā ierosināta nepamatoti, vai tiesa taisījusi attaisnojošu spriedumu krimināllietā, tiesnesim izmaksā visu par atstādināšanas laiku viņam neizmaksāto mēnešalgu, kā arī piemaksas.

Satversmes tiesas tiesneša atbrīvošana vai atlaišana no amata. Ja Satversmes tiesas tiesnesis nespēj turpināt darbu

veselības stāvokļa dēļ, viņu atbrīvo no amata ar Satversmes tiesas lēmumu. Šā lēmuma pieņemšanai nepieciešams visa tiesnešu sastāva absolūtais balsu vairākums. Satversmes tiesas tiesnesis zaudē savu amatu, ja viņš ir notiesāts par nozieguma izdarīšanu un spriedums stājies likumīgā spēkā. Satversmes tiesas tiesnesi, ja viņš ir pārkāpis Satversmes tiesas likuma 34.panta prasības, pieļāvis apkaunojošu nodarījumu, kas nav savienojams ar tiesneša statusu, vai sistemātiski nepilda savus darba pienākumus un viņam par to uzlikts disciplinārsods, var atlaist no amata ar Satversmes tiesas lēmumu. Šā lēmuma pieņemšanai nepieciešams visa tiesnešu sastāva absolūtais balsu vairākums.

Satversmes tiesas priekšsēdētājs un viņa vietnieks.

Satversmes tiesas tiesneši, aizklāti balsojot, ar visa tiesnešu sastāva absolūto balsu vairākumu no sava vidus uz trim gadiem ievēlē Satversmes tiesas priekšsēdētāju un viņa vietnieku. Satversmes tiesas priekšsēdētājs vada Satversmes tiesas sēdes, organizē tiesas darbu un pārstāv Satversmes tiesu. Satversmes tiesas priekšsēdētāja vietnieks palīdz Satversmes tiesas priekšsēdētājam pildīt šā panta pirmajā daļā minētos priekšsēdētāja pienākumus un aizstāj Satversmes tiesas priekšsēdētāju viņa prombūtnes laikā. Atsevišķus Satversmes tiesas priekšsēdētāja pienākumus var pildīt viņa norīkots tiesnesis. Satversmes tiesas priekšsēdētājam un viņa vietniekam ir tiesības dot rīkojumus Satversmes tiesas tiesnešiem tikai ar amata pienākumu pildīšanu saistītos organizatoriskos jautājumos.

Satversmes tiesas reglaments. Satversmes tiesas struktūru un darba organizāciju nosaka Satversmes tiesas reglaments, kuru pieņem ar visa tiesnešu sastāva absolūto balsu vairākumu.

Satversmes tiesā izskatāmās lietas. Satversmes tiesa izskata lietas par:

- 1) likumu atbilstību Satversmei;

- 2) Latvijas parakstīto vai noslēgto starptautisko līgumu (arī līdz attiecīgo līgumu apstiprināšanai Saeimā) atbilstību Satversmei;
- 3) citu normatīvo aktu vai to daļu atbilstību augstāka juridiska spēka tiesību normām (aktiem);
- 4) citu Saeimas, Ministru kabineta, Valsts prezidenta, Saeimas priekšsēdētāja un Ministru prezidenta aktu, izņemot administratīvos aktus, atbilstību likumam;
- 5) tāda rīkojuma atbilstību likumam, ar kuru Ministru kabineta pilnvarotais ministrs ir apturējis pašvaldības domes pieņemto lēmumu;
- 6) Latvijas nacionālo tiesību normu atbilstību tiem Latvijas noslēgtajiem starptautiskajiem līgumiem, kuri nav pretrunā ar Satversmi.

Tiesības iesniegt pieteikumu par lietas ierosināšanu.

Tiesības iesniegt pieteikumu par lietas ierosināšanu par likumu un Latvijas parakstīto vai noslēgto starptautisko līgumu (arī līdz attiecīgo līgumu apstiprināšanai Saeimā) atbilstību Satversmei, citu normatīvo aktu vai to daļu atbilstību augstāka juridiska spēka tiesību normām (aktiem) (Satversmes tiesas likuma 16.panta 1.-3.punkts), kā arī Latvijas nacionālo tiesību normu atbilstību tiem Latvijas noslēgtajiem starptautiskajiem līgumiem, kuri nav pretrunā ar Satversmi (Satversmes tiesas likuma 16.panta 6.punkts) ir:

- 1) Valsts prezidentam;
- 2) Saeimai;
- 3) ne mazāk kā divdesmit Saeimas deputātiem;
- 4) Ministru kabinetam;
- 5) ģenerālprokuroram;
- 6) Valsts kontroles padomei;
- 7) pašvaldības domei;
- 8) tiesībsargam, ja institūcija vai amatpersona, kas izdevusi apstrīdēto aktu, nav tiesībsarga norādītajā termiņā novērsusi konstatētos trūkumus;

- 9) tiesai, izskatot civillietu, krimināllietu vai administratīvo lietu;
- 10) zemesgrāmatu nodaļas tiesnesim, veicot nekustamā īpašuma ierakstīšanu vai ar to saistīto tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā;
- 11) personai Satversmē noteikto pamattiesību aizskāruma gadījumā;
- 12) Tieslietu padomei likumā noteiktās kompetences ietvaros.

Tiesības iesniegt pieteikumu par lietas ierosināšanu par citu Saeimas, Ministru kabineta, Valsts prezidenta, Saeimas priekšsēdētāja un Ministru prezidenta aktu, izņemot administratīvos aktus, atbilstību likumam (Satversmes tiesas likuma 16.panta 4.punkts) ir:

- 1) Valsts prezidentam;
- 2) Saeimai;
- 3) ne mazāk kā divdesmit Saeimas deputātiem;
- 4) Ministru kabinetam;
- 5) Tieslietu padomei likumā noteiktās kompetences ietvaros.

Tiesības iesniegt pieteikumu par lietas ierosināšanu par tāda rīkojuma atbilstību likumam, ar kuru Ministru kabineta pilnvarotais ministrs ir apturējis pašvaldības domes pieņemto lēmumu (Satversmes tiesas likuma 16.panta 5.punkts), ir attiecīgajai domei.

Konstitucionālā sūdzība (pieteikums). Konstitucionālo sūdzību (pieteikumu) Satversmes tiesai var iesniegt ikviena persona, kura uzskata, ka tai Satversmē noteiktās pamattiesības aizskar tiesību norma, kas neatbilst augstāka juridiska spēka tiesību normai. Konstitucionālo sūdzību (pieteikumu) var iesniegt tikai tad, ja ir izmantotas visas iespējas aizstāvēt minētās tiesības ar vispārējiem tiesību aizsardzības līdzekļiem (sūdzība augstākai institūcijai vai augstākai amatpersonai, sūdzība vai prasības pieteikums vispārējās jurisdikcijas tiesai u.c.) vai arī tādu nav. Ja konstitucionālās

sūdzības (pieteikuma) izskatīšana ir vispārsvārīga vai ja tiesību aizsardzība ar vispārējiem tiesību aizsardzības līdzekļiem nevar novērst būtisku kaitējumu sūdzības iesniedzējam, Satversmes tiesa var lemt par sūdzības (pieteikuma) izskatīšanu, pirms ir izmantoti visi vispārējie tiesību aizsardzības līdzekļi. Lietas ierosināšana Satversmes tiesā liedz attiecīgās civillietas, krimināllietas vai administratīvās lietas izskatīšanu vispārējās jurisdikcijas tiesā līdz Satversmes tiesas sprieduma pasludināšanas brīdim. Konstitucionālo sūdzību (pieteikumu) Satversmes tiesai var iesniegt sešu mēnešu laikā pēc pēdējās institūcijas nolēmuma spēkā stāšanās. Ja nav iespēju Satversmē noteiktās pamattiesības aizstāvēt ar vispārējiem tiesību aizsardzības līdzekļiem, konstitucionālo sūdzību (pieteikumu) Satversmes tiesai var iesniegt sešu mēnešu laikā no pamattiesību aizskāruma brīža. Konstitucionālās sūdzības (pieteikuma) iesniegšana neaptur tiesas nolēmuma izpildi, izņemot gadījumus, kad Satversmes tiesa lēmusi citādi. Papildus Satversmes tiesas likuma 18.panta pirmajā daļā noteiktajam pieteikuma saturam konstitucionālajā sūdzībā jāpamato, ka:

- 1) ir aizskartas Satversmē noteiktās pieteikuma iesniedzēja pamattiesības;
- 2) ir izmantoti visi vispārējie tiesību aizsardzības līdzekļi vai arī tādu nav.

Konstitucionālajai sūdzībai (pieteikumam) pievieno: 1) paskaidrojumus un dokumentus, kas nepieciešami lietas apstākļu noskaidrošanai; 2) dokumentus, kas apliecina, ka izmantoti visi vispārējie tiesību aizsardzības līdzekļi gadījumos, kad tādi ir.

Pārstāvība Satversmes tiesā un lietas dalībnieku tiesības iepazīties ar lietas materiāliem. Lietas dalībnieks – pieteikuma iesniedzējs, kā arī institūcija vai amatpersona, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – var procesuālās darbības Satversmes tiesā veikt pats vai ar pilnvarota pārstāvja starpniecību. Ja pieteikumu iesniedz ne mazāk kā divdesmit Saeimas deputātu, viņi ir uzskatāmi par vienu procesuālo personu. Procesuālās

darbības viņi var izdarīt tikai ar viena pilnvarotā pārstāvja starpniecību. Pirmais, kas parakstījis pieteikumu, uzskatāms par pilnvaroto pārstāvi, ja Saeimas deputāti nav vienojušies citādi. Šādu pilnvarojumu apliecina Saeimas Kanceleja. Gadījumos, kad pieteikumu iesniedz ne mazāk kā divdesmit Saeimas deputātu, deputāta pilnvaru izbeigšanās vienam vai vairākiem no viņiem neliedz izdarīt ar pieteikumu saistītās procesuālās darbības. Ja konstitucionālo sūdzību kopīgi iesniedz vairāk nekā piecas personas, šīs personas uzskatāmas par vienu procesuālo personu. Procesuālās darbības tās var izdarīt tikai ar viena pilnvarotā pārstāvja starpniecību. Pirmais, kas parakstījis pieteikumu, uzskatāms par pilnvaroto pārstāvi, ja pieteikumā vai tam pievienotajā pilnvarojumā šīs personas nav vienojušās citādi. Ja tiek apstrīdēta tāda akta atbilstība augstāka juridiska spēka tiesību normai, ko pieņēmusi vai izdevusi institūcija vai amatpersona, kura vairs nepastāv un kurai nav tiesību pārņēmeja, lietas dalībnieka tiesības tiesas procesā ir institūcijai vai amatpersonai, kas tiesīga atzīt apstrīdēto aktu par spēku zaudējušu vai grozīt to. Lietas dalībnieki var izmantot zvērināta advokāta palīdzību. Zvērinātam advokātam tiesas sēdē ir visas lietas dalībnieka tiesības, izņemot tiesības atsaukt pieteikumu. Zvērināta advokāta pilnvaras apliecina orderis. Lietas dalībnieks var uzticēt zvērinātam advokātam arī pilnvarotā pārstāvja pienākumus. Šāds pilnvarojums apliecināms ar rakstveida pilnvaru.

Pēc tam, kad ir pieņemts lēmums par lietas nodošanu izskatīšanai, lietas dalībniekiem — pieteikuma iesniedzējam un institūcijai vai amatpersonai, kas izdevusi apstrīdēto aktu, — ir tiesības iepazīties ar lietas materiāliem.

Satversmes tiesas sēdes atklātums. Satversmes tiesas sēdes notiek atklāti, izņemot gadījumus, kad tas ir pretrunā ar valsts noslēpuma, komercnoslēpuma, kā arī personas privātās dzīves neaizskaramības sargāšanas interesēm. Tiesas sēdē klātesošās personas drīkst izdarīt rakstveida piezīmes un audioierakstus, neatstājot publikai paredzētās vietas. Videoieraksti,

fotouzņēmumi, kā arī audioieraksti ārpus publikai paredzētajām vietām tiesas sēdes laikā izdarāmi tikai ar tiesas sēdes priekšsēdētāja piekrišanu un tā, lai pēc iespējas netraucētu tiesas sēdes norisi. Lēmumu par lietas izskatīšanu slēgtā tiesas sēdē pieņem Satversmes tiesa. Lietas izskatīšana slēgtā tiesas sēdē notiek, ievērojot visus tiesvedības noteikumus. Tiesas spriedumu jebkurā gadījumā pasludina publiski.

Satversmes tiesas sprieduma pieņemšana. Pēc Satversmes tiesas sēdes notiek tiesnešu apspriede, kurā tiek taisīts spriedums Latvijas Republikas vārdā. Balsošanas laikā apspriedžu istabā drīkst atrasties tikai tie tiesneši, kuri ir tiesas sastāvā. Tiesa spriedumu pieņem ar balsu vairākumu. Tiesneši var balsot tikai „par” vai „pret”. Balsīm sadaloties līdzīgi, tiesa taisa spriedumu, ka apstrīdētā tiesību norma (akts) atbilst augstāka juridiska spēka tiesību normai. Spriedumu pieņem ne vēlāk kā 30 dienas pēc Satversmes tiesas sēdes. Ne vēlāk kā trīs dienas pēc sprieduma pieņemšanas to nosūta lietas dalībniekiem. Spriedumu paraksta tiesas sēdes priekšsēdētājs. Tiesnesis, kurš balsojis pret viedokli, kas izteikts spriedumā, izsaka rakstveidā savas atsevišķās domas, kuras pievieno lietai, bet tiesas sēdē tās nepaziņo.

Satversmes tiesas sprieduma spēks. Satversmes tiesas spriedums ir galīgs. Tas stājas spēkā pasludināšanas brīdī. Satversmes tiesas spriedums un tajā sniegtā attiecīgās tiesību normas interpretācija ir obligāta visām valsts un pašvaldību institūcijām (arī tiesām) un amatpersonām, kā arī fiziskajām un juridiskajām personām. Tiesību norma (akts), kuru Satversmes tiesa atzinusi par neatbilstošu augstāka juridiska spēka tiesību normai, uzskatāma par spēkā neesošu no Satversmes tiesas sprieduma publicēšanas dienas, ja Satversmes tiesa nav noteikusi citādi. Ja Satversmes tiesa par neatbilstošu Satversmei atzinusi kādu Latvijas parakstīto vai noslēgto starptautisko līgumu, Ministru kabinetam ir pienākums nekavējoties gādāt par grozījumiem šajā līgumā, šā līguma denonsēšanu, tā darbības apturēšanu vai pievienošanās atsaukšanu.

Tiesībsargs

Tiesībsargs ir Tiesībsarga likumā noteiktajā kārtībā apstiprināta amatpersona, kura pilda Tiesībsarga likumā noteiktās funkcijas un uzdevumus. Tiesībsarga institūta izveidošanas mērķis ir veicināt cilvēktiesību aizsardzību un sekmēt, lai valsts vara tiktu īstenota tiesiski, lietderīgi un atbilstoši labas pārvaldības principam.

Tiesībsarga apstiprināšana amatā. Tiesībsargu ne mazāk kā pēc piecu Saeimas deputātu ierosinājuma amatā apstiprina Saeima. Iesniegumam par tiesībsarga amata kandidātu pievienojami šādi izvirzītā tiesībsarga amata kandidāta parakstīti dokumenti: piekrišana kandidēt uz tiesībsarga amatu un priekšlikumi par cilvēktiesību un labas pārvaldības jomā nepieciešamiem risinājumiem. Par tiesībsargu var apstiprināt Latvijas pilsoni ar nevainojamu reputāciju, kurš ir sasniedzis 30 gadu vecumu, kuram ir augstākā izglītība, kuram ir zināšanas un praktiskā darba pieredze tiesību aizsardzības jomā un kurš atbilstoši likuma prasībām ir tiesīgs saņemt speciālo atļauju pieejai valsts noslēpumam. Par tiesībsargu nevar apstiprināt pilsoni ar dubultpilsonību. Iesniegums par tiesībsarga amata kandidātu iesniedzams Saeimas Prezidijam rakstveidā ne agrāk kā 50 dienas un ne vēlāk kā 40 dienas pirms esošā tiesībsarga pilnvaru termiņa beigām. Kārtējai tiesībsarga apstiprināšanai amatā Saeimas Prezidijs sasauca Saeimas sēdi ne agrāk kā 20 dienas un ne vēlāk kā 10 dienas pirms esošā tiesībsarga pilnvaru termiņa beigām.

Stājoties amatā, tiesībsargs dod zvērestu (svinīgo solījumu) Saeimas sēdē: „Es,, uzņemoties tiesībsarga pienākumus, apzinos man uzticēto atbildību un zvēru (svinīgi solu) būt godīgs un taisnīgs, aizstāvot personu tiesības un brīvības saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmi, likumiem un starptautiskiem līgumiem.”. Tiesībsarga pilnvaru termiņš ir pieci gadi no dienas, kad viņš atbilstoši Tiesībsarga likuma

6.pantam devis zvērestu (svinīgo solījumu). Tiesībsargu var apstiprināt amatā atkārtoti.

Tiesībsarga funkcijas. Tiesībsargam ir šādas funkcijas:

- 1) veicināt privātpersonas cilvēktiesību aizsardzību;
- 2) sekmēt vienlīdzīgas attieksmes principa ievērošanu un jebkāda veida diskriminācijas novēršanu;
- 3) izvērtēt un veicināt labas pārvaldības principa ievērošanu valsts pārvaldē;
- 4) jautājumos, kas saistīti ar cilvēktiesību un labas pārvaldības principa ievērošanu, atklāt trūkumus tiesību aktos un to piemērošanā, kā arī veicināt šo trūkumu novēršanu;
- 5) sekmēt sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām, par šo tiesību aizsardzības mehānismiem un par tiesībsarga darbu.

Tiesībsarga uzdevumi. Pildot Tiesībsarga likumā noteiktās funkcijas, tiesībsargs:

- 1) pieņem un izskata privātpersonu iesniegumus;
- 2) ierosina pārbaudes lietu apstākļu noskaidrošanai;
- 3) pieprasa, lai iestādes savas kompetences ietvaros un likumā paredzētajos termiņos noskaidro nepieciešamos lietas apstākļus un par tiem informē tiesībsargu;
- 4) izskatot pārbaudes lietu sniedz iestādei ieteikumus un atzinumus par tās darbības tiesiskumu, lietderību un labas pārvaldības principa ievērošanu;
- 5) Tiesībsarga likumā noteiktajā kārtībā risina strīdus starp privātpersonām un iestādēm, kā arī ar cilvēktiesībām saistītus strīdus starp privātpersonām;
- 6) veicina izlīgumu starp strīda pusēm;
- 7) risinot strīdus cilvēktiesību jautājumos, sniedz privātpersonām atzinumus un ieteikumus cilvēktiesību pārkāpumu novēršanai;
- 8) sniedz Saeimai, Ministru kabinetam, pašvaldībām vai citām iestādēm ieteikumus attiecībā uz tiesību aktu izdošanu vai grozīšanu;

- 9) sniedz personām konsultācijas cilvēktiesību jautājumos;
- 10) veic pētījumus un analizē situāciju cilvēktiesību jomā, kā arī sniedz atzinumus par aktuāliem cilvēktiesību jautājumiem.

Tiesībsarga neatkarība un neaizskaramība. Tiesībsargam, pildot savus uzdevumus, ar likumu garantēta neatkarība un neaizskaramība, kas noformulēta šādā veidā:

- 1) Tiesībsargs savā darbībā ir neatkarīgs un pakļaujas vienīgi likumam. Nevienam nav tiesību ietekmēt tiesībsargu viņa funkciju un uzdevumu pildīšanā.
- 2) Tiesībsarga amats nav savienojams ar piederību pie politiskajām partijām.
- 3) Administratīvā soda uzlikšana tiesībsargam ir pieļaujama tikai ar Saeimas piekrišanu.
- 4) Tiesībsarga kriminālprocesuālo imunitāti nosaka Kriminālprocesa likums.

Tiesībsarga tiesības. Pildot Tiesībsarga likumā noteiktās funkcijas un uzdevumus, tiesībsargam ir tiesības:

- 1) pieprasīt un saņemt bez maksas no iestādes pārbaudes lietā nepieciešamos dokumentus (administratīvos aktus, procesuālos lēmumus, vēstules), paskaidrojumus un citu informāciju;
- 2) apmeklēt iestādes, lai iegūtu pārbaudes lietā nepieciešamo informāciju;
- 3) jebkurā laikā bez speciālas atļaujas apmeklēt slēgta tipa iestādes, brīvi pārvietoties iestādes teritorijā, apmeklēt visas telpas un vienatnē satikties ar personām, kuras tiek turētas slēgta tipa iestādēs;
- 4) uzklaut bērnu viedokli bez viņa vecāku, aizbildņu, izglītības vai aprūpes un audzināšanas iestādes darbinieku klātbūtnes, ja bērns to vēlas;
- 5) pieprasīt no jebkuras privātpersonas dokumentus, paskaidrojumus un citu informāciju par jautājumiem, kam ir būtiska nozīme pārbaudes lietā;

- 6) ierosināt pārbaudes lietu pēc savas iniciatīvas;
- 7) pieprasīt un saņemt speciālistu atzinumu pārbaudes lietā;
- 8) iesniegt pieteikumu par lietas ierosināšanu Satversmes tiesā, ja iestāde, kas izdevusi apstrīdamo aktu, nav tiesībsarga norādītajā termiņā novērsusi konstatētos trūkumus;
- 9) pabeidzot pārbaudes lietu un konstatējot pārkāpumu, aizstāvēt privātpersonas tiesības un intereses administratīvajā tiesā, ja tas nepieciešams sabiedrības interesēs;
- 10) pabeidzot pārbaudes lietu un konstatējot pārkāpumu, vērsties tiesā tajās civillietās, kurās prasības būtība saistīta ar atšķirīgas attieksmes aizlieguma pārkāpumu;
- 11) pamatojoties uz viņa rīcībā esošajiem materiāliem, vērsties pie citām kompetentām institūcijām, lai izlemtu jautājumu par lietas ierosināšanu;
- 12) piedalīties ar padomdevēja tiesībām Ministru kabineta sēdēs.

Tiesībsarga darba organizācija. Realizējot savas funkcijas, tiesībsargs organizē savu darbu šādās formās:

1. Tiesībsarga birojs.
 - 1) Tiesībsarga darbības nodrošināšanai tiek izveidots Tiesībsarga birojs.
 - 2) Tiesībsarga biroja struktūru un iekšējās darbības noteikumus reglamentē biroja nolikums, kuru apstiprina tiesībsargs.
 - 3) Ierobežojumus un pienākumus Tiesībsarga biroja darbiniekiem nosaka likums „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”.
2. Konsultatīvās padomes un darba grupas.
 - 1) Tiesībsargs var izveidot konsultatīvās padomes, kā arī darba grupas atsevišķu projektu izstrādei vai jautājumu sagatavošanai.

- 2) Konsultatīvo padomju sastāvu un nolikumus un darba grupu sastāvu apstiprina tiesībsargs.
3. Tiesībsarga vietnieks.
 - 1) Tiesībsargs ieceļ amatā tiesībsarga vietnieku.
 - 2) Tiesībsarga prombūtnes laikā viņa funkcijas un uzdevumus pilda tiesībsarga vietnieks, kam šajā laikā ir tādas pašas pilnvaras kā tiesībsargam.

Tiesībsarga ziņojumi. Atskaitoties par sava darba paveikto un griežoties pie oficiālajām amatpersonām un iestādēm, tiesībsargs izmanto šādās formās:

- 1) Tiesībsargs reizi gadā sniedz Saeimai un Valsts prezidentam rakstveida ziņojumu par Tiesībsarga biroja darbu.
- 2) Tiesībsargam ir tiesības sniegt Saeimai, tās komisijām, Valsts prezidentam, Ministru kabinetam, valsts pārvaldes iestādēm un starptautiskajām organizācijām ziņojumus par atsevišķiem jautājumiem.

Tiesības vērsties Tiesībsarga birojā. Ikvienai privātpersonai ir tiesības vērsties Tiesībsarga birojā ar iesniegumu. Iesniegumus izskata normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā, ciktāl Tiesībsarga likumā nav noteikts citādi. Iesniedzēju nedrīkst sodīt vai citādi tieši vai netieši radīt viņam nelabvēlīgas sekas par iesnieguma iesniegšanu Tiesībsarga birojā vai par sadarbību ar Tiesībsarga biroju. Tiesībsarga birojā adresētie iesniegumi, kurus nosūta personas, kas atrodas militārajā dienestā, ārpusģimenes aprūpes un audzināšanas iestādēs vai slēgta tipa iestādēs, un Tiesībsarga biroja atbildes uz tiem netiek pakļautas normatīvajos aktos noteiktajai pārbaudei un nekavējoties tiek nodotas adresātam. Par Tiesībsarga likuma 23.panta 4.daļā minētā iesnieguma savlaicīgu neiesniegšanu Tiesībsarga birojā vai to satura pārbaudīšanu un izpaušanu atbildīgās personas saucamas pie likumā noteiktās atbildības. Tiesībsarga birojs neizpauž ziņas par iesniedzēju vai citu personu, ja tas nepieciešams šo personu tiesību aizstāvībai, izņemot gadījumu, kad attiecīgās ziņas pieprasa kriminālprocesa virzītājs.

Prokuratūra

Prokuratūra ir tiesu varas institūcija, kas patstāvīgi veic uzraudzību pār likumības ievērošanu Prokuratūras likumā noteiktās kompetences ietvaros.

Prokuratūras uzdevums. Latvijas Republikas prokuratūras pamatuzdevums ir reaģēt uz likuma pārkāpumu un nodrošināt ar to saistītās lietas izlemšanu likumā noteiktajā kārtībā.

Prokuratūras funkcijas. Prokuratūra savu uzdevumu pildīšanas laikā veic šādas funkcijas:

- 1) uzrauga pirmstiesas izmeklēšanas un operatīvās darbības, valsts drošības iestāžu izlūkošanas un pretizlūkošanas procesu un valsts noslēpuma aizsardzības sistēmas atbilstību likumiem;
- 2) veic pirmstiesas izmeklēšanu;
- 3) uzsāk un veic kriminālvajāšanu;
- 4) uztur valsts apsūdzību;
- 5) uzrauga sodu izpildi;
- 6) likumā noteiktajā kārtībā aizsargā personu un valsts tiesības un likumīgās intereses;
- 7) likumā noteiktajos gadījumos iesniedz prasības pieteikumu vai iesniegumu tiesā;
- 8) likumā noteiktajos gadījumos piedalās lietu izskatīšanā tiesā.

Prokuratūras simboli. Latvijas prokuratūrai ir šādi simboli: 1) Prokurora zvērests, kura teksts noformulēts Prokuratūras likuma 60.pantā: „Es, uzņemoties prokurora pienākumus, apzinos man uzticēto atbildību un svinīgi zvēru būt godīgs un taisnīgs, uzticīgs Latvijas Republikai, vienmēr censties noskaidrot patiesību, nekad nenodot to, savus prokurora pienākumus veikt stingrā saskaņā ar Satversmi un likumiem.”; 2) Prokurora tērps; 3) Prokurora amata zīme.

Prokuratūras amatpersonas. Prokurors (*procurare* lat. – pārzināt, pārvaldīt) ir prokuratūras amatpersona, kurai ir pilnvaras patstāvīgi veikt uzraudzību pār likumības ievērošanu Prokuratūras likumā noteiktās kompetences ietvaros. Prokurori ir tiesu sistēmai piederīgas amatpersonas, kuras piedalās lietu izskatīšanā tiesā un veic citus pienākumus saskaņā ar likumu. Prokuroru tiesības un pienākumus tiesā nosaka civilprocesa, kriminālprocesa un administratīvā procesa likumi. Prokurors ir prokuratūras amatpersona, kas ieņem kādu no Prokuratūras likumā minētajiem sekojošiem amatiem: ģenerālprokurors, Ģenerālprokuratūras departamenta virsprokurors, Ģenerālprokuratūras nodaļas virsprokurors, tiesas apgabala virsprokurors, rajona (republikas pilsētas) virsprokurors, virsprokurora vietnieks, kā arī visu pakāpju prokuratūras iestāžu prokurors.

Prokurora darbības pamatprincipi. Prokurors lēmumus pieņem patstāvīgi un vienpersoniski, pamatojoties uz savu pārliecību un likumiem, ievērojot personu vienlīdzību likuma un tiesas priekšā, nevainīguma prezumpciju, patiesību un likumību. Prokurors ievēro Latvijas Prokuroru ētikas kodeksa normas. Prokuroram ir pienākums regulāri papildināt zināšanas un pilnveidot profesionālās iemaņas un prasmes, kas nepieciešamas amata pienākumu pildīšanai.

Prokurora neatkarība. 1) Prokurors savā darbībā ir neatkarīgs no citu valsts varu un pārvaldi realizējošo institūciju vai amatpersonu ietekmes un pakļaujas tikai likumam; 2) Saeimai, Ministru kabinetam, valsts un pašvaldību institūcijām, valsts un pašvaldību ierēdņiem, visu veidu uzņēmumiem un organizācijām, kā arī personām ir aizliegts iejaukties prokuratūras darbā lietu izmeklēšanas vai citu prokuratūras funkciju izpildes laikā; 3) Prokurora rīcība vai lēmums pārsūdzams Prokuratūras likumā un procesuālajos likumos noteiktajos gadījumos un kārtībā. Sūdzības jautājumos, kas ir tikai prokuratūras kompetencē, iesniedzamas vienu līmeni augstākas prokuratūras struktūrvienības virsprokuroram, bet par Ģenerālprokuratūras prokurora rīcību vai lēmumu — ģenerālprokuroram. Šo

amatpersonu pieņemtie lēmumi nav pārsūdzami; 4) Amatā augstāks prokurors ir tiesīgs dot norādījumus vai pieņemt savā lietvedībā jebkuru lietu, bet nav tiesīgs dot norādījumus vai uzdot prokuroram veikt darbības pret viņa pārliecību. Pēc prokurora pieprasījuma vai amatā augstāka prokurora ieskata norādījums noformējams rakstveidā; 5) Prokuroram ir tiesības nesniegt ziņas par pārbaužu vai izmeklēšanas materiāliem, kas atrodas prokuratūras lietvedībā; 6) Mītiņi, piketi un citas akcijas prokuratūras iestāžu telpās ir aizliegti; 7) Par mēģinājumiem pretlikumīgi ietekmēt prokuroru vai iejaukties prokuratūras darbībā persona saucama pie likumā noteiktās atbildības.

Prokurora neaizskaramība. 1) Kriminālvajāšanas uzsākšana pret prokuroru, kā arī viņa aizturēšana, apcietināšana, piespiedu atvešana un pakļaušana kratīšanai notiek likumā noteiktajā kārtībā, par to nekavējoties paziņojot ģenerālprokuroram; 2) Prokuroru nedrīkst aizturēt administratīvā kārtā. Par izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem prokurors sodāms disciplināri; 3) Tikai ar ģenerālprokurora piekrišanu ir atļauts kontrolēt prokuratūras dienesta telpas, kā arī prokuratūras darbībā izmantojamās informācijas sistēmas un sakaru līdzekļus, arī elektroniskos līdzekļus, noņemt informāciju no tiem un iejaukties to darbībā; 4) Par zaudējumiem, kas radušies personai sakarā ar nelikumīgu vai nepamatotu prokurora rīcību vai lēmumu, prokurors nav mantiski atbildīgs. Likumā noteiktajos gadījumos zaudējumus atlīdzina valsts; 5) Persona, kura uzskata, ka prokurora rīcība vai lēmums ir nelikumīgs vai nepamatots, var to pārsūdzēt likumā noteiktajā kārtībā, bet nevar celt tiesā prasību pret prokuroru, kurš šādi rīkojies vai šādu lēmumu pieņēmis.

Prokurora prasību obligātums. 1) Prokurora likumīgās prasības ir obligātas visām personām Latvijas Republikas teritorijā; 2) Par prokurora likumīgo prasību neizpildi personas sauc pie likumā noteiktās atbildības.

Prokurora reaģēšanas uz likumpārkāpumu formas.

1) Prokurora brīdinājums. Ja personas rīcībā ir konstatētas likuma pārkāpuma pazīmes vai pazīmes, kas liecina par prettiesiskas darbības iespējamību, prokurors šai personai rakstveidā izsaka brīdinājumu par likuma pārkāpuma nepieļaujamību; 2) Prokurora protests. Protests iesniedzams par Ministru kabineta, ministriju, departamentu un citu valsts pārvaldes institūciju, banku, Valsts kontroles, pašvaldību iestāžu, inspekciju un valsts dienestu, uzņēmumu, iestāžu, organizāciju un amatpersonu pieņemtajiem, bet likumam neatbilstošajiem juridiskajiem aktiem. Protests iesniedzams tai pašai institūcijai vai amatpersonai, kas šādu aktu pieņēmusi, vai augstākai institūcijai vai amatpersonai. Protests jāizskata un par rezultātiem jāpaziņo prokuroram 10 dienu laikā no tā saņemšanas dienas. Ja protests iesniegts koleģiālai institūcijai, prokurors var noteikt ilgāku tā izskatīšanas termiņu. Ja protests tiek nepamatoti noraidīts vai uz to netiek sniegta atbilde, prokurors ir tiesīgs mēneša laikā no protesta izskatīšanas termiņa beigām griezties tiesā ar pieteikumu par nelikumīgā akta atcelšanu un par atbildīgās personas saukšanu pie likumā noteiktās atbildības. Prokurora pieteikums tiesā aptur noprotētā akta darbību; 3) Prokurora iesniegums. Ja nepieciešams pārtraukt nelikumīgu darbību, novērst šādas darbības sekas vai nepieļaut pārkāpumu, prokurors iesniedz rakstveida iesniegumu attiecīgajam uzņēmumam, iestādei, organizācijai, amatpersonai vai personai. Iesniegumā izteikto prasību izpildes un atbildes sniegšanas termiņu nosaka prokurors, ievērojot pārkāpuma raksturu un tā novēršanai nepieciešamo laiku. Ja iesniegumā izteiktās prasības netiek izpildītas vai uz to netiek sniegta atbilde, prokurors ir tiesīgs griezties tiesā vai citā kompetentā institūcijā ar pieteikumu par personas saukšanu pie likumā noteiktās atbildības; 4) Citas prokurora pilnvaras. Ja prokurors ir konstatējis likuma pārkāpumu, kuram nav noziedzīga nodarījuma pazīmju, bet ar brīdinājuma, protesta vai iesnieguma palīdzību nav izdevies vai

nav iespējams atjaunot likumību, viņš vēršas tiesā. Šādā gadījumā prokurors ir atbrīvots no valsts nodevas samaksas.

Prokurora politiskā neitralitāte. Prokurora amats nav savienojams ar piederību pie partijām vai citām politiskajām organizācijām.

Prokurora amata kandidāts. 1. Par prokuroru var iecelt personu, kura: 1) ir Latvijas pilsonis; 2) prot valsts valodu augstākajā līmenī; 3) sasniegusi 25 gadu vecumu; 4) ieguvusi augstāko profesionālo vai akadēmisko izglītību (izņemot pirmā līmeņa profesionālo izglītību) un jurista kvalifikāciju, kā arī maģistra vai doktora grādu; 5) ir ar nevainojamu reputāciju; 6) stažējusies prokuratūrā, izpildījusi stažēšanās programmu, nokārtojusi kvalifikācijas eksāmenu un saņēmusi atestācijas komisijas atzinumu par atbilstību prokurora amatam. 2. Ģenerālprokurors no kvalifikācijas eksāmena kārtēšanas var atbrīvot personu, kura atbilst tiesnesim, augstskolas tieslietu specialitātes akadēmiskajam personālam vai zvērinātam advokātam Prokuratūras likuma 34. un 35.pantā noteiktajām prasībām kandidēšanai uz prokurora amatu.

Personas, kuras nevar būt par prokuroru un prokurora amata kandidātu. 1. Par prokuroru un prokurora amata kandidātu nevar būt persona, kura: 1) neatbilst Prokuratūras likuma 33.panta prasībām, izņemot 33.panta pirmās daļas 3.punktu, ja persona ir prokurora amata kandidāts; 2) ir ar rīcībspējas ierobežojumu; 3) pamatojoties uz lēmumu disciplinārlietā, atlaista no prokurora amata, atcelta no tiesneša amata, no zvērināta tiesu izpildītāja, zvērināta tiesu izpildītāja palīga, zvērināta notāra, zvērināta notāra palīga amata vai izslēgta no zvērinātu advokātu vai zvērinātu advokātu palīgu skaita un no disciplinārlietā pieņemtā lēmuma spēkā stāšanās brīža nav pagājuši vismaz pieci gadi; 4) ir sodīta par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu (neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas); 5) izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, bet no soda izciešanas atbrīvota sakarā ar noilgumu, amnestiju vai apžēlošanu; 6) ir saukta pie kriminālatbildības, bet kriminālprocess pret to

izbeigts uz nereabilitējoša pamata; 7) ir vai ir bijusi PSRS Aizsardzības ministrijas, PSRS vai Latvijas PSR Valsts drošības komitejas vai to valstu, kas nav Eiropas Savienības vai Ziemeļatlantijas līguma organizācijas dalībvalstis, valsts drošības dienesta, izlūkdienesta vai pretizlūkošanas dienesta štata vai ārštata darbinieks, aģents, rezidents vai konspiratīvā dzīvokļa turētājs; 8) ir vai ir bijusi ar likumu vai tiesas nolēmumu aizliegtas organizācijas dalībnieks pēc šīs organizācijas aizliegšanas; 9) par prokurora amata kandidātu nevar būt Kriminālprocesa likuma 60.panta pirmajā daļā minētā persona, kura īsteno savu procesuālo aizstāvību kriminālprocesā.

Prokuratūras darbības organizatoriskie principi.

Prokuratūra ir vienota, centralizēta triju pakāpju iestāžu sistēma, ko vada ģenerālprokurors. Vienāda amata prokurori ir savstarpēji aizstājami. Ģenerālprokurora pagaidu prombūtnes laikā pēc viņa norādījuma aizstāj viens no departamentu virsprokuroriem. Virsprokuroru pagaidu prombūtnes laikā ģenerālprokurors var uzdot aizstāt vienam no attiecīgās prokuratūras iestādes prokuroriem.

Ģenerālprokurors. Ģenerālprokurors vada un kontrolē prokuratūras darbību, nosaka tās iekšējo struktūru un štatus atbilstoši iedalītajiem valsts budžeta līdzekļiem, apstiprina Ģenerālprokurora padomes pieņemtos normatīvos aktus, kā arī tieši vada Ģenerālprokuratūras prokuroru darbu. Ģenerālprokurors likumā noteiktajā kārtībā ieceļ amatā un atbrīvo vai atlaiž no amata prokurorus, kā arī darbiniekus, ar kuriem darba tiesisko attiecību dibināšana saskaņā ar šo likumu ir ģenerālprokurora kompetencē. Ģenerālprokurora instrukcijas, pavēles un rīkojumi ir obligāti visiem prokuroriem un darbiniekiem. Ģenerālprokuroram ir tiesības: 1) atcelt nepamatotus vai prettiesiskus prokuroru lēmumus; 2) ierosināt Augstākās tiesas plēnumam sniegt viedokli par aktuālu tiesību normu interpretācijas jautājumiem; 3) piedalīties Augstākās tiesas plēnuma darbā un tur izteikt savu viedokli par izskatāmajiem jautājumiem; 4) veikt prokurora funkcijas visās Latvijas Republikas tiesās; 5) pie-

dalīties Ministru kabineta sēdēs un tur izteikt savu viedokli par izskatāmajiem jautājumiem; 7) Satversmes tiesas likumā noteiktajos gadījumos un kārtībā iesniegt pieteikumu par lietas ierosināšanu Satversmes tiesā; 10) norīkot prokurorus dalībai starptautiskajās misijās; 11) realizēt citas šajā likumā un citos normatīvajos aktos noteiktās tiesības. Ģenerālprokuroram ir jāziņo Valsts prezidentam, Saeimai un Ministru kabinetam par atklātiem būtiskiem likuma pārkāpumiem, kam ir valstiska nozīme. Ģenerālprokurors līdz katra gada 1. martam iesniedz Saeimai ziņojumu par iepriekšējā gadā paveikto un nākamā gada darbības prioritātēm.

Ģenerālprokurora amata kandidāts. Par ģenerālprokuroru var iecelt 40 gadus sasniegušu personu, kura atbilst Prokuratūras likuma 33. panta pirmās daļas 1., 2., 4. un 5. punkta prasībām un kura ne mazāk kā piecus gadus strādājusi Satversmes tiesas tiesneša, Augstākās tiesas tiesneša, starptautiskas tiesas tiesneša vai pārnacionālas tiesas tiesneša amatā, ne mazāk kā 10 gadus strādājusi apgabaltiesas tiesneša, virsprokurora, tiesas apgabala prokuratūras vai Ģenerālprokuratūras prokurora amatā vai kurai ir 15 gadu kopējais darba stāžs tiesneša vai prokurora amatā.

Prokuratūras struktūra. Prokuratūru Latvijā veido:

1. Ģenerālprokuratūra.
2. Tiesu apgabalu prokuratūras.
3. Rajonu (republikas pilsētu) prokuratūras.
4. Specializētās prokuratūras.

Ģenerālprokuratūras organizācijas īpatnības. Ģenerālprokuratūru vada ģenerālprokurors. Ģenerālprokuratūru veido šādi trīs departamenti: Personu un valsts tiesību aizsardzības departaments, Krimināltiesiskais departaments, Darbības vadības un analīzes departaments, Īpaši pilnvaroto prokuroru nodaļa un Iekšēja audīta nodaļa. Ģenerālprokuratūras departamentus un nodaļas vada departamentu un nodaļu virsprokurori.

Ģenerālprokuratūras departamenta virsprokurora, nodaļas virsprokurora un tiesas apgabala prokuratūras virsprokurora amata kandidāts. Par Ģenerālprokuratūras departamenta, nodaļas vai tiesas apgabala prokuratūras virsprokuroru un virsprokurora vietnieku var iecelt personu, kurai ir ne mazāk kā 10 gadus ilgs darba stāžs prokurora amatā vai ne mazāk kā piecus gadus ilgs darba stāžs Augstākās tiesas tiesneša amatā.

Rajona (pilsētas) prokuratūras virsprokurora, tiesas apgabala prokuratūras prokurora un Ģenerālprokuratūras prokurora amata kandidāts. 1) Par rajona (pilsētas) prokuratūras virsprokuroru var iecelt personu, kurai ir ne mazāk kā piecus gadus ilgs darba stāžs prokurora vai tiesneša amatā; 2) Par tiesas apgabala prokuratūras prokuroru un par Ģenerālprokuratūras prokuroru var iecelt personu, kurai ir ne mazāk kā piecus gadus ilgs darba stāžs prokurora vai tiesneša amatā vai ne mazāk kā 10 gadus ilgs darba stāžs augstskolas tieslietu specialitātes akadēmiskā personāla vai zvērināta advokāta amatā; 3) Par rajona (pilsētas) prokuratūras virsprokuroru, tiesas apgabala prokuratūras prokuroru un par Ģenerālprokuratūras prokuroru amatu vakancēm ne vēlāk kā vienu mēnesi pirms to aizpildīšanas publicējama informācija prokuratūras mājaslapā internetā, norādot pieteikšanās termiņu, kas nav īsāks par vienu nedēļu.

Tiesu apgabalu prokuratūras organizācijas īpatnības. Tiesu apgabalu prokuratūras nodibina ģenerālprokurors atbilstoši likumā „Par tiesu varu” noteiktajam teritoriju iedalījumam, un tās veic visas prokuratūras funkcijas tiesu apgabalu teritorijās, t.i.

1. Rīgas tiesas apgabala prokuratūra.
2. Kurzemes tiesas apgabala prokuratūra.
3. Latgales tiesas apgabala prokuratūra.
4. Vidzemes tiesas apgabala prokuratūra.
5. Zemgales tiesas apgabala prokuratūra.

Tiesu apgabalu prokuratūru vada tiesas apgabala prokuratūras virsprokurors. Tiesas apgabala prokuratūras virsprokurors vada apgabala prokuroru darbu un kontrolē apgabala teritorijā esošo rajonu (pilsētu) prokuratūru darbību. Tiesu apgabalu prokuratūrās var būt virsprokurora vietnieki, kuru tiesības un pienākumus nosaka attiecīgās prokuratūras virsprokurors. Tiesas apgabala prokuratūras prokuroriem ir tiesības veikt prokurora funkcijas apgabaltiesā, kā arī attiecīgā tiesas apgabala rajonu (pilsētu) tiesās.

Rajonu (republikas pilsētu) prokuratūras organizācijas īpatnības. Rajonu (pilsētu) prokuratūras nodibina un to darbības teritorijas nosaka ģenerālprokurors. Rajona (pilsētas) prokuratūras prokuroriem ir tiesības veikt prokurora funkcijas rajona (pilsētas) tiesai un apgabaltiesai piekritīgās lietās. Rajona (pilsētas) prokuroru darbu vada rajona (pilsētas) virsprokurors. Rajonu (pilsētu) prokuratūrās var būt virsprokurora vietnieki, kuru tiesības un pienākumus nosaka attiecīgās prokuratūras virsprokurors.

Specializētās prokuratūras organizācijas īpatnības. Ja nepieciešams, ģenerālprokurors var nodibināt specializētu nozares prokuratūru. Specializētajām nozares prokuratūrām var būt rajona prokuratūras vai tiesas apgabala prokuratūras statuss. Pašreiz pastāv šādas specializētās prokuratūras:

1. Organizētās noziedzības un citu nozaru specializētā prokuratūra,
2. Finanšu un ekonomisko noziegumu izmeklēšanas specializētā prokuratūra,
3. Rīgas Autotransporta specializētā prokuratūra,
4. Narkotiku nelikumīgas aprites noziegumu izmeklēšanas prokuratūra,
5. Specializētā vairāku nozaru prokuratūra.

Policija

Policija ir apbruņota militarizēta valsts vai pašvaldības institūcija, kuras pienākums ir aizsargāt personu dzīvību, veselību, tiesības un brīvības, īpašumu, sabiedrības un valsts intereses no noziedzīgiem un citiem prettiesiskiem apdraudējumiem.

Policijas uzdevumi. Saskaņā ar likumu „Par Policiju” policijai ir šādi uzdevumi:

- 1) garantēt personu un sabiedrības drošību;
- 2) novērst noziedzīgus nodarījumus un citus likumpārkāpumus;
- 3) atklāt noziedzīgus nodarījumus, meklēt personas, kas izdarījušas noziedzīgus nodarījumus;
- 4) likumā paredzētajā kārtībā sniegt palīdzību iestādēm, privātpersonām un personu apvienībām to tiesību aizsardzībā un ar likumu noteikto pienākumu realizācijā;
- 5) savas kompetences ietvaros izpildīt administratīvos sodus un kriminālsodus.

Policijas neatkarība. Aizliegts iesaistīt policiju tādu uzdevumu pildīšanā, kuri nav noteikti Latvijas Republikas likumos. Nevienam nav tiesību iejaukties policijas rīcībā, kad tā pilda savus pienākumus, izņemot iestādes un amatpersonas, kuras tieši tam pilnvarojis likums.

Policijas darbības tiesiskais pamats. Sava darbībā policija Latvijā balstās uz šādiem normatīvajiem aktiem:

- 1) Latvijas Republikas Satversme.
- 2) Starptautiskie līgumi.
- 3) Likums „Par Policiju”.
- 4) Citi Latvijas Republikas likumi un normatīvie akti, kā arī pašvaldību lēmumi, ja tie nav pretrunā ar Latvijas Republikas likumiem.

Atklātums policijas darbībā. Policija dienesta interesēs par savu darbību informē valsts un pašvaldību iestādes, kā

arī iedzīvotājus. Policijai aizliegts izpaust ziņas, kuras ir valsts vai cits ar likumu īpaši aizsargāts noslēpums, kuras satur komercnoslēpumu vai patentu noslēpumu. Aizliegts izpaust pirmstiesas izmeklēšanas datus bez prokurora vai izmeklētāja tiešā priekšnieka atļaujas, kā arī materiālus, kuri ir pretrunā ar nevainīguma prezumpciju. Policijai aizliegts izpaust ziņas, kuras aizskar cilvēku personisko dzīvi, kā arī fizisko un juridisko personu godu un cieņu, ja šī darbība nenotiek tiesiskās kārtības nostiprināšanas un izmeklēšanas interesēs. Policijai ir jāatsauc ziņas, ko tā izplatījusi par iestādēm, privātpersonām un personu apvienībām, ja tās neatbilst patiesībai. Atsaukums mēneša laikā jāizplata tādā pašā veidā, kādā tika izplatītas nepatiesās ziņas.

Policijas struktūra. Policija sastāv no Valsts policijas, Pašvaldības policijas un Ostas policijas. Valsts policija savas kompetences ietvaros izpilda savus pienākumus visā Latvijas Republikas teritorijā, Pašvaldības policija — attiecīgajā administratīvajā teritorijā un citas pašvaldības administratīvajā teritorijā, kura deleģējusi likuma „Par policiju” noteikto pienākumu vai uzdevumu izpildi, bet Ostas policija — normatīvajos aktos noteiktajās ostas robežās. Valsts policija ir iekšlietu ministra pārraudzībā esoša iestāde. Pašvaldības policija ir iekļauta attiecīgās pašvaldības sastāvā. Ostas policija ir iekļauta attiecīgās Ostas pārvaldes sastāvā, bet darba organizācijas jautājumos Pašvaldības policija un Ostas policija sadarbojas ar Valsts policiju.

Valsts policija. Valsts policijas sastāvā ietilpst Valsts policijas centrālais aparāts un tam pakļautās struktūrvienības. Valsts policijai ir savs karogs. Valsts policijas struktūrvienībām var būt savi karogi. Valsts policijas struktūrvienību kopumu veido:

1. Galvenā administratīvā pārvalde.
2. Finanšu pārvalde.
3. Personāla pārvalde.
4. Nodrošinājuma pārvalde.
5. Iekšējās kontroles birojs.

6. Galvenā kārtības policijas pārvalde.
7. Galvenā kriminālpolicijas pārvalde.
8. Kriminālistikas pārvalde.
9. Reģionu pārvalde.

Valsts policijas darbinieks. Policijas darbinieks ir persona, kura ieņem amatu Valsts policijā un kurai piešķirta speciālā dienesta pakāpe. Valsts policijas dienestā par pieņemt personas, kas atbilst šādām prasībām:

- 1) Latvijas Republikas pilsonis;
- 2) persona, kurai vecums ir no 18 gadiem līdz 40 gadiem;
- 3) fiziskā sagatavošana atbilst MK noteiktām prasībām,
- 4) veselības stāvoklis un psiholoģiskās īpašības atbilst MK noteiktajam prasībām;
- 5) valsts valodas zināšanas atbilstoši ieņemamam amatam,
- 6) ir vismaz vidējā izglītība,
- 7) nav sodīts par tīšu noziedzīga nodarījuma izdarīšanu.

Policijas darbiniekus dienestam Valsts policijā sagatavo Valsts policijas koledža, tajā iespējams apgūt akreditētu līmeņa profesionālo studiju programmu ar Valsts policijas vajadzībām nepieciešamo specializāciju. Valsts policijas koledžas sastāvā ietilpst Policijas skola, kurā profesionālās izglītības programmās apmāca policijas darbiniekus dienestam Valsts policijā. Par policistu var kļūt arī tad, ja iepriekš ir iegūta augstākā izglītība ar policijas darbu tieši nesaistītā jomā,

Pašvaldības policija. Pašvaldība var izveidot pašvaldības policiju vai Valsts pārvaldes iekārtas likumā noteiktajā kārtībā deleģēt likuma „Par policiju” 19. panta otrās daļas 1., 2.¹, 4. un 6. punktā minēto uzdevumu izpildi citai pašvaldībai. Pašvaldības saskaņā ar likumu „Par pašvaldībām” var izveidot kopīgu pašvaldības policiju. Pašvaldības policijas pienākumos ietilpst:

- 1) likumpārkāpumu profilakse;
- 2) ar iespējamiem likumpārkāpumiem un notikumiem, kuri apdraud personu vai sabiedrības drošību, saistītu iesniegumu un informācijas reģistrēšana, reaģēšana uz sniegto informāciju, kā arī saņemtās informācijas nodošana kompetentām amatpersonām un institūcijām;
- 3) kontrole pār to, kā tiek izpildīti pašvaldību apstiprinātie noteikumi, par kuru pārkāpšanu paredzēta administratīvā atbildība, kā arī naudas sodu uzlikšana par šo noteikumu pārkāpšanu un to piedzīšana;
- 4) Valsts policijas un Valsts drošības dienesta atbalstīšana sabiedrības drošības garantēšanā un noziedzības apkarošanā;
- 5) tūlītēju draudu novēršana, ja persona, kas atrodas mājoklī vai tā tuvumā, var nodarīt kaitējumu aizsargājamās personas dzīvībai, brīvībai vai veselībai, līdz tiesa izskata jautājumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību.

Ja pašvaldība neveido savu vai kopīgu pašvaldības policiju vai nav deleģējusi pašvaldības policijas uzdevumus citai pašvaldībai, likuma „Par policiju” 19. panta otrās daļas 4. punktā minēto pienākumu izpilda Valsts policija. Ja ienāk ziņas par to, ka tiek gatavots vai ir izdarīts likumpārkāpums, kura izskatīšana ir Valsts policijas kompetencē, pašvaldības policija veic nepieciešamos pasākumus tā novēršanai, pārkāpēja aizturēšanai, notikuma vietas apsargāšanai un nekavējoties par to paziņo attiecīgajai Valsts policijas iestādei (amatpersonai), kā arī nodod tai likumpārkāpēju un attiecīgos dokumentus par viņu. Šajos jautājumos Valsts policijas amatpersonu norādījumi ir saistoši pašvaldības policijas darbiniekiem.

Pašvaldības policijas darbinieku skaitu nosaka attiecīgā pašvaldība vai likumā „Par pašvaldībām” noteiktā uzraudzības padome. Pašvaldības policijas sastāvā var būt tās priekšnieks,

viņa vietnieki, vecākie inspektori, inspektori un jaunākie inspektori, kā arī vecākie kārtībnieki, kārtībnieki un jaunākie kārtībnieki. Pašvaldības policisti savus pienākumus pilda formas tērpā. Pamatprasības formas tērpam nosaka Ministru kabinets.

Pašvaldības policijas darbinieks. Pašvaldības policijas darbinieks ir persona, kura ieņem pašvaldības vai pašvaldību kopīgi iedibinātu policijas amatu un pilda šajā likumā noteiktos pienākumus attiecīgās pašvaldības administratīvajā teritorijā, citas pašvaldības administratīvajā teritorijā, kura deleģējusi šajā likumā noteikto uzdevumu izpildi, vai to pašvaldību teritorijās, kuras ir izveidojušas kopīgu pašvaldības policiju. Pašvaldības policijas darbinieka darba tiesiskās attiecības regulē Darba likums, ciktāl likums „Par policiju” nenosaka citādi.

Pašvaldības policijas darbiniekam savas kompetences ietvaros ir visas likuma „Par policiju” 12.panta pirmās daļas 1.—6., 8.—12., 14.¹, 14.³, 15., 17., 20., 21., 24., 26.—28., 31., 32. un 34.punktā minētās tiesības, tiesības likuma „Par policiju” 13.pantā noteiktajā kārtībā, iestājoties likuma „Par policiju” 13.panta pirmajā daļā minētajiem apstākļiem, lietot fizisku spēku, speciālos cīņas paņēmienus, speciālos līdzekļus, kā arī ievietot personas pagaidu turēšanas telpās un šim nolūkam paredzētajos transportlīdzekļos, bet izņēmuma gadījumā, ja ir liels aizturēto personu skaits, arī uz laiku norobežotās pagaidu turēšanas vietās. Pildot šā panta otrās daļas 6.punktā minēto pienākumu, pašvaldības policijas darbiniekam ir arī likuma „Par policiju” 12.panta pirmās daļas 13.¹ un 16.punktā minētās tiesības, kā arī tiesības pieņemt policijas lēmumu par nošķiršanu.

Speciālos līdzekļus, kurus ir tiesīgi lietot pašvaldības policijas darbinieki, kā arī šo speciālo līdzekļu lietošanas kārtību nosaka Ministru kabinets. Pašvaldības policijas darbiniekiem ir tiesības likuma „Par policiju” 14.pantā noteiktajā kārtībā un paredzētajās situācijās pielietot šaujammieročus.

Prasības pašvaldības policijas darbiniekam. Par pašvaldības policijas darbinieku var būt persona, kura atbilst šādām prasībām:

- 1) ir pilngadīgs Latvijas pilsonis;
- 2) nav sodīta par tīšu noziedzīgu nodarījumu — neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas;
- 3) nav notiesāta par tīšu noziedzīgu nodarījumu, atbrīvojot no soda;
- 4) nav saukta pie kriminālatbildības par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, izņemot gadījumu, kad persona ir saukta pie kriminālatbildības, bet kriminālprocess pret to izbeigts uz rehabilitējoša pamata;
- 5) ir ieguvusi vismaz vidējo izglītību.

Par pašvaldības policijas priekšnieku un viņa vietnieku var pieņemt darbā personu, kura atbilst 1., 2., 3. un 4.punktā noteiktajām prasībām un ir ieguvusi augstāko izglītību. Pašvaldības policijas priekšnieku un viņa vietnieku pieņem darbā, ja saņemta iekšlietu ministra rakstveida piekrišana. Iekšlietu ministrs rakstveida piekrišanu nedod, ja ir pietiekams pamats uzskatīt, ka persona rada draudus valsts drošībai vai sabiedriskajai kārtībai un drošībai. Vakanta pašvaldības policijas priekšnieka vai viņa vietnieka amata pienākumus vai prombūtnē esoša pašvaldības policijas priekšnieka vai viņa vietnieka amata pienākumus var pildīt persona, kura atbilst šā panta otrās daļas prasībām. Ja personai uzdod pildīt pašvaldības policijas priekšnieka vai viņa vietnieka amata pienākumus uz laiku, kas pārsniedz sešus mēnešus, nepieciešams saņemt iekšlietu ministra rakstveida piekrišanu.

Ostas policija. Ostas pārvalde kā publisko tiesību juridiskā persona drīkst izveidot ostas policiju. Ostas policijas pienākumos ietilpst:

- 1) likumpārkāpumu profilakse ostas teritorijā;
- 2) ar iespējamiem likumpārkāpumiem un notikumiem, kuri apdraud personu vai sabiedrības drošību, saistītu iesniegumu un informācijas reģistrēšana, reaģēšana uz sniegto

informāciju, kā arī saņemtās informācijas nodošana kompetentām amatpersonām un institūcijām;

- 3) apsardzes un caurlaižu režīma nodrošināšana ostā;
- 4) par administratīvo pārkāpumu izdarīšanu ostas teritorijā aizturētu personu apsargāšana;
- 5) to pašvaldības izdoto ostas noteikumu un sabiedriskās kārtības noteikumu ievērošanas kontrole, par kuru pārkāpšanu paredzēta administratīvā atbildība, administratīvā pārkāpuma lietu uzsākšana, izskatīšana un pieņemto lēmumu izpildes kontrole;
- 6) Valsts policijas un Valsts drošības dienesta atbalstīšana sabiedrības drošības garantēšanā un noziedzības apkarošanā.

Ja Ostas policijai ienāk ziņas par to, ka tiek gatavots vai ir izdarīts likumpārkāpums, kura izskatīšana nav tās kompetencē, ostas policija veic nepieciešamos pasākumus likumpārkāpuma novēršanai, pārkāpēja aizturēšanai, notikuma vietas apsargāšanai un nekavējoties par to paziņo kompetentajai valsts pārvaldes iestādei (amatpersonai), kā arī nodod tai likumpārkāpēju un dokumentus par viņu. Šajos gadījumos valsts pārvaldes iestāžu amatpersonu norādījumi ir saistoši ostas policijas darbiniekiem.

Ostas policijas darbinieku skaitu nosaka attiecīgā ostas pārvalde. Ostas policijas sastāvā var būt tās priekšnieks, viņa vietnieki, vecākie inspektori, inspektori un jaunākie inspektori, kā arī vecākie kārtībnieki, kārtībnieki un jaunākie kārtībnieki. Ostas policisti savus pienākumus pilda iekšlietu ministra apstiprinātajā vienota parauga formas tērpā.

Ostas policijas darbinieks. Ostas policijas darbinieks ir persona, kura ieņem Ostas pārvaldes iedibinātu policijas amatu un pilda šajā likumā noteiktos pienākumus attiecīgās ostas teritorijā. Ostas policijas darbinieka darba tiesiskās attiecības regulē Darba likums, ciktāl šis likums nenosaka citādi.

Ostas policijas darbiniekiem ir viņu kompetencei atbilstošā apmērā likuma „Par policiju” 12.panta pirmās daļas 1.—

6., 8., 9., 14.¹, 15., 17., 20., 21. un 32.punktā noteiktās tiesības, kā arī tiesības 13.pantā noteiktajā kārtībā lietot fizisku spēku, speciālos līdzekļus, speciālos transportlīdzekļus, izmantot dienesta suņus un zirgus un ievietot aizturētās personas pagaidu turēšanas vietās. Speciālos līdzekļus, kurus ir tiesīgi lietot ostas policijas darbinieki, kā arī šo speciālo līdzekļu lietošanas kārtību nosaka Ministru kabinets. Ostas policijas darbiniekiem ir tiesības likuma „Par policiju” 14.pantā noteiktajā kārtībā un paredzētajās situācijās pielietot šaujammieročus.

Prasības ostas policijas darbiniekam. Par Ostas policijas darbinieku var būt persona, kura atbilst šādām prasībām:

- 1) ir pilngadīgs Latvijas pilsonis;
- 2) nav sodīta par tīšu noziedzīgu nodarījumu — neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas;
- 3) nav notiesāta par tīšu noziedzīgu nodarījumu, atbrīvojot no soda;
- 4) nav saukta pie kriminālatbildības par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, izņemot gadījumu, kad persona ir saukta pie kriminālatbildības, bet kriminālprocess pret to izbeigts uz rehabilitējoša pamata;
- 5) ir ieguvusi vismaz vidējo izglītību.

Par Ostas policijas priekšnieku un viņa vietnieku var pieņemt darbā personu, kura atbilst 1.–4.punktā noteiktajām prasībām un kura ir ieguvusi augstāko izglītību. Ostas policijas priekšnieku un viņa vietnieku pieņem darbā, ja saņemta iekšlietu ministra rakstveida piekrišana. Iekšlietu ministrs rakstveida piekrišanu nedod, ja ir pietiekams pamats uzskatīt, ka persona rada draudus valsts drošībai vai sabiedriskajai kārtībai un drošībai. Vakanta Ostas policijas priekšnieka vai viņa vietnieka amata pienākumus vai prombūtnē esoša Ostas policijas priekšnieka vai viņa vietnieka amata pienākumus var pildīt persona, kura atbilst augstākminētajām prasībām. Ja personai uzdod pildīt Ostas policijas priekšnieka vai viņa vietnieka amata pienākumus uz laiku, kas pārsniedz sešus mēnešus, nepieciešams saņemt iekšlietu ministra rakstveida piekrišanu.

Policijas darbinieka palīgi. Par policijas darbinieka palīgiem var būt Latvijas Republikas pastāvīgie iedzīvotāji vecumā no 20 līdz 65 gadiem, kuri, ņemot vērā viņu personiskās īpašības, ir spējīgi brīvprātīgi palīdzēt policijas darbiniekiem. Policijas darbinieka palīgu darba organizācijas un pienākumu pildīšanas kārtību, viņu tiesības un pienākumus nosaka Ministru kabinets.

Policijas darbinieka pienākumi. Policijas darbinieka pienākumi iedalīti šādas grupās:

- 1) Vispārīgie pienākumi.
- 2) Pamatpienākumi.
- 3) Papildpienākumi.

Policijas darbinieka vispārīgie pienākumi. Jebkura policijas darbinieka pienākums ir visā Latvijas Republikas teritorijā neatkarīgi no viņa ieņemamā amata, atrašanās vietas un laika gadījumā, ja pie viņa griežas personas ar pieteikumu vai ziņojumu par notikumu, kurš apdraud personu un sabiedrības drošību, kā arī pašam konstatējot tādu notikumu, veikt iespējamus pasākumus, lai novērstu likumpārkāpumu, glābtu cilvēkus un sniegtu viņiem palīdzību likumpārkāpumu izdarījušo personu konstatēšanā un aizturēšanā, noskaidrot aculieciniekus, apsargāt notikuma vietu, kā arī paziņot par notikušo tuvākajai policijas iestādei.

Policijas darbinieka pamatpienākumi. Saskaņā ar policijas uzdevumiem policijas darbinieka pamatpienākumi atbilstoši dienesta kompetencei ir:

- 1) nodrošināt kārtību uz ceļiem, ielās, laukumos, parkos, sabiedriskā transporta līdzekļos, lidostās, ostās, stacijās un citās publiskās vietās, lai garantētu personu un sabiedrības drošību;
- 2) reģistrēt iesniegumus un informāciju par noziedzīgiem nodarījumiem un citiem likumpārkāpumiem, par notikumiem, kuri apdraud personu vai sabiedrības drošību, un par tajos iesaistītajām personām, savlaicīgi reaģēt uz sniegtu informāciju, kā arī nodot kompetentām amat-

personām un institūcijām saņemto informāciju par personu vai sabiedrības drošību apdraudošiem notikumiem (avārijām, ugunsgrēkiem, katastrofām, stihiskām nelaimēm un citiem gadījumiem);

- 3) sniegt neatliekamo palīdzību personām, kuras cietušas likumpārkāpumu rezultātā, nelaimes gadījumos vai atrodas bezpalīdzības stāvoklī, arī tad, ja tās reibuma stāvoklī zaudējušas spēju patstāvīgi pārvietoties vai var nodarīt kaitējumu apkārtējiem vai pašas sev, kā arī sniegt palīdzību nepilngadīgām personām, kas palikušas bez vecāku vai viņu aizstājēju uzraudzības;
- 4) saskaņā ar likuma prasībām veikt izmeklēšanu, nodrošināt noteiktā kārtībā kriminālistikas speciālistu piedalīšanos izmeklēšanas darbībās, veikt nepieciešamos operatīvās meklēšanas un citus likumā noteiktos pasākumus, lai atklātu, pārtrauktu un novērstu noziedzīgu nodarījumus, konstatētu un meklētu personas, kuras tos izdarījušas vai kuras slēpjas no izmeklēšanas un tiesas, izvairās no kriminālsoda izciešanas vai ir bezvēsts prombūtnē, kā arī lai konstatētu cilvēku personību un identificētu līķus;
- 5) izpildīt tiesas nolēmumus, prokurora lēmumus un norādījumus, kas saistīti ar meklēšanas un izmeklēšanas darbību veikšanu;
- 6) novērst un pārtraukt administratīvos pārkāpumus, noskaidrot vainīgos, savas kompetences ietvaros sastādīt protokolus, izskatīt lietas par šiem pārkāpumiem vai arī nodot tās izskatīšanai pēc pakļautības;
- 7) savu pilnvaru ietvaros atklāt noziedzīgu nodarījumu un administratīvo pārkāpumu cēloņus un tos veicinošos apstākļus un veikt pasākumus to novēršanai; piedalīties personu tiesiskajā audzināšanā;
- 8) apsargāt, konvojēt un uzturēt aizturētās un apcietinātās personas, savas kompetences ietvaros izpildīt kriminālsodus un administratīvos sodus, kā arī konvojēt un aps-

argāt ar brīvības atņemšanu notiesātās personas izmeklēšanas darbību veikšanai, sakarā ar lietas izskatīšanu tiesā un starp ieslodzījuma vietām;

- 9) īstenot Ministru kabineta noteikto objektu un kritiskās infrastruktūras fiziskās drošības pasākumus;
- 10) veikt pasākumus bezsaimnieka vai atrastās apslēptās mantas saglabāšanai līdz tās nodošanai kompetentas valsts iestādes vai amatpersonas pārziņā; nodrošināt atrasto un policijai nodoto dokumentu, mantu, vērtspapīru un cita īpašuma saglabāšanu līdz tā nodošanai īpašniekam;
- 11) regulēt transportlīdzekļu un gājēju kustību, veikt satiksmes un satiksmes līdzekļu uzraudzību;
- 12) kontrolēt noteikumu ievērošanu ieroču aprites, apsardzes darbības un detektīvdarbības jomā;
- 13) gādāt par liecinieku, cietušo, citu personu un to ģimenes locekļu drošību, kā arī par viņu mantas apsardzību, ja apdraudēta šo personu dzīvība, veselība vai manta sakarā ar palīdzību, ko tās sniegušas tiesībsardzības iestādēm noziedzīgu nodarījumu atklāšanā un novēršanā;
- 14) izpildīt tiesu (tiesnešu), prokuroru lēmumus par to personu piespiedu atvešanu, kuras izvairās no ierašanās pēc izsaukuma, kā arī izpildīt tiesu lēmumus par apcietinājumu;
- 15) reģistrēt un uzskaitīt ceļu satiksmes negadījumus, kurus dokumentāri noformē Valsts policijas darbinieki;
- 16) kontrolēt ūdens satiksmes drošības noteikumu ievērošanu iekšējos ūdeņos, kā arī atpūtas kuģu reģistrācijas noteikumu ievērošanu;
- 17) reģistrēt un uzskaitīt ūdens satiksmes negadījumus iekšējos ūdeņos, kā arī personas, kuras uzskatāmas par cietušām un bojā gājušām ūdens satiksmes negadījumos;
- 18) novērst tūlītējus draudus, ja persona, kas atrodas mājoklī vai tā tuvumā, var nodarīt kaitējumu šajā mājoklī

pastāvīgi dzīvojošas personas dzīvībai, brīvībai vai veselībai, līdz tiesa izskata jautājumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību;

- 19) kontrolēt, kā tiek pildīti tiesas vai tiesneša lēmumi par pagaidu aizsardzību pret vardarbību vai ārvalstu iestāžu nolēmumi, saskaņā ar kuriem izsniegta Eiropas Parlamenta un Padomes 2013.gada 12.jūnija regulas (ES) Nr.606/2013 par aizsardzības pasākumu savstarpēju atzīšanu civillietās (turpmāk — Eiropas Parlamenta un Padomes regula Nr. 606/2013) 5.pantā minētā apliecība. Ceļu satiksmes negadījumu veidus, personu loku, kuras uzskatāmas par cietušām un bojā gājušām ceļu satiksmes negadījumos, kā arī ceļu satiksmes negadījumu reģistrēšanas un uzskaites, reģistrējamo ziņu saņemšanas un izsniegšanas kārtību un apjomu nosaka Ministru kabinets.

Ūdens satiksmes negadījumu reģistrēšanas un uzskaites, reģistrējamo ziņu saņemšanas un izsniegšanas kārtību un apjomu nosaka Ministru kabinets.

Ministru kabinets nosaka likuma „Par policiju” 10. panta pirmās daļas 2.punktā minēto iesniegumu un informācijas reģistrēšanas kārtību, apjomu un glabāšanas termiņus, kā arī reaģēšanas laiku, ja saņemta informācija par noziedzīgiem nodarījumiem, citiem likumpārkāpumiem un notikumiem, kuri apdraud personu vai sabiedrības drošību. Aizturēto, apcietināto un notiesāto personu konvojēšanas kārtību nosaka Ministru kabinets.

Policijas darbinieka papildpienākumi. Policijas darbiniekam savas kompetences ietvaros ir pienākums palīdzēt:

- 1) deputātiem, deputātu kandidātiem, kā arī valsts iestāžu amatpersonām, ja tiek traucēta to likumīgā darbība;
- 2) veselības aizsardzības un veterināru uzraudzības iestādēm — karantīnas pasākumu veikšanā epidēmiju un epizootiju gadījumos;
- 3) ārstniecības iestādēm, ārstniecības personām, Sabiedrības veselības dienesta epidemiologiem un valsts

sanitārajiem inspektoriem — to personu piespiedu atvešanā apsekošanai vai ārstēšanai, kuras slimo ar alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu atkarību vai veneriskajām slimībām, ir sociāli bīstami psihiski slimas, kā arī to personu atvešanā un apsardzē ārstniecības iestādē, par kurām ir pietiekams pamats secināt, ka tās ir inficētas ar imūndeficīta vīrusu (HIV) vai infekcijas slimībām, kuru sarakstu apstiprina Ministru kabinets, ja tās izvairās no ierašanās ārstniecības iestādē;

- 4) ieslodzījuma vietām — likumpārkāpumu novēršanā un izdarīto noziedzīgo nodarījumu atklāšanā šajās iestādēs;
- 5) ugunsdzēsības un glābšanas dienestiem — profilakses pasākumu veikšanā un ugunsgrēku dzēšanā, kā arī glābšanas darbos;
- 6) Nacionālajiem bruņotajiem spēkiem — nozaudēto un izlaupīto ieroču, munīcijas, sprāgstvielu un citu iedzīvotājiem bīstamu vielu, izstrādājumu un priekšmetu meklēšanā;
- 7) autotransporta un elektrotransporta kontroles dienestiem — transporta lietošanas noteikumu pārkāpēju personības noskaidrošanā;
- 8) vides aizsardzības un muitas iestādēm, Valsts ieņēmumu dienestam un Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldei — to likumīgajā darbībā;
- 9) Valsts robežsardzei — ārvalstnieku un bezvalstnieku ieceļošanas, uzturēšanās, izceļošanas un tranzīta noteikumu ievērošanas kontrolē un profilaksē;
- 10) būvinspektoriem — iekļūšanā būvēs un zemes gabalu teritorijās, ja ir pamatotas aizdomas par patvaļīgu būvniecību, kas var apdraudēt citu personu dzīvību, veselību vai īpašumu.

Policijas darbinieka tiesības. Policijas darbinieka tiesības iedalīti šādās grupās: policijas darbinieka vispārējās tiesības, policijas darbinieka tiesības lietot fizisku spēku, spe-

ciālos līdzekļus, speciālos transportlīdzekļus, izmantot dienesta suņus un zirgus un ievietot aizturētās personas pagaidu turēšanas vietās, policijas darbinieka tiesības pielietot šaujameroci.

Policijas darbinieka vispārējās tiesības. Policijas darbiniekam, pildot viņam uzliktos pienākumus atbilstoši dienesta kompetencei, ir tiesības:

- 1) prasīt, lai personas pārtrauc likumpārkāpumus un citu rīcību, kura traucē policijas pilnvaru izpildi, kā arī pielietot pret likumpārkāpējiem paredzētos piespiedu līdzekļus;
- 2) pārbaudīt personām, kuras tiek turētas aizdomās par likumpārkāpumu izdarīšanu, personību apliecinošos dokumentus, kā arī citus dokumentus, kas nepieciešami to tiesību normu ievērošanas pārbaudei, kuru izpildes kontrole un uzraudzība uzdots policijai;
- 3) veikt personu aptauju, pieņemt paskaidrojumus, kā arī izsaukt uz policijas iestādi jebkuru personu sakarā ar lietām un materiāliem, kuru izskatīšana ir policijas kompetencē, bet, ja šīs personas bez attaisnojoša iemesla neierodas pēc izsaukuma, likumā noteiktajā kārtībā veikt to piespiedu atvešanu;
- 4) sastādīt protokolus par administratīvajiem pārkāpumiem; likumā paredzētajos gadījumos un kārtībā nogādāt policijas iestādē likumpārkāpējus, izdarīt viņu personas apskati, mantu un dokumentu izņemšanu un apskati, administratīvi aizturēt likumpārkāpējus un veikt citus likumā noteiktos pasākumus administratīvo pārkāpumu lietvedības nodrošināšanai, kā arī piemērot viņiem administratīvos sodus vai noteiktā kārtībā nosūtīt protokolus pēc piekritības;
- 5) aizturēt militārpersonas, kuras izdarījušas likumpārkāpumus, un nodot tās Nacionālajiem bruņotajiem spēkiem;

- 6) aizturēt un līdz nodošanai kompetentām iestādēm turēt speciāli iekārtotās telpās personas, kuras izvairās no kriminālsoda izciešanas, administratīvā aresta, apcietinājuma;
- 7) izpildot tiesas (tiesneša) vai prokurora lēmumu par personas piespiedu atvešanu, nogādāt personu uz tiesu vai prokuratūru, vai, ja nepieciešams, uz policijas iestādi un turēt policijas iestādē līdz personas nogādāšanai uz tiesu vai prokuratūru, bet ne ilgāk kā četras stundas;
- 8) likumā noteiktajā kārtībā aizturēt un turēt apsardzībā personas, kuras tiek turētas aizdomās par noziedzīgu nodarījumu vai administratīvo pārkāpumu izdarīšanu;
- 9) aizturēt personas vecumā līdz 16 gadiem, kuras patvaļīgi pametušas dzīvesvietu vai bērnu iestādi, un turēt tās policijas iestādē līdz nodošanai vecākiem vai viņu aizstājējiem, vai bērnu iestādēm;
- 10) aizturēt līdz nodošanai kompetentām iestādēm personas, kas pārkāpušas ārvalstnieku un bezvalstnieku iecelšanas, uzturēšanās, izceļošanas un tranzīta noteikumu prasības;
- 11) personas, kuras alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu lietošanas rezultātā zaudējušas spēju patstāvīgi pārvietoties vai orientēties vai var nodarīt kaitējumu apkārtējiem vai pašas sev, nogādāt iestādēs, kas sniedz atskurbšanas pakalpojumus, ārstniecības iestādēs vai mājoklī;
- 12) uz rakstveida pieteikuma pamata aizturēt personas, kuras mājoklī atrodas alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu reibuma stāvoklī un var nodarīt kaitējumu sev vai apkārtējiem cilvēkiem, vai gadījumā, ja apkārtējie cilvēki baidās palikt vienatnē ar šo personu un nav cita pamata tās aizturēšanai, uzturēt tādas personas policijas iestādē, līdz zudis apdraudējuma pamats, bet ne ilgāk par 12 stundām;

- 13) ja pastāv tūlītēji draudi, ka persona, kas atrodas mājoklī vai tā tuvumā, var nodarīt kaitējumu šajā mājoklī pastāvīgi dzīvojošas personas (turpmāk — aizsargājamā persona) dzīvībai, brīvībai vai veselībai, uz rakstveida pieteikuma pamata pieņemt lēmumu, kas uzliek par pienākumu pilngadīgai personai, kura rada draudus, atstāt mājokli, kur pastāvīgi dzīvo aizsargājamā persona, neatgriezties un neuzturēties šajā mājoklī un tā tuvumā (turpmāk — policijas lēmums par nošķiršanu) tuvāk par lēmumā noteikto attālumu uz laiku līdz astoņām dienām no lēmuma pieņemšanas brīža. Policijas lēmumā par nošķiršanu var noteikt arī aizliegumu personai, kas rada draudus, kontaktēties ar aizsargājamo personu;
- 14) nogādāt ārstniecības iestādē personas, kurām ir nepāprotami psihiski traucējumi un kuras ar savām darbībām rada acīmredzamas briesmas sev vai apkārtējiem cilvēkiem;
- 15) nogādāt ārstniecības iestādē personas, kuras mēģinājušas izdarīt pašnāvību, un noskaidrot notikušā apstākļus;
- 16) veikt to personu uzskaiti, kuras izdarījušas noziedzīgus nodarījumus un administratīvos pārkāpumus vai kuru meklēšana ir izsludināta, kā arī veikt uzskaiti par tiem priekšmetiem un faktiem, kuri nepieciešami policijas uzdevumu pildīšanai;
- 17) veikt to personu uzskaiti, attiecībā uz kurām pieņemts policijas lēmums par nošķiršanu;
- 18) veikt to personu uzskaiti, kurām ar tiesas vai tiesneša lēmumu noteikti pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzekļi;
- 19) veikt to personu uzskaiti, attiecībā uz kurām ārvalsts iestāde izsniegusi Eiropas Parlamenta un Padomes regulas Nr.606/2013 5.pantā minēto apliecību;

- 20) reģistrēt, iegūt pirkstu nospiedumus, citus personu identifikācijai nepieciešamos datus un skaņu ierakstus, fotografēt un filmēt aizturētas, aizdomās turētas, apsūdzētas, notiesātas un administratīvi arestētas personas, kā arī personas, kuras izdarījušas citus likumpārkāpumus, ja tās apzināti pretojas personības noskaidrošanai;
- 21) novērot publiskas vietas un tajās esošas personas, tai skaitā izmantojot tehniskos līdzekļus, lai savlaicīgi novērstu un atklātu iespējamo sabiedriskās kārtības apdraudējumu, noziedzīgu nodarījumu, atrastu meklēšanā izsludinātas personas vai transportlīdzekļus, kā arī, izmantojot tehniskos līdzekļus, novērot policijas iestāžu ēkas, telpas un teritoriju, policijas apsargājamus objektus, lai nodrošinātu policijas iestāžu ēku, telpu un teritorijas apsardzi, aizturēto personu un apsargājamo objektu drošību;
- 22) DNS nacionālās datu bāzes izveidošanu un izmantošanu regulējošos normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā iegūt bioloģiskos materiālus;
- 23) ar attiecīgā valdītāja atļauju apskatīt publiski nepieejamas vietas un tajās esošos priekšmetus;
- 24) uz laiku ierobežot vai pārtraukt transporta vai gājēju kustību ielās un uz ceļiem, kā arī personu iekļūšanu atsevišķās vietās vai objektos un izkļūšanu no tiem, ja to prasa sabiedrības drošības, personu dzīvības, veselības un mantas aizsardzības, kā arī izmeklēšanas intereses;
- 25) jebkurā diennakts laikā iekļūt dzīvoklī bez tajā dzīvojošo atļaujas (ja nepieciešams, lietojot fizisku spēku) gadījumos, kad persona aizturama nozieguma vietā vai apdraudēta citu personu dzīvība;
- 26) jebkurā diennakts laikā iekļūt nedzīvojamās telpās un zemes gabalu teritorijā (ja nepieciešams, lietojot fizisku spēku), izņemot tās nedzīvojamās telpas un zemes gabalu teritoriju, kam ir eksteritoriāls vai speciālā režīma

statuss, gadījumos, kad persona aizturama nozieguma vietā, apdraudēta citu personu dzīvība, ir pamatotas aizdomas, ka tajā atrodas persona, kura tiek turēta aizdomās, apsūdzēta vai notiesāta par smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu un izvairās no izmeklēšanas, tiesas vai soda izciešanas, vai bezvēsts prombūtnē esoša nepilngadīga persona, kā arī stihisko nelaimju un citu ārkārtēju notikumu gadījumos, kad apdraudēta personu un sabiedrības drošība. Ikreiz, kad policijas darbinieki šajā pantā paredzētajos gadījumos ir iekļuvuši personu dzīvoklī pret iemītnieku gribu vai lietojot fizisku spēku, par to nekavējoties, bet ne vēlāk kā 24 stundu laikā rakstveidā jāziņo prokuroram. Jebkurā citā gadījumā iekļūšana dzīvojamās un citās telpās ir pieļaujama tikai likumā noteiktajos gadījumos uz tiesneša lēmuma pamata vai neatliekamajos gadījumos ar prokurora piekrišanu kratīšanas izdarīšanai;

- 27) nolūkā konstatēt, vai personas ir lietojušas alkoholu, narkotiskās, psihotropās vai toksiskās vielas, normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā tās pārbaudīt ar ekspresdiagnostikas testu narkotisko un psihotropo vielu ietekmes konstatēšanai, portatīvām alkohola koncentrācijas noteikšanas mērierīcēm vai nogādāt šīs personas pārbaudes izdarīšanai ārstniecības iestādē, ja atzinums nepieciešams, lai apstiprinātu vai atspēkotu likumpārkāpuma faktu vai objektīvi izskatītu lietu par likumpārkāpuma izdarīšanu;
- 28) pēc Valsts policijas vai teritoriālās policijas pārvaldes priekšnieka norādījuma plānotu pasākumu izpildes laikā apturēt transportlīdzekļus un izdarīt to apskati (izņemot diplomātisko un konsulāro pārstāvju transportlīdzekļus), lai aizturētu meklēšanā izsludinātas personas un transportlīdzekļus vai atklātu transportlīdzekļu vadītājus, kuri izdara likumpārkāpumus ceļu satiksmes un autopārvadājumu jomā;

- 29) izdarīt lidmašīnu pasažieru rokas bagāžas un citas bagāžas pārbaudi, bet, ja nepieciešams, arī pasažieru apskati, izņemot diplomātisko un konsulāro pārstāvju un Latvijas Republikas deputātu un viņu bagāžas pārbaudi un apskati;
- 30) apturēt transportlīdzekli un izdarīt tā apskati, ja ir pamats domāt, ka transportlīdzekļa vadītājs pārkāpis ceļu satiksmi reglamentējošo normatīvo aktu prasības vai transportlīdzeklis tiek izmantots likumpārkāpuma izdarīšanā; aizliegt lietot transportlīdzekļus, kuru tehniskais stāvoklis apdraud transporta kustības drošību; atstādināt no transportlīdzekļu vadīšanas personas, kuras ir alkohola reibumā, narkotisko vai citu apreibinošu vielu iespaidā, kā arī personas, kurām nav dokumentu par konkrētā transportlīdzekļa lietošanas vai attiecīgās kategorijas transportlīdzekļa vadīšanas tiesībām; nogādāt transportlīdzekli policijas iestādē nepieciešamās pārbaudes veikšanai, ja ir izsludināta tā meklēšana vai ir pamats domāt, ka ir nelikumīgi nomainīti vai viltoti transportlīdzekļa reģistrācijas dokumenti, valsts reģistrācijas numura zīme vai transportlīdzekļa agregātu numuri, vai nav transportlīdzekļa reģistrācijas vai īpašuma tiesības apliecinājoša dokumenta un citādi nav iespējams konstatēt transportlīdzekļa lietošanas likumību;
- 31) izņemt un nogādāt policijas iestādē ceļu satiksmes negadījuma vietā pamestu avarējušu transportlīdzekli uz laiku līdz lietas apstākļu noskaidrošanai;
- 32) veikt autopāravadājumu uzraudzību un kontroli;
- 33) ierobežot vai aizliegt remonta un celtniecības, kā arī citu darbu veikšanu ielās un uz ceļiem, ja netiek ievērotas prasības par sabiedrības drošības un transporta kustības drošības garantēšanu;
- 34) savlaicīgi noziedzīgu nodarījumu novēršanai un atklāšanai, kā arī personu meklēšanai veikt operatīvās

- meklēšanas pasākumus likumā noteiktajos gadījumos un kārtībā, arī iesaistot personas slepenā sadarbībā;
- 35) noziedzīgu nodarījumu tautsaimniecībā novēršanai un atklāšanai, ja ir pietiekams pamats uzskatīt, ka tiek gatavoti vai ir izdarīti šādi noziedzīgi nodarījumi: pārbaudīt iestāžu, privāto tiesību juridisko personu un personu apvienību mantas iegādes likumību un tās uzglabāšanas drošumu ražošanas, transportēšanas un realizācijas vietās, šajā nolūkā apmeklēt iestādes, privāto tiesību juridiskās personas un personu apvienības un kopā ar īpašnieku, viņa pārstāvjiem vai pilnvarotām personām, bet, ja tās izvairās, — kopā ar pašvaldību pārstāvjiem apsekot ražošanas telpas, noliktavas, tirdzniecības un citas dienesta telpas un teritorijas, kā arī transportlīdzekļus; pārbaudīt pie amatpersonām, materiāli atbildīgajām personām un kravu pārvadātājiem dokumentus par materiālajām un citām vērtībām, ja nepieciešams, šo personu klātbūtnē salīdzināt noliktavās, ražošanas un citās telpās, transportlīdzekļos esošo preču, izejvielu, pusfabrikātu un gatavās produkcijas atbilstību dokumentiem, kā arī pieprasīt no šīm personām paskaidrojumus gadījumos, kad ir pārkāpts likums; pieprasīt nepieciešamos dokumentus, ņemt izejvielu, pusfabrikātu un produkcijas paraugus; līdz inventarizācijas uzsākšanai, dokumentu izņemšanai vai apskates izdarīšanai aizzīmogot kases telpas, kā arī dokumentu, naudas, preču un materiālo vērtību glabāšanas vietas, veikt citus pasākumus, lai nodrošinātu to saglabāšanu; veikt pārbaudes, lai noskaidrotu, kā tiek ievērotas normas un noteikumi patērētāju interešu aizsardzībai, ražojot, uzglabājot, transportējot vai realizējot plaša patēriņa preces, kā arī sniedzot sadzīves pakalpojumus; pieprasīt no attiecīgajām amatpersonām iestāžu, privāto tiesību juridisko personu un personu apvienību ražošanas, finansiālās un saimnieciskās dar-

- bības inventarizāciju, revīziju vai pārbaudi un tautsaimniecības speciālistu piedalīšanos šajos pasākumos;
- 36) izņemt priekšmetus, izstrādājumus un vielas, kuru izgatavošana, iegādāšanās, glabāšana vai realizēšana ir aizliegta ar likumu vai kuras tiek glabātas bez atļaujas, ja saskaņā ar likumu tāda nepieciešama, kā arī izņemt dokumentus ar viltojuma pazīmēm;
 - 37) steidzamos gadījumos ar transportlīdzekļa vadītāja piekrišanu izmantot iestādēm, privātpersonām vai personu apvienībām piederošos transportlīdzekļus (izņemot ārvalstu diplomātisko, konsulāro un citu pārstāvniecību un starptautisko organizāciju transportlīdzekļus, kā arī speciālos transportlīdzekļus) braukšanai uz notikuma vietu vai personu nogādāšanai ārstniecības iestādēs, ja tām steidzami nepieciešama medicīniskā palīdzība, kā arī tādu personu vajāšanai, kuras izdarījušas noziegumus, un aizturēto neatliekamai nogādāšanai policijas iestādē;
 - 38) dienesta vajadzībām bez atlīdzības izmantot valsts un pašvaldību iestādēm piederošos elektroniskos sakaru līdzekļus;
 - 39) bez atlīdzības izmantot sabiedriskos elektroniskos plašsaziņas līdzekļus, pašvaldību interneta vietnes, valsts iestāžu un pašvaldību kontus sociālajos medijos, lai veiktu likumpārkāpumu profilaksi, noskaidrotu likumpārkāpuma izdarīšanas apstākļus un personas, kas to izdarījušas, meklētu noziedzniekus un bez vēsts pazudušos, tai skaitā noskaidrotu tāda cilvēka personību, kurš nespēj sniegt ziņas par sevi, vai identificētu neatpazīta cilvēka līķi, tai skaitā katastrofu gadījumos;
 - 40) izsludināt un izmaksāt atlīdzību jebkurai personai par palīdzību noziedzīga nodarījuma atklāšanā un noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu aizturēšanā;

- 41) likumā noteiktajā kārtībā aizturēt un turēt apsardzībā personas, uz kurām tiek vai var tikt attiecināta piespiedu izraidīšana no valsts;
- 42) pieprasīt un saņemt bez maksas no publiskām personām un privātpersonām informāciju, dokumentus un citus materiālus;
- 43) apturēt atpūtas kuģi un izdarīt tā apskati, ja ir pamats domāt, ka vadītājs pārkāpis noteikumus par kuģošanas līdzekļu satiksmi iekšējos ūdeņos; veikt pārbaudi, ja ir konstatēts, ka kuģošanas līdzeklis vai tā motors izsludināts meklēšanā, vai rodas pamatotas aizdomas, ka kuģošanas līdzekļa identifikācijas numurs, motora numurs, reģistrācijas dokumenti vai personas vadītāja apliecība ir viltota; atstādināt no atpūtas kuģa vadīšanas personu, kura ir alkoholisko, narkotisko, psihotropo, toksisko, citu apreibinošu vielu vai arī reakcijas ātrumu un uzmanību samazinošu medikamentu ietekmē vai ir tādā slimības vai noguruma pakāpē, ka tas var ietekmēt vadītāja darbību un ūdens satiksmes drošību; atstādināt no atpūtas kuģa vadīšanas personu, kurai nav dokumentu, kas apliecina kuģošanas līdzekļa reģistrāciju (ja attiecīgais kuģošanas līdzeklis ir jāreģistrē), vai attiecīgā kuģošanas līdzekļa vadītāja apliecības (ja tāda ir nepieciešama); aizliegt izmantot atpūtas kuģi, kas nav tehniskā kārtībā, nav apgādāts ar nepieciešamo aprīkojumu un glābšanas līdzekļiem, kā arī atpūtas kuģi, kuru nepieciešams reģistrēt un kuram nav šim nolūkam paredzētajās vietās norādītas valsts reģistrācijas numura zīmes vai nosaukums; ja nepieciešams, nogādāt atpūtas kuģi tuvākajā atpūtas kuģiem paredzētajā piestātnē, ja ir konstatēts, ka kuģošanas līdzekļa vadītājs nav ievērojis noteikumus par kuģošanas līdzekļu satiksmi iekšējos ūdeņos;

- 44) pārbaudīt, vai persona, kura atbrīvota no brīvības atņemšanas iestādes, dzīvo deklarētajā vai norādītajā dzīvesvietā;
- 45) izdarīt kontrolpirkumu, kā arī iesaistīt tā izdarīšanā citu personu, tajā skaitā nepilngadīgu, lai novērstu un atklātu administratīvos pārkāpumus un noziedzīgus nodarījumus.

Kārtību, kādā transportlīdzekli nogādā policijas iestādē pārbaudei, glabā un atdod īpašniekam, kā arī transportlīdzekļa pārbaudes veikšanas termiņus nosaka Ministru kabinets. Ministru kabinets nosaka kārtību, kādā veicama policijas iestāžu ēku, telpu un teritorijas, publisku vietu un tajās esošo personu un policijas apsargājamo objektu novērošana, izmantojot tehniskos līdzekļus, kā arī šādas novērošanas rezultātā iegūto datu apstrādes noteikumus.

Ministru kabinets nosaka prasības, kas jāievēro, iesaistot personu kontrolpirkuma izdarīšanā, un kārtību, kādā izdarāms kontrolpirkums.

Ministru kabinets nosaka kārtību, kādā veicama to personu uzskaitē, attiecībā uz kurām pieņemts policijas lēmums par nošķiršanu, to personu uzskaitē, kurām ar tiesas vai tiesneša lēmumu noteikti pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzekļi, un to personu uzskaitē, attiecībā uz kurām ārvalsts iestāde izsniegusi Eiropas Parlamenta un Padomes regulas Nr.606/2013 5.pantā minēto apliecību, kā arī to, kādā apjomā Integrētajā iekšlietu informācijas sistēmā ievadāma informācija par šīm personām.

Policijas darbinieka tiesības lietot fizisku spēku, speciālos līdzekļus, speciālos transportlīdzekļus, izmantot dienesta suņus un zirgus un ievietot aizturētās personas pagaidu turēšanas vietās. Policijas darbiniekam, pildot dienesta pienākumus, ir tiesības lietot fizisku spēku, speciālos cīņas paņēmienus, speciālos līdzekļus (ķīmiskās vielas, priekšmetus vai mehānismus, kas paredzēti paš aizsardzībai vai sabiedriskās kārtības un drošības garantēšanai, bet nav ieroči) un

speciālos transportlīdzekļus, izmantot dienesta suņus un zirgus, kā arī ievietot aizturētās personas pagaidu turēšanas telpās un šim nolūkam paredzētajos transportlīdzekļos, bet izņēmuma gadījumā, ja ir liels aizturēto personu skaits, arī uz laiku norobežotās pagaidu turēšanas vietās, lai:

- 1) atvairītu uzbrukumu personām, policijas darbiniekiem un personām, kas pilda dienesta pienākumus sabiedrības drošības garantēšanā un cīņā pret noziedzību;
- 2) atvairītu uzbrukumu ēkām, telpām, celtnēm un transportlīdzekļiem neatkarīgi no to piederības vai atbrīvotu apbruņotu personu ieņemtos objektus;
- 3) atbrīvotu ķīlniekus;
- 4) novērstu masu nekārtības un sabiedriskās kārtības grupveida pārkāpumus;
- 5) aizturētu un nogādātu policijas iestādē likumpārkāpējus, kā arī savaldītu aizturētās, arestētās, apcietinātās un notiesātās personas, ja tās nepakļaujas vai pretojas policijas darbiniekiem vai ir pamats uzskatīt, ka tās var bēgt vai nodarīt kaitējumu apkārtējiem cilvēkiem vai sev;
- 6) pārtrauktu ļaunprātīgu nepakļaušanos likumīgām prasībām, kuras izvirza policijas darbinieki vai citas personas, pildot dienesta pienākumus sabiedriskās kārtības garantēšanā vai cīņā pret noziedzību.

Fiziska spēka, speciālo cīņas paņēmienu, speciālo līdzekļu un speciālo transportlīdzekļu lietošanas vai dienesta suņu un zirgu izmantošanas veidu un intensitāti, kā arī nepieciešamību ievietot personas pagaidu turēšanas telpā, šim nolūkam paredzētajā transportlīdzeklī vai uz laiku norobežotā pagaidu turēšanas vietā nosaka konkrētās situācijas raksturs un personas individuālās iezīmes. Lietojot fizisku spēku, speciālos cīņas paņēmienus, speciālos līdzekļus un speciālos transportlīdzekļus vai izmantojot dienesta suņus un zirgus, maksimāli jāierobežo to nodarītais kaitējums, kā arī jānodrošina cietušajiem pirmās palīdzības sniegšana, ja tā ir nepieciešama. Ja fiziska spēka, speciālo cīņas paņēmienu, speciālo līdzekļu un

speciālo transportlīdzekļu lietošanas vai dienesta suņu vai zirgu izmantošanas rezultātā personai radies ievainojums vai iestājusies tās nāve, policijas darbiniekam nekavējoties jāziņo par to tiešajam priekšniekam, kas šo faktu dara zināmu attiecīgajai prokuratūras iestādei.

Aizliegts lietot speciālos līdzekļus (izņemot roku dzelžus un sasišanas līdzekļus), speciālos cīņas paņēmienu un speciālos transportlīdzekļus, kā arī izmantot dienesta suņus un zirgus pret sievietēm, personām ar redzamām invaliditātes pazīmēm un mazgadīgām personām, izņemot masu nekārtību vai sabiedriskās kārtības grupveida pārkāpumu laikā, kā arī gadījumos, kad tiek apdraudēta citu personu dzīvība vai veselība vai kad tiek izrādīta bruņota pretošanās vai izdarīts bruņots uzbrukums.

Speciālo līdzekļu veidus un šo līdzekļu lietošanas kārtību nosaka Ministru kabinets.

Uzsākot personas apsargāšanu vai konvojēšanu, kā arī pirms šīs personas ievietošanas pagaidu turēšanas telpā, šim nolūkam paredzētajā transportlīdzeklī vai uz laiku norobežotā pagaidu turēšanas vietā personu pārmeklē tā paša dzimuma policijas darbinieks un pārbauda pie šīs personas esošās mantas, lai izņemtu priekšmetus, kurus tā var izmantot uzbrukumam policijas darbiniekam vai ar kuriem iespējams nodarīt miesas bojājumus citiem cilvēkiem vai sev.

Kārtību, kādā personas tiek ievietotas un turētas pagaidu turēšanas telpās, šim nolūkam paredzētajā transportlīdzeklī, kā arī uz laiku norobežotās pagaidu turēšanas vietās, un prasības šādu telpu, šim nolūkam paredzēto transportlīdzekļu un uz laiku norobežoto pagaidu turēšanas vietu aprīkošanai nosaka Ministru kabinets.

Policijas darbinieka tiesības pielietot šaujameroci.

Par šaujamerocā pielietošanu uzskatāms mērķtiecīgs šāviens. Policijas darbiniekam ir tiesības pastāvīgi glabāt un nēsāt šaujameroci, kas viņam izsniegts lietošanai dienesta vajadzībām. Policijas darbinieka rīcībā esošo šaujamerocu glabāšanas

un nēsāšanas noteikumus un kārtību nosaka Latvijas Republikas iekšlietu ministrs. Policijas darbinieks ir tiesīgs pielietot šaujameroci galējas nepieciešamības situācijā, lai:

- 1) aizsargātu citas personas un sevi no uzbrukuma, kas reāli apdraud dzīvību vai var nodarīt kaitējumu veselībai, novērstu mēģinājumu vardarbīgi iegūt šaujameroci;
- 2) atbrīvotu ķīlniekus;
- 3) atvairītu grupveida vai bruņotu uzbrukumu policijas darbiniekiem vai citām personām, kuras pilda dienesta pienākumus sabiedrības drošības garantēšanā un cīņā pret noziedzību;
- 4) atvairītu grupveida vai bruņotu uzbrukumu apsargājamiem objektiem, telpām, celtnēm, iestādēm, privāto tiesību juridiskajām personām un personu apvienībām;
- 5) aizturētu personu, kura izrāda bruņotu pretošanos vai kura pārsteigta smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanas brīdī, vai izbēgusi no apcietinājuma, kā arī lai aizturētu apbruņotu personu, kura atsakās izpildīt likumīgu prasību nodot ieroci vai sprāgstvielas;
- 6) apturētu transportlīdzekli, nodarot tam bojājumus, ja tā vadītājs ar savu rīcību rada reālus draudus personu dzīvībai un veselībai un nepakļaujas policijas darbinieka prasībai apstādināt transportlīdzekli un ja nav citas iespējas viņu aizturēt;
- 7) padarītu nekaitīgu dzīvnieku, kurš apdraud cilvēka dzīvību vai veselību.

Policijas darbiniekam ir arī tiesības izmantot šaujameroci, lai dotu trauksmes signālu vai izsauktu palīdzību. Pirms šaujamerocā pielietošanas ir jābrīdina par nodomu to darīt. Ja nepieciešams, var izdarīt arī brīdinājuma šāvienu. Bez brīdinājuma šaujameroci var pielietot, ja:

- 1) uzbrukums ir pēkšņs vai uzbrukumā tiek izmantoti ieroči, kaujas tehnika, jebkura veida mehāniskie transportlīdzekļi;

- 2) tas nepieciešams ķīlnieku atbrīvošanai;
- 3) notiek bēgšana no apcietinājuma, pielietojot ieroci vai izmantojot transportlīdzekli, vai notiek apcietināto bēgšana no transportlīdzekļa tā braukšanas laikā.

Aizliegts pielietot un izmantot šaujamo ierocius vietās, kur to pielietošanas rezultātā var ciest citas personas, kā arī aizliegts pielietot šaujamo ierocius pret sievietēm un nepilngadīgām personām, izņemot gadījumus, kad tās izdara bruņotu uzbrukumu, izrāda bruņotu pretošanos vai ar grupveida uzbrukumu apdraud citu personu vai policijas darbinieku dzīvību.

Policijas darbiniekam ir tiesības izvilkt šaujamieroči un sagatavot to šaušanai, ja viņš uzskata, ka konkrētajā situācijā nav izslēgta tā pielietošana vai izmantošana. Ja aizturētā persona tīšām izdara negaidītas kustības vai citas bīstamas darbības, kuras policijas darbinieks var saprast kā vardarbības mēģinājumu, mēģina tuvoties policijas darbiniekam tuvāk par viņa norādīto attālumu, policijas darbiniekam ir tiesības pielietot šaujamieroči saskaņā ar šo likumu.

Visos šaujamo ierociu pielietošanas un izmantošanas gadījumos policijas darbiniekam jādara viss iespējama, lai garantētu citu personu drošību, kā arī lai sniegtu cietušajiem nepieciešamo pirmo palīdzību. Par katru šaujamo ieroci pielietošanas gadījumu atbildīgajai policijas iestādes amatpersonai nekavējoties jāziņo prokuroram.

Policijas darbinieka atbildība. Policijas darbinieks par prettiesisku rīcību ir atbildīgs normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā. Policijas darbinieks nedrīkst veikt vai atbalstīt nekādu darbību, kas saistīta ar spīdzināšanu vai citādu cietsirdīgu, necilvēcīgu, cieņu pazemojošu apiešanos un sodīšanu. Neviens policijas darbinieks nedrīkst atsaukties uz augstākas personas rīkojumu vai tādiem izņēmuma apstākļiem kā karastāvoklis vai kara draudi, draudi nacionālajai drošībai, valsts iekšējā politiskā nestabilitāte vai uz ārkārtējiem apstākļiem, lai attaisnotu spīdzināšanu vai citādu cietsirdīgu, necilvēcīgu vai cieņu pazemojošu apiešanos un sodīšanu.

Apzināta nelikumīgas pavēles vai rīkojuma izpildīšana neatbrīvo policijas darbinieku no atbildības. Kriminālsodu policijas darbinieks izcieš saskaņā ar vispārējiem noteikumiem, taču atsevišķi no pārējiem notiesātajiem. Par administratīvo pārkāpumu policijas darbinieks tiek saukts pie administratīvās atbildības likumā noteiktajā kārtībā. Policijas darbinieka izdoto administratīvo aktu un faktisko rīcību persona var apstrīdēt administratīvo procesu regulējošos normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā.

Policijas darbības kontrole un uzraudzība pār likumu ievērošanu policijas darbībā. Policijas darbību kontrolē Ministru kabinets, iekšlietu ministrs un pašvaldību iestādes savas kompetences ietvaros. Uzraudzību pār likumu ievērošanu policijas darbībā veic Latvijas Republikas ģenerālprokurors un viņam pakļautie prokurori.

Notariāts

Notariāts (*notarius* (lat.) – sekretārs, rakstvedis) ir tiesiskas valsts justīcijas neatņemama sastāvdaļa, kura īsteno zvērinātu notāru profesionālo un korporatīvo darbību.

Zvērināti notāri ir tiesu sistēmai piederīgas personas, kuras pastāv pie apgabaltiesām un pilda viņiem likumā noteiktos pienākumus. Amata darbībā zvērināti notāri pielīdzināti valsts amatpersonām.

Zvērināta notāra statuss. Zvērināts notārs amata darbībā pakļauts vienīgi likumam un pilda savus pienākumus kā neatkarīgs, neitrāls fizisko un juridisko personu civilo tiesību un likumisko interešu nodrošinātājs. Zvērinātus notārus ieceļ, atceļ, pārceļ, atbrīvo no amata, kā arī to sarakstu ved tieslietu ministrs. Tieslietu ministrs var pārcelt zvērinātu notāru uz citu tiesas apgabalu, informējot par to Latvijas Zvērinātu notāru padomi un attiecīgās tiesas. Zvērināts notārs var izbeigt savu

amata darbību pēc paša ierosmes, par to paziņojot tieslietu ministram, kas izdod rīkojumu par notāra atbrīvošanu no amata.

Zvērināta notāra neatkarība un garantijas. Valsts un pašvaldību institūcijām, tiesām, prokuroriem un pirmstiesas izmeklēšanas iestādēm jāgarantē zvērinātu notāru neatkarība amata pienākumu pildīšanā. Fiziskajām un juridiskajām personām, kā arī amatpersonām aizliegts iejaukties zvērinātu notāru profesionālajā darbībā, ietekmēt un iespaidot viņus.

Zvērināta notāra darbības īpatnības. Zvērināta notāra darbība Latvijā organizēta šādā veidā:

- 1) zvērināti notāri piekoptj brīvo profesiju;
- 2) zvērinātu notāru profesionāla darbība (prakse) ir intelektuālais darbs, un tās mērķis nav peļņas gūšana;
- 3) zvērinātu notāru prakse organizēta tikai Notariāta likumā noteiktajā veidā;
- 4) zvērināti notāri praksi uzsāk tikai pēc viņu iekļaušanas zvērinātu notāru sarakstā;
- 5) savā profesionālajā darbībā zvērināti notāri ir finansiāli patstāvīgi;
- 6) zvērināti notāri praktizē tieši un personiski;
- 7) zvērināti notāri praktizē vienīgi individuāli, bet sadarbība ar citiem zvērinātiem notāriem pieļaujama tehniskajos un saimnieciskajos jautājumos.

Prasības zvērinātu notāru amata kandidātam. Par zvērinātiem notāriem var būt personas, kas:

- 1) ir Eiropas Savienības dalībvalstu pilsoņi;
- 2) sasniegušas divdesmit piecu gadu vecumu;
- 3) atbilst šādiem izglītības kritērijiem:
 - a) pēc akreditētas studiju programmas apguves augstskolā ieguvušas otrā līmeņa augstāko profesionālo izglītību tiesību zinātnē un jurista kvalifikāciju,
 - b) ieguvušas maģistra grādu tiesību zinātnē;
- 4) prot valsts valodu;

5) ieguvušas darba pieredzi, strādājot kādā no šādiem amatiem:

- a) vismaz 2 gadus – zvērināta notāra palīga amatā,
- b) vismaz 3 gadus – tiesneša amatā,
- c) vismaz 5 gadus – zvērināta advokāta amatā, zvērināta tiesu izpildītāja amatā, tiesneša palīga amatā, zvērināta advokāta palīga amatā, bāriņtiesas priekšsēdētāja, bāriņtiesas priekšsēdētāja vietnieka vai bāriņtiesas locekļa amatā, kuru pienākumi pielīdzināmi notariālo darbību izpildei,
- d) vismaz septiņus gadus – citā juridiskās specialitātes amatā;

6) pierādījušas savas zināšanas un spējas zvērinātu notāru eksāmenā.

Par zvērinātu notāru nevar būt personas:

- 1) kuras neatbilst Notariāta likuma noteiktām prasībām;
- 2) kuras tiesa atzinusi par maksātnespējīgiem pārdniekiem;
- 3) kuras kriminālprocesā par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu atzītas par aizdomās turētajiem vai apsūdzētajiem;
- 4) pret kurām kriminālprocess par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu izbeigts uz nereabilitējoša pamata;
- 5) kuras sodītas par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas;
- 6) kurām ar tiesas spriedumu kriminālprocesā atņemtas tiesības ieņemt zvērināta notāra amatu;
- 7) kuras agrāk izdarījušas tīšu noziedzīgu nodarījumu, bet no soda izciešanas atbrīvotas;
- 8) kuras, pamatojoties uz lēmumu disciplinārlietā, izslēgtas no zvērinātu advokātu vai viņu palīgu skaita, atlaistas no prokurora amata vai atceltas

no zvērināta tiesu izpildītāja, viņa palīga amata, zvērināta notāra, viņa palīga amata vai tiesneša amata, kamēr nav pagājuši pieci gadi no brīža, kad lēmums disciplinārlietā stājās spēkā;

- 9) pār kurām nodibināta aizgādība;
- 10) kuras darbojas par zvērinātu advokātu vai viņa palīgu un zvērinātu tiesu izpildītāju vai viņa palīgu.

Zvērināta notāra amata pienākumu pildīšanas nosacījumi. Zvērinātu notāru amatā ieceļ uz mūžu, un šajā amatā viņš var būt līdz septiņdesmit gadu vecumam. Zvērinātais notārs var sākt pildīt pienākumus pēc tam, kad viņš apdrošinājis profesionālās darbības rezultātā iespējamā zaudējuma risku un devis Augstākās Tiesas priekšsēdētājam zvērestu, iekļaujams zvērinātu notāru sarakstā.

Notariāta likuma 14.pantā noformulēts šāds notāra zvēresta teksts: „Es zvēru būt uzticīgs Latvijas valstij, godprātīgi un pēc labākās apziņas un pārliecības pildīt valsts likumus, izturēties ar cieņu pret tiesām un valsts varu, ievērot uzraudzības iestāžu un to amatpersonu norādījumus un rīkojumus, godīgi pildīt zvērināta notāra pienākumus, sargāt personu tiesiskās intereses, man uzticētās lietas un vērtības un neizpaust amata noslēpumus, apzinoties, ka man par savu darbību jāatbild likuma priekšā.”

Zvērināta notāra amata pienākumi. Saskaņā ar Notariāta likumu zvērinātam notāram uzlikti šādi pienākumi:

- 1) zvērināts notārs uzsākot darbu, kā arī izbeidzot darbu vai adreses maiņas gadījumā, jāizsludina laikrakstā „Latvijas Vēstnesis” un vietējā laikrakstā, jāpaziņo attiecīgajām tiesām, tieslietu ministram un Latvijas Zvērinātu notāru padomei savas prakses vietas adresi un prakses uzsākšanas dienu;
- 2) zvērināts notārs piesūta visiem tiesu priekšsēdētājiem, zemesgrāmatu nodaļu priekšniekiem un tieslietu mi-

nistram sava paraksta un zīmoga nospieduma, kā arī sava palīga paraksta paraugus;

- 3) zvērinātam notāram drīkst būt tikai viena prakses vieta. Prakses vietas telpā jābūt valsts karogam un lielā valsts ģerboņa attēlam;
- 4) sākot pildīt amata pienākumus, zvērinātais notārs saņem tieslietu ministra apstiprinātas zvērināta notāra amata apliecību un amata zīmi. Pildot amata pienākumus, zvērinātais notārs nēsā amata zīmi;
- 5) sakarā ar to, kā zvērināts notārs amata darbā pielīdzināts valsts amatpersonai, zvērināta notāra darba laiks pakļauts noteikumiem par darba laiku valsts iestādēs, prakses vieta pieejama visu darba laiku un zvērinātais notārs pieņem klientus savā prakses vietā ne mazāk kā 5 stundas visu darba laiku;
- 6) zvērināts notārs pilda sava amata pienākumus tikai tās apgabaltiesas darbības rajonā, kuras uzraudzībai viņš pakļauts;
- 7) zvērināts notārs, pildot amata pienākumus savas darbības rajona robežās, sniedz palīdzību visām personām, kas pie viņa griežas, kaut arī to dzīvesvieta vai manta, uz kuru attiecas akts vai apliecinājums, atrodas ārpus šā rajona;
- 8) zvērinātam notāram jāatsakās no aktu un apliecinājumu taisīšanas, ja no viņa tiek prasīta līdzdalība darbībās, kuras acīmredzami kalpo prettiesiskiem un netikumīgiem mērķiem;
- 9) zvērinātam notāram aizliegts taisīt aktus un apliecinājumus savās paša lietās, sava laulātā, arī bijušā laulātā, sava un laulātā radnieku taisnā līnijā visās pakāpēs, sānu līnija – līdz 4 pakāpei un svainiem līdz 3 pakāpei, kā arī sava paša vai sava laulātā aizbildnībā esošu personu vai savās paša vai sava laulātā adoptētāju vai adoptēto lietās;

10) zvērināts notārs un viņa darbinieki nedrīkst trešajām personām izpaust viņiem uzticētās ziņas, kā arī sniegt ziņas par viņiem uzticētajām lietām un notariālajās grāmatās ierakstītajiem aktiem un apliecinājumiem; šis noteikums ir spēkā arī pēc tam, kad viņi ir atstājuši savu amatu. Izņēmumus ir šādos gadījumos: tiesu, prokuratūras un pirmstiesas izmeklēšanas iestāžu amatpersonām – sakarā ar amata pienākumu pildīšanu; citu resoru amatpersonām un privātpersonām – ar akta vai apliecinājuma dalībnieku piekrišanu vai ar apgabaltiesas priekšsēdētāja atļauju;

11) u.c. pienākumi.

Zvērināta notāra darbības. Zvērināta notāra pienākumos ietilpst:

- 1) taisīt notariālos aktus;
- 2) taisīt apliecinājumus;
- 3) pieņemt glabājumā naudu, vērtspapīrus un dokumentus;
- 4) pieņemt glabājumā saistības priekšmetu;
- 5) vest mantojuma lietas;
- 6) sastādīt mantas dalīšanas projektus likumā paredzētajos gadījumos;
- 7) vest laulības šķiršanas lietas;
- 8) legalizēt Latvijā izsniegtu publisku dokumentu ar apliecinājumu (*apostille*);
- 9) veikt darbības, kas saistītas ar tiesību un tiesību nodrošinājumu nostiprināšanu zemesgrāmatā, ja nostiprinājumu pamato zvērināta notāra sastādīts notariāls akts;
- 10) veikt citas likumos paredzētās darbības.

Zvērinātam notāram ir tiesības: gādāt par tiesību un tiesību nodrošinājumu nostiprināšanu zemesgrāmatās, kā arī tiesību, tiesību nodrošinājumu vai ziņu ierakstīšanu nekustamā īpašuma valsts kadastrā un Uzņēmumu reģistra vestajos reģistros; gādāt no valsts, pašvaldības un privātām iestādēm, kā arī no amatpersonām un privātām personām atļaujas, apliecības un citus dokumentus, kas vajadzīgi notariālo aktu noslēgšanai,

kā arī tiesību un tiesību nodrošinājumu nostiprināšanai zemesgrāmatās; sastādīt aktu, līgumu un citu ar zvērināta notāra darbību saistītu dokumentu projektus, kā arī izgatavot norakstus un tulkojumus; sniegt citu juridisko palīdzību; vadīt mediāciju kā sertificētam mediatoram atbilstoši Mediācijas likumā paredzētajiem noteikumiem un kārtībai.

Zvērinātu notāru darbības reģistrācijas veidi. Saskaņā ar Notariāta likumu, zvērinātais notārs savu darbību reģistrē šādos veidos:

1. Reģistri visu notāra taisīto aktu un apliecinājumu ierakstīšanai.
2. Notariālo aktu grāmata.
3. Glabājumu grāmata.
4. Vekseļu protesta aktu grāmata.
5. Personu, kuru vārdā izpildīta notariālā darbība, alfabētiskais rādītājs.
6. Personu, kurām tiesa nodibinājusi aizgādnību gara slimības vai izšķērdīgas dzīves dēļ vai kuras atzinusi par maksātnespējīgām vai kurām atsauktas pilnvaras, alfabētiskais rādītājs.

Instrukciju par zvērinātu notāru reģistru un grāmatu formu un to vešanas kārtību pēc Latvijas Zvērinātu notāru padomes priekšlikuma izdod tieslietu ministrs.

Notariālie dokumenti. Notariālo dokumentu kopumu veido notariālie akti un notariālie apliecinājumi.

Notariālie akti ir akti, kurās apliecināti gribas izteikumi un kurus notārs taisa un ieraksta aktu grāmatā. Notariālajā aktā norādāmi tā dalībnieku gribas izteikumi. Notariālā akta dalībnieki ir personas, kuras zvērināta notāra klātbūtnē izteic gribu savā vai citas personas vārdā. Notariālos aktus zvērināts notārs ieraksta notariālo aktu grāmatā.

Taisot notariālo aktu, kurā piedalās persona, kas neprot latviski un runā tādā valodā, ko zvērināts notārs neprot, tā pieaicina tulku. Tulks pieaicināms arī gadījumā, ja notariālā akta dalībnieks ir persona, kas sazinās vienīgi zīmju valodā.

Pieaicinātais tulks dod parakstu, ka ir brīdināts par krimināl-atbildību par apzināti nepatiesu tulkojumu. Aktos un grāmatās, ja paraksti izdarīti svešvalodā, parakstītāja uzvārds jāraksta valsts valodā tā, kā to izrunā; ja zvērināts notārs šo valodu neprot, to dara pieaicināts tulks, kura parakstu zvērināts notārs apliecina. Svešvalodā sastādītiem dokumentiem apliecinājuma uzrakstu var izdarīt arī svešvalodā, ja zvērināts notārs to prot.

Zvērinātam notāram jāpārbauda notariālā akta dalībnieku identitāti, rīcībspēju un pārstāvības tiesības. Pārstāvības tiesības zvērināts notārs pārbauda pēc viņam iesniegtajiem publiskiem dokumentiem vai ierakstiem Komercreģistrā vai citos publiskos reģistros. Ja pārstāvības tiesības izriet no ieraksta Komercreģistrā vai citā publiskā reģistrā, zvērināts notārs tās pārbauda, salīdzinot ar ziņām reģistrā ne agrāk kā 15 dienas pirms notariālā akta taisīšanas vai arī reģistra izrakstā, kuru ne agrāk kā 15 dienas pirms notariālā akta taisīšanas apliecinājusi attiecīgā reģistra iestāde. Ārvalstu reģistriem piemērojams 30 dienu termiņš. Zvērināts notārs aktā norāda datumu, kad pārbaudījis ziņas, vai izraksta apliecināšanas datumu. Dokumentus, kuri pierāda notariālā akta dalībnieku pārstāvības tiesības, zvērināts notārs pievieno notariālajam aktam oriģināla vai notariāli apliecināta noraksta veidā Notariāta likuma noteiktajā kārtībā. Apliecinot tiesisku darījumu, kura priekšmets ir zemesgrāmatā ierakstītas vai ierakstāmas tiesības, zvērināts notārs akta taisīšanas brīdī pārbauda datus zemesgrāmatā.

Zvērināts notārs nedrīkst taisīt notariālos aktus, kuri aizliegti ar likumu vai kuru saturs ir acīmredzamā pretrunā ar likumiem, kas aizsargā pārvaldes kārtību, sabiedrības tikumību vai personas godu. Ja zvērinātam notāram rodas šaubas par darījuma atsevišķu noteikumu spēku, viņam tas jādara zināms notariālā akta dalībniekiem un jānorāda notariālajā aktā. Ja zvērinātam notāram rodas šaubas par darījuma atbilstību likumam vai dalībnieku patiesajai gribai, viņam šīs šaubas jāapspriež ar darījuma dalībniekiem. Ja darījuma dalībnieki tomēr pastāv uz akta taisīšanu, zvērinātam notāram aktā jāieraksta gan savi

paskaidrojumi, gan darījuma dalībnieku šajā sakarā sniegtie paskaidrojumi

Notariālos aktus taisa liecinieku klātbūtne vai bez lieciniekiem. Par notariāla akta lieciniekiem nevar būt:

- 1) rakstīt un lasīt nepratēji, nepilngadīgie un tie, kas miesīgu vai garīgu trūkumu dēļ nespēj pareizi un pilnīgi saprast un apliecināt aktu, t.i. garā slimie, kurlie, mēmie un aklie;
- 2) personas, kuru labā taisīts akts vai dots rīkojums;
- 3) zvērināta notāra darbinieki un zvērināta notāra un viņa darbinieku kalpotāji;
- 4) valsts valodas nepratēji;
- 5) personas, kas zvērinātam notāram ir laulātais, arī bijušais laulātais, notāra un laulātā radnieku taisnā līnijā visās pakāpēs, sānu līnija – līdz 4 pakāpei un svaiņiem līdz 3 pakāpei, kā arī notāra vai sava laulātā aizbildnībā esošu personu vai savās paša vai sava laulātā adoptētāju vai adoptēto lietās.

Notariālo aktu īpatnības. Notariālā akta oriģināls ir akts, kas ierakstīts notariālo aktu grāmatā. Par notariālo aktu grāmatā ierakstīto notariālo aktu zvērināts notārs izdod notariāli apliecinātus notariālo aktu grāmatas izrakstus un notariālo aktu norakstus. Notariālo aktu grāmatas izrakstam ir tāds pats spēks kā notariālā akta oriģinālam, izņemot gadījumus, kad atbilstoši likuma prasībām iesniedzams notariālā akta oriģināls. Notariālo aktu grāmatas izrakstus zvērināts notārs var izdot tikai tām personām, kurām notariālā aktā piešķirtas tiesības tos saņemt, vai šo personu pārstāvjiem, mantiniekam un tiesību pēcniekiem, bet visām pārējām personām ar apgabaltiesas priekšsēdētāja atļauju.

Notariālais apliecinājums ir dokuments, kurā zvērinātais notārs apstiprina noteiktus faktus un tiesības. Notariālo apliecinājumu veidi ir šādi:

- 1) notariālo aktu grāmatas izraksti un notariālo aktu noraksti;

- 2) parakstu īstuma apliecinājums;
- 3) to, ka persona ir dzīva apliecinājums;
- 4) dokumentu atvasinājumu un tulkojumu apliecinājums;
- 5) līdzēju ierašanos vai neierašanos tiesisku darījumu noslēgšanai vai citu pienākumu izpildīšanai apliecinājums;
- 6) seifu un citu glabātavu saturu apliecinājums;
- 7) dokumentu uzrādīšanas laika apliecinājums;
- 8) valsts nodevas samaksas apliecinājums;
- 9) protestu apliecinājums;
- 10) pilnvarojumu atsaukšanas apliecinājums;
- 11) paziņojumu nodošanas apliecinājums;
- 12) sapulču, darbību un notikumu norises apliecinājums;
- 13) iesniegumu, paziņojumu (deklarāciju) un liecību sniegšanas apliecinājums;
- 14) citi likumos paredzēti fakti un dokumentu apliecinājumi.

Zvērinātu notāru darbības uzraudzība. Zvērinātu notāru darbības tiešā uzraudzība piekrīt tai apgabaltiesai, kuras apgabālā atrodas viņu amata vieta. Zvērinātu notāru darbību, grāmatas un lietas jebkurā laikā var pārbaudīt apgabaltiesas sūtīts tiesnesis. Apgabaltiesas priekšsēdētājam jāraugās, lai katra pie attiecīgas apgabaltiesas pastāvoša zvērināta notāra darbība, grāmatas un lietas vismaz reizi gadā tiktu pārbaudītas. Par zvērinātu notāru darbībā atklāto nepareizību novēršanu gādā apgabaltiesas priekšsēdētājs, dodot zvērinātiem notāriem norādījumus un rīkojumus un vajadzības gadījumā ierosinot saukt pie disciplinārās vai kriminālās atbildības. Tiklīdz atklājas, ka zvērināts notārs piesavinājies viņam sakarā ar amatu uzticētu mantu, kuras vērtība pārsniedz apdrošināšanas atlīdzību, apgabaltiesas priekšsēdētājs, lai nodrošinātu piesavinātā piedzīšanu, nekavējoties dod rīkojumu apķīlāt zvērināta notāra kustamo mantu, kā arī ierakstīt zemesgrāmatā atzīmi attiecībā uz zvērināta notāra nekustamo īpašumu, norādot summu, līdz kādai sniedzas nodrošinājums.

Zvērinātu notāru atbildība. Par likumu un citu normatīvo aktu, par Latvijas Zvērinātu notāru kolēģijas statūtu, lēmumu, zvērinātu notāru darbību regulējošo instrukciju, darba atlīdzības noteikumu un zvērinātu notāru profesionālās ētikas normu pārkāpumiem vai par to, ka zvērināts notārs savā darbībā pieļauj nolaidību vai nepilda savus pienākumus, vai atļaujas tādu necienīgu rīcību, kas diskreditē zvērināta notāra amata stāvokli un cieņu vai kas nav savienojama ar viņa palikšanu amatā vai līdzšinējā amata vietā, neatkarīgi no tā, vai pārkāpums izdarīts, izpildot amata pienākumus vai arī nav saistīts ar šo pienākumu izpildi, Zvērinātu notāru padome vai tieslietu ministrs var ierosināt disciplinārlietu pēc tiesas vai prokurora priekšlikuma, pēc personu sūdzībām vai pēc savas iniciatīvas. Ierosinot disciplinārlietu, tieslietu ministram ir tiesības līdz lietas izskatīšanai atstādināt zvērinātu notāru no pienākumu pildīšanas. Latvijas Zvērinātu notāru padomes lēmums disciplinārlietā stājas spēkā, ja tieslietu ministrs divu nedēļu laikā pēc padomes lēmuma saņemšanas nepaziņo:

- 1) ka par to pašu nodarījumu pret zvērinātu notāru ierosinātajā disciplinārlietā lēmums tiks pārskatīts;
- 2) ka pret zvērinātu notāru ierosinātā disciplinārlieta ir izbeigta.

Zvērināta notāra atcelšana no amata. Zvērinātu notāru var atcelt no amata ar tieslietu ministra rīkojumu vai tiesas spriedumu. Tieslietu ministrs atceļ no amata zvērinātu notāru:

- 1) kurš noteiktā laikā nav noslēdzis apdrošināšanas līgumu vai nav iemaksājis kārtējo apdrošināšanas maksājumu;
- 2) kurš mēneša laikā pēc iecelšanas vai pārcelšanas nav sācis pildīt amata pienākumus;
- 3) kurš bez atļaujas iestājies darbā valsts vai pašvaldības institūcijā vai uzņēmumā vai privātā dienestā;
- 4) kuru tiesa atzinusi par maksātnespējīgu parādniestu;
- 5) pret kuru kriminālprocess par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu izbeigts uz nereabilitējoša pamata;

- 6) kurš sodīts par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas;
- 7) kurš agrāk izdarījis tīšu noziedzīgu nodarījumu, bet no soda izciešanas atbrīvots;
- 8) pār kuru nodibināta aizgādība;
- 9) kurš nav nokārtojis ārkārtas kvalifikācijas pārbaudi vai atkārtotu regulāro kvalifikācijas pārbaudi;
- 10) kurš šajā likumā noteiktajā termiņā nav kārtojis kvalifikācijas pārbaudi.

Zvērinātu notāru palīgs. Zvērināta notāra palīgu pēc zvērināta notāra priekšlikuma un Latvijas Zvērinātu notāru padomes pozitīvas atsauksmes apstiprina amatā tieslietu ministrs. Zvērināta notāra palīgs tieslietu ministram dod solījumu godīgi un apzinīgi pildīt savus pienākumus. Prasības zvērināta notāra palīga amata kandidātam:

- 1) ir Latvijas Republikas pilsonis;
- 2) sasniedzis 21 gada vecumu;
- 3) pēc akreditētas studiju programmas apguves augstskolā ieguvis otrā līmeņa augstāko profesionālo izglītību tiesību zinātnē un jurista kvalifikāciju;
- 4) prot valsts valodu;
- 5) vismaz divus gadus darbojies pie zvērināta notāra;
- 6) nokārtojis zvērināta notāra palīga eksāmenu.

Par zvērināta notāra palīgu nevar būt personas, uz kurām attiecas ierobežojumi būt par zvērinātu notāru.

Zvērināta notāra palīga statuss. Zvērināta notāra palīgs var aizstāt notāru atvaļinājuma, slimības, komandējuma un citas attaisnotas prombūtnes laikā. Par zvērināta notāra aizstāšanu viņa atvaļinājuma, slimības, komandējuma un citas attaisnotas prombūtnes laikā jābūt tieslietu ministra vai viņa noteiktas amatpersonas rīkojumam. Aizstājot zvērinātu notāru, zvērināta notāra palīgam par savu amata darbību ir tāda pati disciplinārā, kriminālā un civiltiesiskā atbildība, kāda paredzēta zvērinātiem notāriem; par sava palīga amata darbību subsidiāri civiltiesiski atbildīgs ir arī zvērināts notārs.

Zvērinātu notāru korporatīvā darbība. Latvijas Zvērinātu notāru kolēģija ir neatkarīga Latvija zvērinātu notāru profesionāla korporācija, kas apvieno visus Latvijā praktizējošos zvērinātus notārus. Latvijas Zvērinātu notāru kolēģijas izveidošanas pamatā ir:

1. Pēc profesijas principa apvienot zvērinātus notārus.
2. Rūpēties par savas profesijas prestižu.
3. Veicināt zvērinātu notāru profesionālo izaugsmi.
4. Radošo spēju izkopšana un pieredzes apgušana.

Latvijas zvērinātu notāru kolēģijai ir šādas institūcijas:

1. Latvijas Zvērinātu notāru kopsapulce.
2. Latvijas Zvērinātu notāru padome.
3. Latvijas Zvērinātu notāru disciplinārlietu komisija.
4. Latvijas Zvērinātu notāru kontroles komisija.
5. Latvijas Zvērinātu notāru revīzijas komisija.

Latvijas Zvērinātu notāru kopsapulci sasauc Latvijas Zvērinātu notāru padome.

Latvijas Zvērinātu notāru kopsapulces kompetence.

Latvijas Zvērinātu notāru kopsapulces sēdes laikā risina šādus jautājumus:

- 1) nosaka Latvijas Zvērinātu notāru padomes locekļu skaitu;
- 2) ievēlē uz trim gadiem Latvijas zvērinātu notāru padomes priekšsēdētāju, priekšsēdētāja vietnieku, padomes locekļus un revīzijas komisiju;
- 3) apstiprina Latvijas Zvērinātu notāru padomes darbības pārskatu;
- 4) apstiprina Latvijas Zvērinātu notāru padomes budžetu un iepriekšējā gada budžeta izpildi pārskatu;
- 5) pieņem Latvijas Zvērinātu notāru kolēģijas statusus, notāru ētikas kodeksu, zvērinātu notāru darbības metodiku un citus ar notariāta iekšējo darbību saistītu aktus;
- 6) nosaka kārtību un apmērus, kādos zvērinātiem notāriem un zvērinātu notāru palīgiem izdarāmi maksājumi Latvijas Zvērinātu notāru kolēģijas uzturēšanai no ieņēmumu-

miem par zvērināta notāra amata pienākumu pildīšanu un sniegto juridisko palīdzību;

- 7) apspriež notariāta prakses jautājumus.

Latvijas Zvērinātu notāru kopsapulces darba organizācija. Pastāv Latvijas Zvērinātu notāru gada kopsapulces un ārkārtējas kopsapulces. Ārkārtas kopsapulces sasauc pēc vajadzības, to sasaukšanai var pieprasīt arī ne mazāk kā desmitā daļa no visiem zvērinātiem notāriem.

Latvijas Zvērinātu notāru padome ir zvērinātu pārstāvības un uzraudzības institūcija, kā arī Latvijas Zvērinātu notāru kolēģijas pārvaldes un izpildes institūcija. Latvijas Zvērinātu notāru padome atrodas Rīgā.

Latvijas Zvērinātu notāru padomes darba uzsākšanas īpatnības:

- 1) Latvijas Zvērinātu notāru padomi, tās priekšsēdētāju, priekšsēdētāja vietnieku un revīzijas komisiju ievēlē, aizklāti balsojot, Latvijas Zvērinātu notāru kopsapulcē.
- 2) Jaunieievēlētā Latvijas Zvērinātu notāru padome sāk pildīt savus pienākumus pēc divām nedēļām no ievēlēšanas dienas.

Latvijas Zvērinātu notāru padomes uzdevumi. Latvijas Zvērinātu notāru padome savā darbībā risina šādus uzdevumus:

- 1) sarga zvērinātu notāru amata godu un cieņu,
- 2) pārzina Latvijas Zvērinātu notāru kolēģijas organizācijas lietas,
- 3) pārstāv Latvijas Zvērinātu notāru kolēģiju un legāli izsaka zvērinātu notāru viedokli attiecībās ar valsts un pašvaldību institūcijām, citām iestādēm un amatpersonām, kā arī attiecībās ar starptautiskām organizācijām,
- 4) nodrošina zvērinātu notāru profesionālo izaugsmi, pieprasa un apkopo informāciju par zvērinātu notāru praksi, gādā par tās saskaņošanu, iesniedz ierosinājumus un

dod atzinumus likumdošanas un notariālās prakses jautājumos,

- 5) pārzina zvērinātu notāru palīgu sagatavošanu,
- 6) uzrauga un kontrolē zvērinātu notāru un zvērinātu notāru palīgu darbību, izskata par viņiem iesniegtās sūdzības un ziņojumus, kā arī uzliek viņiem disciplinārsodus,
- 7) pēc zvērināta notāra vai klienta lūguma nosaka atlīdzības apmēru par zvērināta notāra darbībām gadījumos, kad par to takse nav paredzēta vai par to radušās domstarpības,
- 8) veic citus uzdevumus.

Advokatūra

Advokatūra kā sociālais institūts parādījās Senajā Romā. Tās rašanās nepieciešamība saistīta ar to, ka tajā laikā sāka veidoties speciāla valoda – juridiskā valoda. Šo valodu Senās Romas imperatori sāka izmantot, formulējot sabiedrības locekļu vēlamās uzvedības priekšrakstus. Plaši pazīstams šo priekšrakstu krājums bija Justiniāna Kodekss, kuru veidoja 12 grāmatas ar 4652 fragmentiem no imperatoru rīkojumiem. Šo rīkojumu saturu veidoja baznīcas tiesību un valsts ierēdņu pienākumu, privāttiesību, krimināltiesību, administratīvo tiesību un fiskālo tiesību normas. Tādas normas rakstīja speciāli izglītoti cilvēki – juristi. Šīs vispārējās rakstura normas bija domātas sabiedrībai un saturēja imperatoru (valsts) gribu. Tādējādi pastāvēja iespēja veidot specifisku dialogu starp valdību un sabiedrību, kurā pamats bija valsts griba un sabiedrības vēlamā uzvedība.

Senās Romas pilsoniskajā sabiedrībā, lai novērstu tiesību normu izmantošanas iespējamo patvaļu no imperatoru (valsts) puses (pārsvarā brīvie pilsoņi nepārvaldīja juridisko valodu), sāka veidoties atsevišķa juristu grupa. Šie juristi palīdzēja Senās Romas brīvajiem pilsoņiem pareizi izprast izdoto

tiesību normu saturu un nepieciešamības gadījumā formulēja juridiskajā valodā atsevišķu brīvo pilsoņu vai to organizāciju pretenzijas un gribu. Nepieciešamības gadījumos šie juristi pārstāvēja un aizstāvēja brīvos pilsoņus tiesiskajos strīdos, jo tādu strīdu izlemšana notika speciālā valodā – juridiskajā valodā. Šos juristus dēvēja par advokātiem (*advocatus* (lat.) – aizstāvis). Sabiedriskajā dzīvē pastāv divas realitātes – valsts un pilsoniskā sabiedrība. Advokatūra (advokātu kopība) pēc savas dabas ir nevis valsts, bet pilsoniskās sabiedrības institūts.

Latvijas advokatūras darbības tiesiskos pamatus veido Latvijas Republikas Advokatūras likuma normas. Saskaņā ar Latvijas Republikas Advokatūras likumu **advokatūra** ir tiesiskas valsts justīcijas neatņemama sastāvdaļa un **advokāts** Latvijā ir neatkarīgs un profesionāls jurists, kas sniedz juridisko palīdzību, aizstāvot un pārstāvot tiesā un pirmstiesas izmeklēšanā personu likumīgās intereses, sniedzot juridiskas konsultācijas, gatavojot juridiskus dokumentus un veicot citas juridiskas darbības. Latvijā par advokātiem Latvijas Republikas Advokatūras likumā noteiktajā kārtībā var būt: 1) zvērināti advokāti; 2) zvērinātu advokātu palīgi; 3) Eiropas Savienības dalībvalstu pilsoņi, kuri ieguvuši advokāta kvalifikāciju kādā no Eiropas Savienības dalībvalstīm. Ārvalstu advokāti, izņemot Eiropas Savienības dalībvalstu advokātus, Latvijā var praktizēt saskaņā ar Latvijas Republikai saistošiem starptautiskajiem līgumiem par juridisko palīdzību.

Advokāta statuss. Advokāti ir tiesu sistēmai piederīgas personas lietu vešanai jebkurā Latvijas Republikas tiesā un pirmstiesas izmeklēšanas iestādē pēc pušu, apsūdzēto un citu lietas dalībnieku (klientu) izvēles un viņu uzdevumā, kā arī likumā noteiktajos gadījumos tiesu priekšsēdētāju, pirmstiesas izmeklēšanas iestāžu vadītāju un Latvijas zvērinātu advokātu padomes uzdevumā. Advokāti likuma noteiktajā kārtībā sniedz arī citu juridisko palīdzību.

Advokāta neatkarība un darbības garantijas. Savā profesionālajā darbībā advokāti ir neatkarīgi un pakļauti tikai

likumam. Valsts un pašvaldību institūcijām, tiesām, prokuroriem un pirmstiesas izmeklēšanas iestādēm jāgarantē advokātu neatkarība. Aizliegts:

- 1) iejaukties advokātu profesionālajā darbībā, ietekmēt vai iespaidot viņus;
- 2) pieprasīt no advokātiem ziņas un paskaidrojumus, kā arī nopratināt viņus kā lieciniekus par faktiem, kas viņiem kļuvuši zināmi, sniedzot juridisko palīdzību;
- 3) kontrolēt pasta, telegrāfa korespondenci un dokumentus, kurus advokāti saņēmuši vai sastādījuši, sniedzot juridisko palīdzību, izdarīt to apskati un izņemšanu, kā arī veikt kratīšanu, lai atrastu un izņemtu šādu korespondenci un dokumentus;
- 4) kontrolēt, arī izmantojot Latvijas Republikas Advokatūras likuma 6.panta 3.punktā minētos procesuālos līdzekļus, advokātu juridiskās palīdzības sniegšanai izmantojamās informācijas sistēmas un sakaru līdzekļus, arī elektroniskos, noņemt informāciju no tiem un iejaukties to darbībā;
- 5) pieprasīt no klientiem ziņas par advokātu sniegtās palīdzības faktu un tās saturu;
- 6) pakļaut advokātus jebkādām sankcijām vai draudiem sakarā ar juridiskās palīdzības sniegšanu klientiem saskaņā ar likumu;
- 7) saukt advokātus pie jebkura veida atbildības par rakstveida vai mutvārdos izteiktiem paziņojumiem, kurus viņi snieguši, godprātīgi pildot savus profesionālos pienākumus.

Par juridiskās palīdzības sniegšanu nav atzīstama advokāta nelikumīga darbība klienta interesēs, kā arī darbība klienta nelikumīga nodarījuma veicināšanai.

Advokātus nedrīkst identificēt ar viņu klientiem vai klientu lietām sakarā ar advokātu profesionālo pienākumu pildīšanu.

Klientiem ir tiesības brīvi izvēlēties advokātu savu interešu aizstāvībai un pārstāvībai un neierobežoti un netraucēti satikties ar viņu. Visām aizturētajām, arestētajām, apcietinātajām un notiesātajām personām jānodrošina iespēja, laiks un līdzekļi, lai bez kavēšanās, iejaukšanās vai cenzūras, ievērojot pilnīgu konfidencialitāti, tas varētu satikties divatā vai sazināties ar advokātu juridiskās palīdzības saņemšanai.

Visām personām nodrošināmas vienādas tiesības uz juridisko palīdzību. Fiziskajām personām juridiskā palīdzība jānodrošina neatkarīgi no to pilsonības, izcelsmes, sociālā, mantiskā, dienesta un cita stāvokļa, rases, tautības, valodas, dzimuma, izglītības, reliģiskajiem, politiskajiem un citiem uzskatiem, partijas piederības, nodarbošanās veida un rakstura un dzīvesvietas.

Valsts un pašvaldību institūcijām, tiesām, prokuroriem, pirmstiesas izmeklēšanas iestādēm un jebkurai personai jānodrošina, lai attiecībā uz advokātiem un viņu klientiem tiktu izpildīti likumdošanas aktos noteiktie juridiskās palīdzības sniegšanas nosacījumi.

Advokātiem un viņu klientiem ir saistoša tā kārtība un noteikumi, kuri saskaņā ar likumu pastāv vietās, kur tiek sniegta juridiskā palīdzība.

Likumā noteiktajos gadījumos valsts apmaksā advokātu sniegto juridisko palīdzību un ar tās sniegšanu saistītos izdevumus. Atlīdzību un atlīdzināmos izdevumus, kas zvērinātu advokātu vecākajam radušies, organizējot valsts nodrošinātās aizstāvības un pārstāvības veikšanu kriminālprocesā, sedz no valsts budžetā paredzētajiem līdzekļiem. Zvērinātu advokātu vecākā atlīdzības noteikšanas kārtību un apmērus, atlīdzināmo izdevumu veidus, atlīdzināmo izdevumu noteikšanas kārtību un apmērus, kā arī zvērinātu advokātu vecākā atlīdzības un atlīdzināmo izdevumu piešķiršanas kārtību un minēto finanšu līdzekļu izlietojuma pārskata saturu un iesniegšanas kārtību nosaka Ministru kabinets.

Zvērināta advokāta darbības organizācijas īpatnības. Zvērināti advokāti piekopj brīvo profesiju. Zvērinātu advokātu profesionālā darbība (prakse) ir intelektuāls darbs, un tās mērķis nav peļņas gūšana. Zvērinātu advokātu prakse tiek organizēta tikai LR Advokatūras likumā noteiktajā veidā. Zvērināti advokāti praksi uzsāk tikai pēc viņu iekļaušanas zvērinātu advokātu sarakstā.

Savā profesionālajā darbībā zvērināti advokāti ir finansiāli patstāvīgi. Zvērināti advokāti praktizē individuāli vai arī sadarbībā vienīgi ar citiem zvērinātiem advokātiem. Zvērināti advokāti var izveidot zvērinātu advokātu birojus, kurus reģistrē Latvijas Zvērinātu advokātu padomē. Zvērināti advokāti praktizē tieši un personiski. Zvērināti advokāti uz darba līguma pamata var pieņemt darbā tehnisko, saimniecisko vai konsultatīvo personālu, par kura darbību viņi atbild un kuram ir aizliegts nodarboties ar juridiskās palīdzības sniegšanu.

Zvērinātu advokātu kandidāts. Par zvērinātiem advokātiem var uzņemt personas, kuras:

- 1) ir Latvijas pilsoņi;
- 2) ir ar nevainojamu reputāciju;
- 3) sasniegušas divdesmit piecu gadu vecumu;
- 4) saņēmušas valsts atzītu otrā līmeņa augstākās izglītības diplomu tiesību zinātnēs un ieguvušas jurista kvalifikāciju;
- 5) prot valsts valodu augstākajā līmenī;
- 6) ieguvušas darba pieredzi, strādājot kādā no šādiem amatiem:
 - a) vismaz 3 gadus — tiesneša amatā,
 - b) vismaz 5 gadus — prokurora, zvērināta tiesu izpildītāja vai zvērināta notāra amatā vai par zvērināta advokāta palīgu,
 - c) vismaz 7 gadus — augstskolas tiesību zinātņu specialitātes akadēmiskā personāla amatā vai citā juridiskās specialitātes amatā;
- 7) nokārtojušas advokāta eksāmenu.

No advokāta eksāmena kārtošanas ir atbrīvoti tiesību zinātņu doktori.

Par zvērinātiem advokātiem nevar uzņemt personas:

- 1) kuras neatbilst augstākminētām prasībām;
- 2) pār kurām nodibināta aizgādība;
- 3) kuras tiesa atzinusi par maksātnespējīgiem parādniekiem;
- 4) kuras kriminālprocesā par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu atzītas par aizdomās turētajiem vai apsūdzētajiem;
- 5) pret kurām kriminālprocess par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu izbeigts uz nereabilitējoša pamata;
- 6) kuras sodītas par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas;
- 7) kuras agrāk izdarījušas tīšu noziedzīgu nodarījumu, bet no soda izciešanas atbrīvotas;
- 8) kurām ar tiesas spriedumu kriminālprocesā atņemtas tiesības ieņemt advokāta amatu vai tiesneša, prokurora, zvērināta tiesu izpildītāja, zvērināta notāra, zvērināta advokāta palīga, augstskolas tiesību zinātņu specialitātes akadēmiskā personāla vai citā juridiskās specialitātes amatus;
- 9) kuras, pamatojoties uz lēmumu disciplinārlietā, atceltas no tiesneša, zvērināta tiesu izpildītāja, zvērināta tiesu izpildītāja palīga, zvērināta notāra vai zvērināta notāra palīga amata, izslēgtas no zvērinātu advokātu vai zvērinātu advokātu palīgu skaita vai atlaistas no prokurora amata, kamēr no disciplinārlietā pieņemtā lēmuma spēkā stāšanās brīža nav pagājuši pieci gadi;
- 10) kuru nodarbošanos Latvijas Zvērinātu advokātu padome ētisku apsvērumu dēļ atzinusi par nesavienojamu ar zvērināta advokāta stāvokli sabiedrībā;
- 11) kuras ir tiešās vai pastarpinātās pārvaldes iestādes, atvasinātas publiskas personas, citas valsts iestādes vai valsts (pašvaldības) kapitālsabiedrības dienestā, izņemot

mācībspēkus izglītības iestādēs un personas, kas veic juriskonsulta pienākumus saskaņā ar līgumu, vai nav izpildījušas LR Advokatūras likuma 42.panta prasības.

Personu uzņemšana zvērināto advokātu sarakstā.

Uzņemot zvērinātu advokātu skaitā, Latvijas Zvērinātu advokātu padome nosaka, pie kuras apgabaltiesas šie zvērināti advokāti darbosies un kuras tiesas rajonā šiem zvērinātiem advokātiem būs praktizēšanas vieta. Par uzņemšanu zvērinātu advokātu skaitā Latvijas Zvērinātu advokātu padome paziņo Augstākās tiesas priekšsēdētājam, kas pieņem šādu jaunuzņemtā zvērināta advokāta zvērestu:

„Es zvēru būt uzticīgs Latvijai, godprātīgi un pēc pārliecības pildīt valsts likumus, izturēties ar cieņu pret tiesām un valsts varu, sava advokāta darbā nerakstīt un nerunāt neko tādu, kas varētu kaitēt valstij, sabiedrībai, ģimenei un tikumībai, godīgi pildīt zvērināta advokāta pienākumus, sargāt savu pilnvardevēju vai to personu intereses, kuru lietas vedu, apziņoties, ka man par savu darbību jāatbild likuma priekšā.”

Zvērinātu advokātu skaitā uzņemtais pēc zvēresta došanas iekļaujams zvērinātu advokātu sarakstā, par viņa ieskaitīšanu zvērinātos advokātos Latvijas Zvērinātu advokātu padome izsludina vispārējai zināšanai oficiālā laikrakstā, paziņo tieslietu ministram un izsniedz jaunuzņemtajam zvērinātam advokātam speciālu apliecību.

Zvērināta advokāta darbības apturēšana. Latvijas Zvērinātu advokātu padome var apturēt zvērināta advokāta darbību uz laiku, kamēr viņš ir tiešās vai pastarpinātās valsts pārvaldes iestādes, atvasinātas publiskas personas, citas valsts iestādes vai valsts (pašvaldības) kapitālsabiedrības dienestā, vai uz mācību vai ilgstošas slimības laiku, kā arī pēc advokāta pamatota lūguma citos gadījumos. Latvijas Zvērinātu advokātu padome aptur tāda zvērināta advokāta darbību, kuram par noziedzīgu nodarījumu, kas izdarīts aiz neuzmanības, tiesa piespriedusi brīvības atņemšanu, – uz laiku, kamēr viņš atrodas ieslodzījuma vietā.

Pēc procesa virzītāja rakstveida informācijas saņemšanas no zvērinātu advokātu pienākumu pildīšanas uz pirmstiesas kriminālprocesa un tiesvedības krimināllietā laiku var atstādināt tos zvērinātus advokātus, kuri ir aizdomās turētie vai apsūdzētie tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, kas nav saistīts ar zvērināta advokāta profesionālo pienākumu veikšanu.

Pēc procesa virzītāja rakstveida informācijas saņemšanas no zvērinātu advokātu pienākumu pildīšanas uz pirmstiesas kriminālprocesa un tiesvedības krimināllietā laiku atstādina tos zvērinātus advokātus, kuri ir aizdomās turētie vai apsūdzētie tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, kas saistīts ar zvērināta advokāta profesionālo pienākumu veikšanu, vai kuriem Kriminālprocesa likumā paredzētajā kārtībā kā drošības līdzeklis piemērots noteiktas nodarbošanās aizliegums.

Zvērinātu advokātu atskaitīšana no zvērinātu advokātu skaita. Zvērinātu advokātu atskaita no zvērinātu advokātu skaita pēc viņa iesnieguma vai sakarā ar viņa nāvi, vai pēc Latvijas Zvērinātu advokātu padomes iniciatīvas, ja viņš veselības stāvokļa dēļ nespēj veikt zvērināta advokāta pienākumus, kā arī ja vairāk par sešiem mēnešiem neattaisnotu iemeslu dēļ nav izdarījis maksājumus Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģijas uzturēšanai. Atskaitīšanas kārtību nosaka Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģijas statūti.

Zvērinātu advokātu izslēgšana no zvērināto advokātu skaita. No zvērinātu advokātu skaita izslēdz personas:

- 1) kuras tiesa atzinusi par maksātnespējīgiem parādniekiem;
- 2) pār kurām nodibināta aizgādība;
- 3) pret kurām kriminālprocess par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu izbeigts uz nereabilitējoša pamata;
- 4) kuras sodītas par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas;
- 5) kuras izdarījušas tīšu noziedzīgu nodarījumu, bet no soda izciešanas atbrīvotas;

- 6) kurām ar tiesas spriedumu kriminālprocesā atņemtas tiesības ieņemt advokāta amatu;
- 7) kuras LR Advokatūras likuma 39.pantā paredzētajā iesniegumā nepatiesi apliecinājušas, ka to uzņemšanai zvērinātos advokātos nav šķēršļu;
- 8) kuras pēc Latvijas Zvērinātu advokātu padomes priekšlikuma neizbeidz LR Advokatūras likuma 15.panta 10. vai 11.punktā minēto nodarbošanos;
- 9) kurām uzlikts disciplinārsods — izslēgšana no zvērinātu advokātu skaita.

Zvērināta advokāta tiesības un pienākumi. Sniedzot juridisko palīdzību, zvērināts advokāts ir tiesīgs:

- 1) aizstāvēt un pārstāvēt juridisko palīdzību lūgušo personu un tās tiesības un likumiskās intereses visās tiesās, prokuratūrās un pirmstiesas izmeklēšanas iestādēs, kā arī visās valsts un pašvaldību institūcijās, kā arī citās iestādēs, organizācijās un uzņēmējsabiedrībās (uzņēmumos);
- 2) vākt pierādījumus, arī pieprasot visus juridiskās palīdzības sniegšanai nepieciešamos dokumentus no valsts un pašvaldību institūcijām, kā arī citām iestādēm, organizācijām un uzņēmējsabiedrībām (uzņēmumiem), kurām likumā noteiktajā kārtībā un gadījumos ir jāizsniedz šie dokumenti vai to noraksti un jānodrošina advokātam iespēja iepazīties ar tiem, kā arī likumā noteiktajā kārtībā sakarā ar juridiskās palīdzības sniegšanu saņemt lietpratēju atzinumu jautājumos, kuri prasa atiecīgas zināšanas;
- 3) iepazīties ar valsts un pašvaldību institūciju, tiesu, prokuratūru un pirmstiesas izmeklēšanas iestāžu normatīvajiem un individuālajiem aktiem, ar citu informāciju, kas saistīta ar juridiskās palīdzības sniegšanu, kā arī saņemt šo dokumentu norakstus.
- 4) 2.punktā minētie dokumenti vai to noraksti valsts un pašvaldību institūcijām, kā arī citām iestādēm pēc zvē-

rināta advokāta pieprasījuma jāizsniedz viena mēneša laikā, ja likumā nav noteikts citādi.

Zvērinātam advokātam ir jāizmanto visi likumā paredzētie līdzekļi un metodes, aizstāvot un pārstāvot juridisko palīdzību lūgušās personas tiesības un likumīgās intereses. Zvērināti advokāti tiesas sēdēs nēsā īpašu tērpu — talāru.

Zvērināti advokāti sniedz juridisko palīdzību jebkurai personai civillietās, administratīvajās lietās vai likumā noteiktajos gadījumos citās lietās pēc vienošanās ar klientiem vai šajā likumā noteiktajos gadījumos — Latvijas Zvērinātu advokātu padomes vai zvērinātu advokātu vecākā uzdevumā.

Krimināllietās zvērināti advokāti uzņemas aizstāvēt personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, un notiesātos, pārstāv cietušos un sniedz juridisko palīdzību jebkurai personai kriminālprocesā. Juridisko palīdzību zvērināts advokāts veic:

- 1) pēc vienošanās ar personu vai tās pārstāvi;
- 2) LR Advokatūras likumā noteiktajos gadījumos — Latvijas Zvērinātu advokātu padomes vai zvērinātu advokātu vecākā uzdevumā;
- 3) procesa virzītāja uzdevumā — Kriminālprocesa likumā noteiktās atsevišķās procesuālās darbības.

Zvērinātiem advokātiem ir pienākums atbilstoši Latvijas Zvērinātu advokātu padomes noteiktajā kārtībā sastādītajam advokātu dežūru grafikam veikt procesa virzītāja norādītajā laikā valsts nodrošināto aizstāvību un pārstāvību Kriminālprocesa likumā noteiktajās atsevišķajās procesuālajās darbībās. Ja zvērināts advokāts procesa virzītāja norādītajā laikā nevar pats piedalīties atsevišķajā procesuālajā darbībā, viņam jānodrošina, lai viņa vietā cits zvērināts advokāts ierastos juridiskās palīdzības sniegšanai, un par to jāinformē procesa virzītājs.

Zvērināti advokāti nedrīkst atteikties no noslēgtās vienošanās vai dotā uzdevuma pildīšanas, nenorādot pamatotus iemeslus. Zvērināti advokāti par uzņemšanos vest lietu un attiecīgās atlīdzības apmēru rakstveidā vienojas ar klientu. Klients jebkurā laikā var pieņemt viena zvērināta advokāta vie-

tā citu zvērinātu advokātu vai pats uzņemties lietas vešanu, atlīdzinot advokātam par viņa veikto darbu saskaņā ar rakstveida vienošanos. Strīda gadījumā, ja zvērināta advokāta un klienta vienošanās nav noslēgta rakstveidā, advokātam atlīdzību divkārsā apmērā, kā arī citus ar juridiskās palīdzības sniegšanu saistītos atlīdzināmos izdevumus nosaka normatīvajos aktos par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības samaksu noteiktajos apmēros. Atlīdzību advokātam un citus atlīdzināmos izdevumus sedz klients. Papildus atlīdzībai un citiem ar juridiskās palīdzības sniegšanu saistītajiem izdevumiem atlīdzināmi izdevumi, kas saistīti ar rakstveida pierādījumu iegūšanu, šo izdevumu faktiskajā apmērā.

Zvērinātam advokātam ir aizliegts pirkt vai citādā ceļā iegūt pilnvardevēju tiesības viņu prāvās ne vien uz sava vārda, bet arī tādējādi, it kā viņš iegūtu šīs tiesības citām personām. Visi šādi darījumi atzīstami par spēkā neesošiem.

Zvērināts advokāts nedrīkst uzstāties tiesā kā pilnvarnieks pret saviem augšupējiem un lejupējiem radniekiem, savu laulāto, īstajiem brāļiem un māsām, kā arī tēva vai mātes brāļiem un māsām. Zvērināts advokāts nedrīkst būt vienā un tajā pašā laikā abu pušu padomnieks un pilnvarnieks, viņš nedrīkst arī pāriet vienā un tajā pašā lietā no vienas puses pie otras. Zvērināts advokāts nedrīkst uzņemties lietas vešanu vai aizstāvja pienākumus, ja šajā lietā kā tiesnesis vai amatpersona, kas tieši izmeklē lietu, darbojas viņa laulātais, viņa paša vai viņa laulātā radnieks taisnā līnijā bez pakāpju ierobežojuma, bet sānu līnijās — radniecības pirmajās trijās pakāpēs vai svainības divās pakāpēs.

Zvērināts advokāts nedrīkst izpaust sava pilnvardevēja noslēpumus ne tikai lietas vešanas laikā, bet arī pēc atbrīvošanas no lietas vešanas vai pēc lietas pabeigšanas. Viņam jānodrošina šo prasību ievērošana arī sava personāla darbā.

Zvērinātiem advokātiem Latvijas Zvērinātu advokātu Padomes noteiktā kārtībā un tās kontrolē jāved klientu lietu uzskaitē. Klients var uzdot zvērinātam advokātam savas lietas

vešanu pilnā apmērā līdz tās pabeigšanai vai pilnvarot viņu tikai zināma uzdevuma veikšanai. Nav liegts vienā un tajā pašā lietā pieņemt vairākus zvērinātus advokātus. Latvijas Zvērinātu advokātu padome uzdod zvērinātam advokātam vest lietas tikai pēc saskaņošanas ar attiecīgās tiesas darbības teritorijas zvērinātu advokātu vecāko. Par savas prakses vietas adreses maiņu zvērināts advokāts paziņo Latvijas Zvērinātu advokātu padomei.

Zvērinātu advokātu vecākā funkcija. Zvērinātu advokātu vecākais:

- 1) organizē tiesas darbības teritorijā praktizējošo advokātu darbu, kā arī sastāda advokātu dežūru grafikus valsts nodrošinātās aizstāvības un pārstāvības veikšanai kriminālprocesā pēc procesa virzītāja pieprasījuma vai Latvijas Zvērinātu advokātu padomes uzdevumā — arī citās lietās;
- 2) nekavējoties, bet ne vēlāk kā triju darba dienu laikā pēc procesa virzītāja pieprasījuma saņemšanas paziņo viņam par advokāta piedalīšanos kriminālprocesā;
- 3) uzdod attiecīgajā tiesas darbības teritorijā praktizējošajiem advokātiem valsts nodrošinātās aizstāvības un pārstāvības veikšanu;
- 4) sniedz atbalstu citiem tiesas darbības teritorijas zvērinātu advokātu vecākajiem valsts nodrošinātās aizstāvības un pārstāvības nodrošināšanā.

Zvērinātu advokātu vecākajam ir tiesības saņemt no valsts budžetā šim mērķim paredzētajiem līdzekļiem atlīdzību par advokātu darba organizēšanu valsts nodrošinātās aizstāvības un pārstāvības veikšanai, kā arī atlīdzinājumu to izdevumu segšanai, kuri radušies, veicot minētās funkcijas.

Nobeigums

Tiesībām kā sabiedrisko attiecību regulēšanas līdzeklim ir jēga tikai tad, ja tās ir racionāli organizēta, viendabīga teorētiska konstrukcija, kuru praksē izmanto ar mērķi aizsargāt indivīda un sabiedrības intereses. Tiesību, to būtības un īstenošanas robežu daudzveidība un neskaidrība, pirmkārt, saistīta ar sistēmas „Cilvēks — Sabiedrība” pastāvēšanas jēgu.

Jebkuru sabiedrisko attiecību pamatu veido individuālas attiecības starp cilvēkiem. Šādās attiecībās realizējas ne tikai miermīlība, indivīdu nosliece uz sadarbību, solidaritāti, simpātijām, bet arī mantrausība, cietsirdība, tieksme uz pārkumu pār citiem, ļaunprātība, t.i., plēsonīga uzvedība. Tādējādi sabiedriskās attiecības ietver ne tikai tikumisko ideālu sistēmas, bet arī cilvēcisko netikumu realizāciju, t.i., sabiedriskajās attiecībās vienmēr pastāv saspīlējuma un konfliktu draudi. Tiesību jēga un mērķis ir strīdu, sadursmju un konfrontācijas novēršana starp cilvēkiem. Ar tiesību palīdzību to var sasniegt, ieviešot sabiedrībā dzīvojošo cilvēku uzvedībā pienācīgu disciplīnu, kas vērsta uz sabiedriskās kārtības nodrošināšanu. Sabiedriskās kārtības nodrošināšanā svarīgs apstāklis ir sabiedrības īstenošana tiesību jaunrade, t.i., tiesību normu formulēšana un prasības tās ievērot.

Pareizas tiesību teorijas (**Teorija** – drošicamas, formāli-loģiski pareizi organizētas zināšanas par reālās īstenības fragmentu) radīšana Latvijas sabiedrībai un tās pamatu realizēšana praksē prasa no autoriem lielu intelektuālu piepūli, attīstītu formāli loģisko domāšanu un dziļu tās tikumības izpratni, kuru piekopj Latvijas sabiedrība. Tiesību nozīmības un prestiža Latvijas sabiedrības dzīvē apzināšanās var tikt sasniegta tikai ar augstu Latvijas sabiedrībai adaptētu tiesību teorijas attīstības līmeni un Latvijas sabiedrības locekļu

vispārējo izglītības līmeni. Šo apstākļu pamatā ir apgalvojums par to, ka izglītots cilvēks vienmēr sapratīs izglītotu cilvēku, izglītots cilvēks var saprast neizglītotu cilvēku, bet neizglītots cilvēks nav spējīgs saprast citu cilvēku.

Tiesību kā sociālā fenomena pareiza izpratne ir nepieciešams nosacījums, lai piekoptu tiesiskas, demokrātiskas valsts labumus un aktīvi piedalītos sabiedriskajā dzīvē. Tādējādi jebkuras valsts pienākums ir valsts piederīgo izglītot tā, lai viņi varētu patstāvīgi, droši un konsekventi ar apziņu realizēt tajā savas tiesības un brīvības. Latvijā kurss „Tiesību pamati” tradicionāli ir obligāts visās valsts nejuridisko augstskolu izglītības programmās kā vispārizglītojošs kurss. Lasītājam piedāvātajā darbā sakārtoti zinātniskie pamatatzinumi un skaidrojumi par tiesību būtību un to izpausmi sabiedriskajā dzīvē. Šie atzinumi veido vienotu sistēmu, kuras jēga ir veidot apziņā kopīgu priekšstatu par tiesībām kā sabiedrisko attiecību regulācijas līdzekli. Darbā apkopota autoru pieredze, pasniedzot kursu „Tiesību pamati” vairāku nejuridisko specialitāšu augstskolu studentiem. Autori cer, ka ikviens lasītājs šajā mācību līdzeklī atradīs atbildes uz jautājumiem un saprotamus skaidrojumus par tiesību sistēmas pamatiem Latvijas sabiedrībā.

Jautājumi paškontrolei

1. Kādas mācību grāmatas par tiesību teorijas jautājumiem Jūs zināt?
2. Nosauciet trīs pasaules veidus.
3. Kādos virzienos (vektoros) cilvēks uztver un apzina pasaules?
4. Kas ir Zinātne?
5. Kas ir Reliģija?
6. Kas ir Māksla?
7. Kas ir Kultūra?
8. Kas ir tikumība?
9. Nosauciet kristiešu labā tikumus.
10. Nosauciet kristiešu ļaunā netikumus (grēkus).
11. Attēlojiet cilvēka vajadzību (vērtību) „piramīdu”.
12. Dodiet trīs tiesību jēdziena definīcijas.
13. Kas ir griba?
14. Kas ir vara?
15. Nosauciet tiesību veidus (pēc tiesību dabas).
16. Kas ir dabiskās tiesības?
17. Kas ir pozitīvās (rakstītās) tiesības?
18. Kāda nozīme ir pozitīvajām tiesībām sabiedrisko attiecību regulējumā?
19. Nosauciet tiesību zinātnes apakšnozares Latvijā.
20. Nosauciet pozitīvo tiesību attīstības stadijas.
21. Kādas īpatnības piemīt attīstītām tiesībām?
22. Kāds ir attīstīto tiesību organizācijas attīstības virziens?
23. Nosauciet pozitīvo tiesību būtiskās pazīmes.
24. Nosauciet tiesību veidus (pēc tiesisko attiecību subjekta īpatnībām).
25. Kas ir privātās tiesības?
26. Kas ir civiltiesības?
27. Kas ir publiskās tiesības?

28. Kādas nozares ir publiskām tiesībām?
29. Kas ir konstitucionālās tiesības?
30. Kas ir krimināltiesības?
31. Kas ir administratīvās tiesības?
32. Nosauciet tiesību veidus (pēc uzvedību noteikumu noteikšanas).
33. Kas ir imperatīvās tiesības?
34. Kas ir dispozitīvās tiesības?
35. Kas ir lietas funkcija?
36. Nosauciet tiesību funkcijas.
37. Kas ir tiesību regulatīva funkcija?
38. Kas ir tiesību sargājošā funkcija?
39. Kas ir tiesību humānisma funkcija?
40. Kas ir tiesību audzinošā funkcija?
41. Kas ir tiesību ideoloģiskā funkcija?
42. Kas ir Latvijas Republikas Satversme?
43. No kādām daļām sastāv Latvijas Republikas Satversmes teksts?
44. Kas ir tiesību formas?
45. Kādus valsts darbības veidus, radot tiesību normas, Jūs zināt?
46. Kādas tiesību formas Jūs zināt?
47. Kas ir tiesību norma?
48. Kāda ir tiesību normas struktūra?
49. Kas ir normatīvais tiesību akts?
50. Nosauciet normatīvā tiesību akta pazīmes.
51. Kādus normatīvo tiesību aktu veidus (pēc juridiskā spēka) Jūs zināt?
52. Kas ir juridiskais spēks?
53. Kas ir likums?
54. Nosauciet Latvijas likumu īpatnības.
55. Kādi ir likuma rekvizīti?
56. Kas ir likumpamatots akts?
57. Kāda ir Latvijas normatīvo tiesību aktu hierarhija?
58. Kādas ir normatīvo tiesību aktu darbības dimensijas?

59. Nosauciet normatīvā tiesību akta darbības laika robežas.
60. Nosauciet normatīvā tiesību akta spēka zaudēšanas apstākļus.
61. Nosauciet normatīvā tiesību akta darbības robežas telpā.
62. Nosauciet tiesību sistēmas.
63. Kas ir raksturīgs kontinentālai tiesību sistēmai?
64. Kas ir raksturīgs angļu-sakšu tiesību sistēmai?
65. Kas ir raksturīgs musulmaņu tiesību sistēmai?
66. Kas ir raksturīgs paražu tiesību sistēmai?
67. Kas ir apziņa?
68. Nosauciet apziņas veidus (pēc cilvēku skaita).
69. Nosauciet sabiedriskās apziņas formas.
70. Kas ir tiesiskā apziņa?
71. Kādas sabiedriskās dzīves sfēras ietekmē tiesisko apziņu?
72. Kas ir tiesiskā audzināšana?
73. Nosauciet tiesiskās apziņas deformācijas veidus.
74. Kas ir sabiedriskās attiecības?
75. Kas ir tiesiskās attiecības?
76. Nosauciet to sabiedrisko attiecību īpašības, kas pakļautas tiesiskajam regulējumam.
77. Nosauciet tiesisko attiecību rašanās nepieciešamos nosacījumus.
78. Nosauciet tiesisko attiecību vispārējās pazīmes.
79. Kādi ir tiesisko attiecību rašanās pamati?
80. Kas ir juridiskais fakts?
81. Nosauciet juridiskā fakta veidus.
82. Kas ir notikums kā juridiskā fakta paveids?
83. Kas ir darbība kā juridiskā fakta paveids?
84. Kas ir tiesiska darbība?
85. Kas ir prettiesiska darbība?
86. Kas ir juridiskais akts?
87. Kas ir juridiskā rīcība?
88. Nosauciet tiesisko attiecību elementus.
89. Attēlojiet tiesisko attiecību struktūru.
90. Kas ir tiesību subjekts?

91. Nosauciet tiesību subjekta pamatīpatnības.
92. Kas ir fiziskā persona?
93. Kas ir juridiskā persona?
94. Kas ir tiesībsubjektība?
95. Nosauciet tiesībsubjektības pazīmes.
96. Kas ir tiesībspēja?
97. Nosauciet tiesībspējas pamatīpatnības.
98. Nosauciet fiziskās personas tiesībspējas īpatnības.
99. Nosauciet juridiskās personas tiesībspējas īpatnības.
100. Kas ir rīcībspēja?
101. Nosauciet fiziskās personas rīcībspējas noteicošos faktorus.
102. Kas ir deliktspēja?
103. Nosauciet deliktspējas īpatnības.
104. Kas ir tiesisko attiecību objekti?
105. Nosauciet tiesisko attiecību objektu veidus.
106. Kas ir tiesisko attiecību saturs?
107. Nosauciet juridisko pienākumu veidus.
108. Nosauciet tiesisko attiecību veidus (pēc tiesisko attiecību regulējošo tiesību normu nozares piederības).
109. Kas ir juridiskā atbildība?
110. Nosauciet juridiskās atbildības idejas pamatus.
111. Kādas īpatnības piemīt juridiskai atbildībai?
112. Nosauciet juridiskās atbildības funkcijas.
113. Nosauciet juridiskās atbildības veidus (pēc izdarītā tiesību pārkāpuma rakstura).
114. Kas ir kriminālatbildība?
115. Kas ir administratīvā atbildība?
116. Kas ir civiltiesiskā atbildība?
117. Kas ir disciplināratbildība?
118. Nosauciet disciplinārās piespiešanas līdzekļus.
119. Nosauciet apstākļus, kas izslēdz juridisko atbildību.
120. Nosauciet cilvēka pamattiesību un pamatbrīvību aizsardzības tiesību aktus Latvijā.
121. Kas ir tiesību normu jaunrade?

122. Kādās formās pastāv tiesību normu jaunrade?
123. Nosauciet referenduma īpatnības Latvijā.
124. Kas ir likumdošana?
125. Kas ir valsts institūciju tiesību normu jaunrade?
126. Kas ir korporatīvā tiesību normu jaunrade?
127. Kas ir tiesību realizācija?
128. Nosauciet tiesību realizācijas formas.
129. Kas ir tiesību izmantošana?
130. Kas ir tiesību izpildīšana?
131. Kas ir tiesību ievērošana?
132. Nosauciet tiesību realizācijas dokumentus.
133. Kas ir tiesību piemērošana?
134. Kādi ir tiesību piemērošanas iemesli?
135. Kādas ir tiesību piemērošanas darbības pazīmes?
136. Kas ir tiesību piemērošanas akti?
137. Kas ir izpildu-rīkojumu darbība?
138. Kas ir tiesībsargājošā darbība?
139. Kas tiesībsargājošās institūcijas?
140. Nosauciet tiesībsargājošās institūcijas Latvijā?
141. Kas ir tiesa?
142. Kādas tiesas pastāv Latvijā?
143. Kādas prasības izvirzāmas tiesnesim Latvijā?
144. Kas nevar būt par tiesnesi?
145. Nosauciet lietu izskatīšanas pamatprincipus tiesās.
146. Kāda ir tiesu sistēma Latvijā?
147. Kāda ir pilsētas (rajonu) tiesas kompetence un sastāvs?
148. Kāda ir apgabaltiesas kompetence un sastāvs?
149. Kāda ir Augstākās tiesas kompetence un sastāvs?
150. Kas ir Satversmes tiesa?
151. Kāda ir Satversmes tiesas kompetence un sastāvs?
152. Kam ir tiesības iesniegt pieteikumu par lietas ierosināšanu Satversmes tiesā?
153. Kas var iesniegt konstitucionālo sūdzību Satversmes tiesai?
154. Kādas īpatnības ir Satversmes tiesas spriedumam?

155. Kas ir Tiesībsargs?
156. Kādas funkcijas ir Tiesībsargam?
157. Kādi uzdevumi ir Tiesībsargam?
158. Kādas tiesības ir Tiesībsargam?
159. Kas ir prokuratūra Latvijā?
160. Kādas ir prokuratūras funkcijas un uzdevumi?
161. Kādas ir prokuratūras amatpersonas?
162. Kādas ir prokurora reaģēšanas formas?
163. Kas ir prokurora protests?
164. Kas ir prokurora brīdinājums?
165. Kas ir prokurora iesniegums?
166. Kas nevar būt par prokuroru?
167. Kāda ir prokuratūras sistēma Latvijā?
168. Kas ir Ģenerālprokuratūra?
169. Kāda ir tiesu apgabalu prokuratūras sistēma?
170. Kas ir policija?
171. Kādi ir policijas uzdevumi?
172. Kāda ir policijas struktūra?
173. Kas ir Valsts policijas darbinieks?
174. Kādi pienākumi ir Pašvaldības policijai?
175. Kas ir Pašvaldības policijas darbinieks?
176. Kas ir Ostas policija?
177. Kādi ir pienākumi Ostas policijai?
178. Kas ir Ostas policijas darbinieks?
179. Kādi ir policijas darbinieka vispārīgie pienākumi?
180. Kādi ir policijas darbinieka pamatpienākumi?
181. Kādi ir policijas darbinieka papildpienākumi?
182. Kādas ir policijas darbinieka vispārējās tiesības?
183. Nosauciet policijas darbinieka tiesības lietojot fizisku spēku, speciālos līdzekļus, speciālos transportlīdzekļus, izmantojot dienesta suņus un zirgus un ievietojot aizturētās personas pagaidu turēšanas vietās.
184. Kādas ir policijas darbinieka tiesības pielietojot šaujameroci?
185. Kas ir notariāts?

186. Kādas īpatnības ir zvērinātu notāru korporatīvai darbībai?
187. Kāds ir zvērināta notāra statuss?
188. Kādas īpatnības ir zvērināta notāra darbībai?
189. Kas var būt par zvērinātu notāru?
190. Kas nevar būt par zvērinātu notāru?
191. Kādi ir zvērināta notāra pienākumi?
192. Kādas darbības veic zvērināts notārs?
193. Kādas tiesības ir zvērinātam notāram?
194. Kas ir notariālie akti?
195. Kas ir notariālie apliecinājumi?
196. Kas ir advokāts?
197. Kāds ir advokāta statuss valstī?
198. Kādas ir zvērinātu advokātu neatkarības un darba garantijas?
199. Kādas īpatnības ir zvērinātu advokātu darbībai?
200. Kādas īpatnības ir zvērinātu advokātu korporatīvās darbības organizācijai?
201. Kas var būt par advokātu?
202. Kas nevar būt par advokātu?
203. Kādas ir zvērinātu advokātu tiesības un pienākumi?
204. Kādas ir zvērinātu advokātu vecākā funkcijas?

